T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
Türk İslam Sanatları Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

SANAT KAVRAMININ ESMÂ'ÜL HÜSNÂDAKİ YANSIMALARI

Şule Yüksel Avan

Diyarbakır 2016

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
Türk İslam Sanatları Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

SANAT KAVRAMININ ESMÂ'ÜL HÜSNÂDAKİ YANSIMALARI

Şule Yüksel Avan

Danışman
Prof. Dr. Ali Osman Alakuş

Diyarbakır, 2016

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Sanat Kavramının Esmâü'l-Hüsnâdaki Yansımaları" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

□ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

□ Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

□ Tezimin 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

06/10/2016

Şule Yüksel Avan

KABUL VE ONAY

Şule Yüksel Avan tarafından hazırlanan "Sanat Kavramının Esmâü'l-Hüsnâ'daki Yansımaları" adındaki çalışma, 06/10/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslam Sanatları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Abdurrahman ACAR

Prof. Dr. Ali Osman ALAKUŞ

Yrd. Doç. Dr. Hatice Kübra ERGİN

ÖN SÖZ

Sanatın etkisinin inanılmaz bir hızla arttığı ve insan hayatının her alanında sanatla karşı karşıya kalındığı günümüzde, kendi sanat anlayışımızı gözden geçirmenin ne kadar gerekli olduğu açıktır. Bu çalışmayla Müslümanların meydana getirdikleri sanat eserlerini ve bugüne kadar sanatla ilgili yaptıkları bilimsel araştırmaları Kur'an ışığında ele almayı denedik. Bu şekilde kendi sanatımızın ve sanat felsefemizin oluşmasına bir katkı sağlamayı umuyoruz.

Bu çalışmayla "En güzel Yaratma" eseri olan yaşadığımız âlemi bize Yaratıcımızı en güzel şekilde tanıtan, tanımamızı sağlayan, "Esmâü'l-Hüsnâ" ların ışığında bir göz atmayı denedik. Ayetlerde ve hadislerde kısıtlı da olsa geçen sanat kavramı yaratma, güzellik, ahenk ve mükemmeliyet kavramlarıyla ilişkilendirilerek ele alınmaya çalışılmıştır.

Tezimizi üç bölüm halinde hazırladık. Birinci bölümde: Sanat, Estetik ve İslam'ın bu kavramlara bakışını ana hatlarıyla vermeye çalıştık. İkinci bölümde genel olarak Esmâü'l-Hüsnâ'yı tanıttık. Üçüncü bölümde de Allah'ın sanat, yaratma ve güzellikle ilgili isimlerini ele aldık. Tezimizde ağırlıklı olarak Bediüzzaman Said Nursî'nin Esmâü'l-Hüsnâ ile ilgili görüşlerine yer verdik.

Bu konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmaları inceleyerek, hangi konular üzerinde durmamız gerektiğini tespit ettik. Özellikle Ramazan Altıntaş'ın "Tevhid ve Estetik İlişkisi" isimli eseri ve Bediüzzaman Said Nursî'nin eserleri bize rehberlik etti.

Bu tezi hazırlarken bana yol gösteren eşim Yasin Avan'a, kaynaklara erişmemde yardımcı olan Ar. Gör. Erhan Salih Fidan'a ve tezimin her aşamasında değerli katkılarından dolayı kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Ali Osman Alakuş'a teşekkür ederim.

Şule Yüksel Avan

Diyarbakır, 2016

ÖZET

Sanat, yüzyıllar boyu insanoğlunun aklını meşgul etmiş ve sınırlarını zorlama isteği uyandıran bir konu olagelmiştir. Kimi zaman doğrudan taklitle, kimi zaman soyutlamayla bazen de çok farklı arayışlarla yapılan denemeler sonucu bugüne kadar gelmiştir. Ancak bu sanat anlayışına genel olarak bakıldığında bir şeylerin ihmal edildiği hissi uyanmaktadır. Bu ihmal ise, "Sanat"ı gerçek anlamıyla kavramayı zorlaştırmaktadır. Sanki dünyada izlemekte olunan ve kimi zaman eksik bir tanımlama ile "Tabiat" denilen varlıklara ontolojik bakımdan doğru yaklaşılmadığı anlaşılmaktadır. Toplumumuzda sanat kavramı ve sanatsal olgular, ne yazık ki başka birilerinin sanat anlayışı ile okunduğu izlenimi vermektedir.

Bütün bu yapılanlara bakıldığında Allah'ın "Yaratma Sanatı" nın eksik tanımlandığı ve bizim, yani İslami Sanat anlayışının daha farklı olduğunu söylemek mümkündür. Müslümanlar çağlar boyu sanat eseri üretirken, "Allah İnancı" kavramını özgün bakış açıları ve yaklaşımlarıyla eserlerinin özüne yerleştirdikleri en belirgin fark olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzdeki salt sanat olgusuna bakıldığında ise, Yaratıcımızın tüm evrendeki "Yaratma Sanatı" kavramının sanat camiasında yeterince doğru tanımlanmadığı görülmektedir. Asıl "Sanat Eserleri" yeryüzünün her yerine yayılmış, Musavvir ve Mülevvin gibi birçok ismin tezahürü olarak farklı tasarımlar, desenler, renklerle karşımızda iken bu bağlamda doğru okumalara çok büyük ihtiyaç vardır. Bu araştırmada, bahse konu kavramlar Allah'ın Esmâü'l-Hüsnâsı ekseninde ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Sanat, Yaratma, Güzellik, Esmâü'l-Hüsnâ, Allah'ın Yaratma Sanatı.

ABSTRACT

For centuries, the art has always been as a subject that keeps humanbeing's mind busy and stimulates the desire to push his limits. It has come so far sometimes by imitating directly, sometimes by abstraction, sometimes by experimenting with different approaches. However, we feel as if something has been neglected when this concept of art is generally analzed. This negligence makes the real meaning of "art" difficult to understand and comprehend. It seems as if that the entities called "Nature", being watched and sometimes with a missing identification, are not approached in a right way in the World. The concept of art and artistic phenomena in our society, unfortunately gives the impression that someone else read with the understanding of art.

We think that "The creation of Allah" becomes incomplete and we feel that our perspective on art is different than the others when we look at all these being done. When muslims has been producing artworks for ages, unique perspective and concept of "Belief in Allah" come out as the most significant difference in Muslim's artworks. But more important thing is that we didn't deal with "The creation art" of our creator sufficiently. The real artworks spread anywhere on earth come out in different figures (Musavvir), colours (Mülevvin), odours,

Key Words

Art, Creating, Beauty, Asmaul Husna, The creation art of Allah

İÇİNDEKİLER

ÖZET II

ABSTRACT III

İÇİNDEKİLER IV

KISALTMALAR V

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 3

SANAT VE İSLÂM SANATI 3

1.1. SANAT 3
1.1.1. Estetik *11*
1.2. SANAT ÇEŞİTLERİ 15
1.3. SANATIN KISA TARİHİ 17
1.4. İSLAM'IN SANAT VE ESTETİK ANLAYIŞI 31
1.4.1. Din-Sanat İlişkisi *31*

İKİNCİ BÖLÜM 39

ESMÂÜ'L-HÜSNÂ 39

2.1. ESMÂÜ'L-HÜSNÂ'NIN TANIMI 39
2.2. ALLAH'IN İSİMLERİNİN SAYISI 49
2.3. ALLAH'IN SIFATLARI 56
2.4. İSM-İ AZAM 60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 64

ALLAH'IN SANAT, YARATMA VE GÜZELLİKLE İLGİLİ İSİMLERİ 64

3.1. ALLAH'IN SANATLA İLGİLİ İSİMLERİ 69
3.1.1. el-Adl *69*
3.1.2. el-Bârî *71*
3.1.3. el-Bedî *75*
3.1.4. el-Musavvir *77*
3.1.5. es-Sânî *82*
3.2.ALLAH'IN YARATMAYLA İLGİLİ İSİMLERİ 87
3.2.1. el-Bâis *87*
3.2.2. el-Fâtır *88*
3.2.3. el-Fâilün *90*
3.2.4. el-Fâlik *93*
3.2.5. el-Hâlık *94*
3.2.6. el-Muhric *100*
3.2.7. el-Muhyî *103*
3.2.8. el-Mübdi'/ el-Muid' *105*
3.3. ALLAH'IN GÜZELLİKLE İLGİLİ İSİMLERİ 108
3.3.1. el-Cemîl *108*
3.3.2. el-Muhsin *110*
3.3.3. el-Mülevvin *112*
3.3.4. el-Müzeyyin *113*

SONUÇ 115

KAYNAKÇA 117

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
b.	Beyit
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İşleri Ansiklopedisi
Diğ.	Diğerleri
DÜ	Dicle Üniversitesi
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
İFAV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İSAM	İslam Araştırmalar Merkezi
İSAV	İslam Araştırmalar Vakfı
s.	Sayfa
S.	Sayı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Yay.	Yayınları
YKY	Yapı Kredi Yayınları
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Sanat kavramı yıllardır farklı tanımları yapılmış, farklı şekillerde kategorilere ayrılmış ve temelleri hakkında değişik görüşlerin ileri sürüldüğü bir alandır. Sanatın ne olduğuyla ilgili, kökenleriyle ilgili ve nasıl kategorize edileceğiyle ilgili görüşler birçok fikrin ve tartışmanın da ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sanat üzerine yapılan tartışmalarda eskiden bu yana İslam Sanatı pek yer almamıştır. Oysa İslam Sanatı bize göre; Batı Sanatından oldukça farklı bakış açıları getirmesi, dini etkilerin sanata yansımaları ve geniş bir coğrafyaya yayılan İslam kültürünün tezâhürü olarak zengin bir içeriğe de sahiptir. Şimdiye kadar yazılan kitaplara ve yapılan tanımlara baktığımızda; İslam Sanatına bu çalışmalarda ya hiç yer verilmediğini; ya da çok sınırlı yer verildiğini görüyoruz. Bu da bize, kendi sanatımızı daha fazla tanıtmak ve kendi sanat anlayışımızı oluşturma ihtiyacı olduğunu düşündürüyor.

Ayrıca, sanata her zaman insan eseri olan şeylerden başlanması da ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Dünya üzerinde bunca mükemmel, sanatlı, kusursuz ve hiç değişmeyen bir düzenle meydana getirilen varlıklar, bize çok üstün niteliklerde olan bir "Sanatçıyı" hatırlatıyor. Gözümüzü hangi yaratılmış varlığa çevirsek, bu İlâhî gücün her yerde tasarım harikası yarattıklarını görüyoruz. Bu da bizim "Sanat eseri" kavramının bugüne kadarki tanımlarının eksik olduğunu düşündürüyor.

Tezimizde bütün bu bahsettiğimiz konuları önceden yapılan araştırmalar ve çalışmalar ışığında yeniden ele almak ve sanat kavramına İlk Yaratıcıdan başlayarak dikkat çekmek istiyoruz. Çünkü bize göre "En güzel Yaratıcıyı" anmadan, O'nun sanat eserlerini incelemeden, sadece şekil olarak bu varlıkları resmetmek, onların heykelini yapmak, dünyadaki sesleri taklit etmek sanatın yüzeysel kalmasına neden olacaktır. Yaratıcımız gözle algılayamadığımız bir düzlemde olduğundan, bu çalışmayı yaparken, Onun bize kendisini tanıttığı "Esmâü'l Hüsnâ" lardan hareketle sanatla ilgili kavramlara, sanatın tanımına, sanatın kullandığı malzemelere, "sanat, güzellik ve yaratmayla ilgili" Allah'ın isimlerinin ışığında yer vereceğiz.

Bu konuyla ilgili daha önce yapılmış değerli çalışmalar vardır. Bu çalışmalarda, Esmâü'l Hüsnâ'nın estetikle ilgilisine, Kur'an ve Sanat ilişkisine, İslam Sanatı kavramının farklılığı ve zenginliği gibi konulara yer verilmiştir. Bizim bu tezdeki amacımız ise; Allah'ın yaratma, güzellik ve sanat ile ilişkilendirdiğimiz isimlerini tespit ederek, bu isimlerin bu kavramlarla olan ilişkisine yer vermektir. Allah'ın isimleri ve sanatla ilgili kavramların ilişkisini kendi bakış açımızla ortaya koyarak bu konuya bir daha dikkat çekmek istiyoruz.

Tezimizin konusu, birinci bölümde sanatın tanımı, çeşitleri, kısa bir tarihi; ikinci bölümde, Esmâü'l Hüsnâ kavramının içeriği, isimlerin sayısı ve bu çerçevedeki konular; üçüncü bölümdeyse Allah'ın güzellik, yaratma ve sanatla ilgili isimlerinin açıklanması, sanat, yaratma ve güzellikle olan ilişkilerine yer verilmesinden oluşmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SANAT ve İSLÂM SANATI

1.1. SANAT

İnsanlığın ilk günden bu zamana dek birçok farklı uğraşları olmuştur. Bu uğraşlar beslenmek, barınmak kısacası yaşamak için olmuştur çoğu zaman. Diğer taraftan, bu temel gereksinimlerle yetinmeyerek insanlar, kendilerini ifade etmek için çeşitli yolların arayışına girmişlerdir. Bu arayışların sonucunda önce ismi konulmayan, sonradan "Sanat" denilen bir yol bulmuşlardır. Her ne kadar bu kelime asıl anlamını tam olarak bulamasa da; farklı yöntem ve tekniklerle sanatsal eserler vermeye devam etmişlerdir.

Biz de tezimizde bu arayışların hangi yollardan geçtiğini, günümüze kadar nasıl değişimler geçirdiğini ele almaya çalışacağız. Öncelikle "Sanatın" tanımıyla başlıyoruz.

"Sanat diye bir şey yoktur aslında. Yalnızca sanatçılar vardır. Bir zamanlar bazı adamlar renkli toprakla bir mağaranın duvarına kabaca bizon resimleri çiziktiriyordu; bugün de bazıları boya satın alıp duvar ya da tahta perdeleri resimliyor ve daha birçok başka şeyler üretiyorlar. Tüm bu etkinlikleri sanat diye tanımlamakta hiçbir sakınca yok, yeter ki bu sözcüğün yer ve zamana göre birbirinden değişik anlamlara gelebileceği unutulmasın ve günümüzde nerdeyse bir

korkuluk veya tapınma aracı haline gelen ve büyük S ile başlayan Sanat'ın var olmadığının bilincinde olunsun."[1]

"Sanat Arapça' da *'yaptı'* anlamına gelen *'sa ne a'* fiilinden türetilmiş bir sözcük olup 'yapma' anlamına gelmektedir. Terim olarak pek çok tarifi yapılmaktadır. Bir tanıma göre sanat: "İnsanın varlığın içinden aldığı uyarıları, duygulu, etkili ve güzel bir biçimde ortaya koymasıdır."[2]

Sanatla ilgili ilk görüşler ilkçağ filozoflarına aittir. Biz de öncelikle onların konuyla ilgili görüşlerinden başlamak istiyoruz. Sokrates'in sanatla ilgili görüşlerine, kendisinin yazılı bir metni olmadığı için, öğrencisi Platon'un eserlerinde rastlıyoruz. "Ressam olsun, mimar olsun, gemi yapıcısı ya da bir başkası olsun, bunların hiçbiri yaptığını gelişigüzel yapmaz, seçtiğini gelişigüzel seçmez, yaptığına belli bir biçim vermek için ne gerekiyorsa onu seçer. Sanatçı kurallara uygun, düzgün bir bütün kurabilmek için her şeyi düzene sokmak, bir parçayı öteki parça ile uyumlu kılmak zorundadır. Bütün sanatçılar için olduğu gibi, bedene düzen ve düzgünlük veren beden eğitimcileriyle hekimler için de böyledir bu."[3]

"Platon'un ikinci dönem diyalogları arasında yer alan ve ideal bir devletin nasıl şekillenmesi gerektiğini anlatan "Devlet" isimli eser on kitaptan oluşur. Burada Platon'un düşünceleriyle Sokrates'in fikirlerini bir arada görmekteyiz. Sokrates'in olaylara ahlâkçı yaklaşımı burada da karşımıza çıkıyor. Sanatı irdelerken, sanatsal faaliyetlerin niteliğini vurgularken aynı bakış açısını benimsemiş görünüyor. Üçüncü kitapta eğitimden söz eden Sokrates; öğrencisi Glaukon'la müzik hakkında konuşmaktadır. Dediğine göre; bir biçimin güzelliği ya da çirkinliği, ritmin yerinde olup olmamasına bağlıdır. Sözün, müziğin, şeklin güzelliği, ritmin yerindeliği, bütün bunlar insanın saflığına bağlıdır. Saflık ise; insan tabiatını gerçekten iyilik ve güzellikle süsleyen bir olgunluktur."[4]

---

[1] E.H. Gombrıch, **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2002, s. 15
[2] Yılmaz Can, Recep Gün, **İslam Sanatına Giriş**, Dem Yayınları, İstanbul 2012, s. 5
[3] Platon, **Diyaloglar I**, Teoman Aktürel (Çev.), Remzi Kitabevi, İstanbul 1996, s. 111-112
[4] Didem Demiralp, "Sokrates Etiği ve Sanat", **AÜİFD**, 2008, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/1144/13416.pdf (13.10.2016), 241-242

"Sanat alanında öne sürülmüş olan en eski kuram, sanatı bir tür taklit olarak gören mimetik sanat kuramıdır. Söz konusu sanat kuramını geliştiren de antik Yunan düşünürü Platon'dur."[5] "Platon'un görüşünün temelinde yer alan kuram, idealar âlemidir. Buna göre elleri ve ayakları zincire vurulmuş insanlar, bir mağarada girişe arkaları dönük olarak oturmaktadır. Burada da bir ateş yanar ve gelip- geçenlerin gölgeleri mağaranın duvarına akseder. Mağaradakiler ise bu akisleri gerçek sanırlar. Mağaradan çıkınca, asıl gerçeğin dışarıdaki insanlar olduğunu anlarlar."[6]

"Platon (M.Ö. 427-347) her şeyin aslının idealar dünyasında bulunduğu, bu dünyada var olan her şeyin ideaların iyi veya kötü taklitleri olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Platon'a göre içinde yaşadığımız dünyada gördüğümüz her şey bir taklitten (mimesis) ibarettir. Bizim dünyamızda, duyularımızla algıladıklarımızın dışında, bir de sadece zihnimizle algılayabileceğimiz bir idea'lar (biçimler) dünyası vardır. Asıl gerçek olan da bu idealardır. Bizim duyularımızla algıladığımız, her şey aslında, bu zihinle algıladığımız biçimlerin yansımalarıdır. Dolayısıyla sanatçının yaptığı da taklidin taklidinden başka bir şey değildir."[7] Görüldüğü gibi Platon, dünyayı taklit, sanatı da dünyanın taklidi olarak görüyor.

"Yine ünlü Yunan filozofu Aristoteles'te Platon gibi sanatı bir mimesis (taklit, benzetme) sayıyor. Ancak, o, sanatın değersiz olduğu görüşünde değildir. Aristoteles insanda bir taklit yeteneği ve hazzının bulunduğunu, sanatçının olayların ve varlıkların özündeki temel düşünceyi taklit ettiğini söyler. Ona göre sanatçı, doğanın eksik bırakmış olduğu alanları tamamlamaya çalışır. Sanatçı yapıta kendi öznelliğini ve kendi kişiliğini de katar. Bunun için de Aristoteles için mimesis, sanatçının yaratıcı etkinliğidir."[8]

---

[5] Ahmet Cevizci, **Felsefe**, Sentez Yay., İstanbul 2008, s. 458
[6] Ahmet Arslan, **İlkçağ Felsefesi Tarihi Sofistlerden Platon'a**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2008, s. 260-261
[7] Esra Yıldız Turan, "Platon'un İdealar Kuramı Ekseninde Mimesis Olarak Sanat", **Tarih Okulu Dergisi**, 2015, http://www.johschool.com/Makaleler, 3
[8] Turan, a.g.m., 6

Çüçen şöyle der: "İlk görüşlerden biri olan taklit kuramına göre sanat, gerçek, hakikat ve görülen bir şeyle ortaya çıkan üründür. Sanat, olan şeyleri taklit etme, ona benzetmeye çalışma ve bunu eserinde göstermektir."[9]

Taklit kuramının tam karşısında yer alan bir diğer kurama göre ise, sanat yaratmadır. Evren eksik ve düzensizlik içindedir ve sanat bu eksikliği ve düzensizliği tamamlar. Çüçen "Kant ve Alman romantiklerinin savunduğu bu görüşe göre, sanat, insan aklının ve hayal gücünün nesneleşmiş veya dışlaşmış halidir." der.[10]

Başka bir tanıma göre ise sanatı; "İnsanoğlunun yarattığı yapıtlarda güzellik ülküsünün ifadesi biçiminde tanımlanır. Oysa güzellik ülküsünün sanat için bir zorunluluk olmadığı, çağdaş sanat düşüncesi evreninde bir yeri kalmadığı kesin gibidir. Dolayısıyla sanatı bugün Thomas Munro'nun tanımıyla 'doyurucu estetik yaşantılar oluşturmak amacıyla dürtüler yaratma becerisi' diye nitelemek olanaklıdır."[11]

Tolstoy, sanat için; "İnsanlığın sağlık ve mutluluğa ilerleyişinde insanlar arasında vazgeçilmez bir birlik ve beraberlik vasıtasıdır." der.[12] Tolstoy sanata bakarken ona ahlakî sorumluluklar da yükleme eğiliminde olmuştur. O, ahlaka vurgu yapmayan ve bunu önemsemeyen sanatı eksik bulmuştur. Böyle bir sanat anlayışını ciddiye almamıştır. Daha da ileri giderek, bu tarzda eserler vermeyen sanatçıların faaliyetten menedilmesi gerektiğini söylemiştir.[13]

Erinç şöyle der: "Sanat psikolojisi açısından, sanatın tanımları arasında en çok kullanılanlardan biri de şudur: "Sanat, yaratıcının ve alıcının duygularında var olan biçim ve ahenk birliği bağlantılarını harekete geçirip güzeli ortaya koyabilecek, hoşa giden biçimler yaratma çabasıdır." O halde sanat, insan tarafından güzeli yaratma çabasıdır. Güzel ise, hoşa giden bağlantılar duygusudur."[14]

---

[9] A.Kadir Çüçen, **Felsefeye Giriş**, Asa Kitabevi, 3. Baskı, Bursa 2003, s. 294
[10] Çüçen, a.g.e., 295
[11] Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, "Sanat", Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s. 208
[12] Lev N. Tolstoy, **Sanat Nedir?**, Kabil Demirkıran (Çev.), Şule Yayınları, İstanbul 2000, s. 175
[13] Latif Tokat, "Sanat Kutsalın İfşası Mıdır?'', **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 29, s. 143
[14] Sıtkı M. Erinç, **Sanat Psikolojisine Giriş**, Ayraç Yayınları, Ankara 1998, s. 11

Tokat'a göre: "A. Schopenhauer ve F. Nietzsche'ye göre sanat bir kaçıştır. Bu görüşe neden olan düşünce ise; insanoğlunun dünya ve içindekilerden kurtulmanın yollarını aramasıdır. Bu anlayışa göre insan sanatla oyalanmaktadır. Dünyadaki ıstıraplardan sanat yoluyla kaçmakta, onları sanat aracılığıyla görmezlikten gelmektedir. Kaçış anlayışı, zımnen sanata aşkın bir boyut olarak bakmaktadır."[15]

Nietzsche iradenin isteklerinin yarattığı huzursuzluktan bir kurtarıcı olarak sanatın sağlık veren bir büyücü gibi olduğunu düşünmüştür. Ona göre sanat, var oluşun saçmalığı içinde tiksinti veren düşünceleri, tasarımlar yoluyla bastırır.[16]

Latif Tokat'ın aynı makalesinde şu görüşlere yer verilmiştir: "Schopenhauer ve Nietzsche'nin sanat felsefesinin temel karakteri sanat yoluyla var olandan bir kaçışın aranmasıdır. Buna göre, insan dünyada yabancıdır ve duyu ötesinin ifadesi olan sanat, burada olmayan ama daima gereksinim duyulan bir şeyi anlatır. İnsan kaçamadığı dünyayı süsler ve güzellik ögesi katmak ister. Sanatla, dünyada olmayan olgular, renkler ve şekiller üretir. Mecaz ve sembollerle doğal olgulara yeni anlamlar verir. Böylece doğayı olmadığı şekilde ama olmasını istediği şekilde algılar. Öyle görmek ister."[17]

Baidou'ya göre: "Sanata ilişkin bazı kurallar vardır: Bu kurallardan ilki: Sanatın ölçütü hoşa gitmektir. 'Hoşa gitmek' hiçbir bakımdan bir kanı kuralı, sayısal çoğunluk kuralı değildir. Sanat 'hoşa gitmelidir', çünkü 'hoşa gitmek' catharsis'in etkili olduğunun bir işaretidir, ihtirasların sanatla sağaltımının gerçek bağlantısıdır. İkincisi; 'hoşa gitmenin' göndermede bulunduğu şey her neyse, onun adı hakikat değildir. 'hoşa gitmek', yalnızca bir hakikatten özdeşleşme düzenlemesini çekip çıkaran şeye sımsıkı bağlıdır." Son olarak, sanatla felsefe arasındaki barış, bütünüyle hakikat ve gerçeğe benzerlik arasındaki sınırın tespitine bağlıdır. Bu nedenle de sınır çizgisini ilan eden ve sanatın yanı başında felsefenin haklarını saklı tutan en ala klasik düstur şudur: "Hakiki olan gerçeğe benzemeyebilir." Felsefenin kendine

[15] Tokat, a.g.m., 147
[16] Nietzsche, a.g.e, 45
[17] Tokat, a.g.m, 148

gerçeğe benzememe olanağını tanıdığı görülüyor. Felsefenin tanımı: gerçeğe benzemeyen hakikat."[18]

XVIII. yüzyıldan önce "sanatçı" ve "zanaatkâr" terimleri birbirinin yerine kullanılıyordu; "sanatçı" kelimesi yalnızca ressamlar ve besteciler için değil aynı zamanda ayakkabıcılar, at arabası tekerleği yapımcıları, simyacılar ve liberal sanatlar öğrencileri için de kullanılıyordu. Kelimenin bugünkü tanımıyla sanatçılar da zanaatçılar da yoktu, bir sanat/zanaata göre şiir ya da resimle, saat ya da ayakkabı üreticisi olan sanatçı veya zanaatçı vardı. XVIII. yy. sonundaysa bu düşünce değişerek birbirinin zıddı haline geldi.[19]

Yunanlıların önceden zanaatkâr ve sanatçı tanımındaki eksiklik, bugünde olan hayal gücü, başka yapıtlara benzememek ve özerk olmaktır.[20]

Çüçen'e göre: "Sanat eseri, biricik ve tek olmalı başka bir benzeri olmamalıdır, aksi halde sanat eseri olmaz. Sanat eserini sanat eseri yapan şey, onu yapan kişidir, kullandığı malzeme değil. Sanat eseri, ekonomik bir kaygıyla ya da bir işlevi olması için yapılmamıştır. Bu nedenle de böyle eserleri inceleyen alana Güzel Sanatlar diyoruz. Sadece güzelliği temele alarak yapılan eserler sanat eseri olabilir. Aksi halde bir işe yaraması için yapılan şeyler zanaattır."[21]

Sanat eseri ve sanatçının kökeni sanattır. Köken, sanat eserlerinin içinde var olanın varlığının oturduğu, varlığın geldiği yerdir. Sanat nedir? Onun varlığını gerçek eserde anlarız. Eserin gerçekliği, hakikatin eserde işbaşında olmasıyla ve hakikatin gerçekleşmesiyle belirlenir. Bu gerçekleşmeyi biz dünya ve yeryüzü arasındaki kavganın ilanı olarak düşünürüz. Bu ilanın toplanmış hareketliliğinde sakinlik bulunur. Eserin kendi içindeki sakinliği buraya kurulur.[22]

---

[18] Alain Baidou, **Başka Bir Estetik Sanatlar İçin Küçük Bir Kılavuz**, Aziz Ufuk Kılıç (Çev.), Metis, İstanbul 2010, s. 14-15

[19] Larry Shiner, **Sanatın İcadı (Bir Kültür Tarihi)**, İsmail Türkmen (Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004, s. 24

[20] Shiner, a.g.e, 54-55

[21] Çüçen, a.g.e, 298

[22] Martın Heıdegger, **Sanat Eserinin Kökeni**, Fatih Tepebaşılı (Çev.), Deki Basım Yayım, Ankara 2007, s. 55

Basmakalıp düşüncelerden kurtulmak zordur, ama kurtulabilenler en ilginç yapıtları verirler ve bize de yeni güzellikler görmeyi öğretirler. Bizler de önyargılarımızı bir kenara bırakırsak, büyük sanat yapıtlarının tadına varabiliriz. Bir konuyu alışılmamış bir şekilde canlandıran resim, çoğu zaman doğru bulunmaz, hep ilk defa olduğu gibi canlandırılması gerektiğine inanılır. Özellikle de bu kutsal konularda daha da yoğun olur.[23]

Baidou'ya göre: "Sanat yapıtı özü itibariyle sonludur. Hem de üç anlamda sonludur. İlk olarak, kendinin mekânda ve/veya zamanda sonlu bir nesnellik olarak teşhir eder. İkincisi, Greklere özgü bir tamamlanmışlık ilkesine tabidir daima: Kendi sınırını doldurarak devinir, kâdir olduğu mükemmeliyetin tümünü kullandığını gösterir. Son olarak ve özellikle, kendi sonuna ilişkin soruyu kendi içinde araştırır; sanat yapıtının sonluluğunun en ikna edici bizzat kendisidir. Kaldı ki hiçbir noktada ikame edilemez olmasının nedeni de budur (onu hakiki/doğru olanın türeyimsel sonsuzundan ayıran bir başka özellik). Bir kez kendi içkin sonuna "bırakıldı" mı, artık sonsuza kadar neyse o olacaktır; ona yapılacak herhangi bir rötuş ya da değişiklik ya özsellikten yoksun ve beyhude ya da yıkıcı olacaktır."[24]

Kandınsky'e göre sanatçının diğer insanlara karşı bazı sorumlulukları vardır:

Kendisine verilen yeteneğin hakkını vermek, yaptıkları, düşünceleri, duyguları ya güzel ve temiz ya da kötü ve ürkütücü bir ortam oluşturur ve bu düşünce ve fiiller ruhumuzun havasını etkileyen oluşumların malzemeleridir.[25]

Kandınsky'e göre: "Sanatçı bir zevk yaşantısına doğmamıştır. Aylak yaşamamalıdır. Yerine getirmesi gereken çetin bir görevi vardır ve bu görev, çoğu kez, çekilmesi gereken bir çile gibidir. Her duygu, düşünce ve eyleminin, üzerinde eserinin meydana geleceği ham malzeme olduğunun, sanatında özgür olduğunun ama yaşamında özgür olmadığının farkında olmalıdır."[26]

---

[23] Gombrıch, a.g.e, 29
[24] Badiou, a.g.e, 21-22
[25] Wassily Kandınsky, **Sanatta Ruhsallık Üzerine**, Gülin Ekinci (Çev.), Altıkırkbeş Yayın, İstanbul 2001, s. 135-36
[26] Kandınsky, a.g.e, 136

Erinç şöyle der: "Sanatçı ve sanat ürünü, hem alıcılarının hem de potansiyel alıcılarının akıl gücünü geliştirebiliyor ve yönlendirebiliyorsa, bu güçlerine yeni güçler katabiliyorlarsa, bu sıfatları, yani hem sanatçı hem de sanat eseri sıfatlarını hakkıyla kazanabilir. Yoksa bir moda, bir medya sıfatı gibi iş görürler ve umduklarından, beklediklerinden çok daha kısa ömürlü olurlar."[27]

Erinç : "Her sanatçı, hem ikili ilişkileriyle dolaysız, hem de ürünleriyle dolaylı ilişki içindedir, diğer insanlarla. Üstelik dolaylı ilişkisinde karşı tarafın kim olduğunu, bu ilişkinin nerede ve ne zaman kurulacağını bile bilemez. Bilemez, ama kestirebilir, kestirmek durumundadır, eğer etik ilişkilerinde istendik bir konumda kendini bulmayı bekliyorsa. Sanatçıyı toplumun önünde yapan da galiba bu, kestirebilme özelliğidir."[28]

"Sanat, ne bilim olarak başlar, ne de bilime dönüşerek son bulur. Ancak sanat, bilme ve sanmanın başlangıcıyla birlikte yaşamın zorunluluğundan doğar ve insan varoluşunun yorumlanmasından ve yönlendirilmesinden oluşan sonsuz yolda bilimle birlikte ilerler. Gelgelelim sanat yapıtı, biçim olarak her zaman hedefine varırken sanat, bir haber, bir öğreti olarak hiçbir zaman hedefe varmaz."[29]

Sanatçı açısından, yaratma içgüdüsünü doyuma ulaştırmak için, alıcı açısından da estetik biçimlenmeyi geliştirmek ve bundan doyum sağlamak için sanat vardır, var olacaktır. Daima hatırlanması gerekir ki duygusal doyum, önce duyguyu gerekli kılar. Estetik duyguya gelince; sanatla kurulan ilişki esnasında ve sonraki süreçte meydana gelir. Algılama organlarımızla duygu oluşmaz. Yani gözümüz görüyor diye, kulağımız duyuyor diye duygulu biri olamayız. Duygu, özellikle de estetik duygu tüm vücudumuzun karmaşık bir faaliyeti sonucu ortaya çıkar. Estetik faaliyeti ortaya çıkarmak için tek kullanılması gereken de sanat değildir.[30]

Sanatın eğitimle ilgili yaptığı işler, toplumda estetik farkındalığın şekillendirilmesiyle kalamaz. İnsanların etik, politik, dinsel ve ateist tasarımları,

[27] Erinç, a.g.e, 53
[28] Erinç, a.g.e, 54
[29] Erinç, a.g.e, 50
[30] Erinç, a.g.e, 37

görüşleri, çabaları da aynı biçimde etkin ve amaçlıdır. Ama estetik farkındalık oluşturmada, sanatın kendine has bir rolü vardır. Birçok düşünür toplumda estetiksel olarak farkındalık oluşturulmasında, sanatın ilk sıralarda gelen bir araç olduğu kanaatindedir.[31]

1.1.1. Estetik

Shiner şöyle der: "Peki ya güzellik? Geçmişteki güzellik anlayışında; bugünkü estetik kuramlarının ayırdığı tanımlamalar birlikte izah ediliyordu. 'Güzellik'(kalon), b,ç,m ya da fiziksel görünüm için olduğu kadar zihin ve karakter, gelenekler ve siyasal sistemler için de kullanılan genel bir övgü terimiydi. Gerek Yunanca Kalon, gerekse de Latince pulchrum çoğunlukla 'ahlaken iyi' anlamında kullanılıyordu."[32]

Kagan demiştir ki: "Estetik düşüncesi ilk kez mitolojinin ana bağrında ortaya çıkmıştır. Antik çağda insanın kendi kendisine sorduğu ve bunlara o zaman için mümkün biricik yanıt biçimi içinde, yani mithos biçiminde bir yanıt aramaya çalıştığı sorular, rahatlıkla estetiksel diye gösterebileceğimiz sorulardır. Estetik yasaların bilgisine giren ilk yolu felsefi metodoloji açmış; böyle bir şeye duyulan gereksinim Platonla birlikte görünmeye başlamıştı. Platon, 'Büyük Hippias'ta güzelin tanımını aramaktadır. Konuşmacılardan biri, güzel bir kızın kuşkusuz şekilde güzel olduğunu söyler, ama öteki derki: bir kısrak da, bir çanak da, bir taş vs. güzel olamaz mı?"[33]

Kagan şöyle der: "Bu bakımdan estetik, şu ya da bu yolda, yalnızca sanatsal yaratımın sonuçlarını değil, ama aynı zamanda sanatsal yaratım sürecinin kendisini de ele almak zorundadır; yoksa belli bir etkinliğin sonucu olan ürünün neyi temsil ettiği anlaşılamaz. Üstelik bir sanat yapıtı, insanların bilinçleri üzerinde bir etki uyandırsın diye yapılır ve salt bu algılama edimi içinde bir sanat yapıtı kendisini sanatsal bir değer olarak ortaya koyabilir. Onun için, sanatın araştırılması, şu ya da bu biçimde, sanatsal algı ile sanatsal algının kendine özgü yasalarının ele alınmasını

[31] S. Moıssej Kagan, **Estetik ve Sanat Notları**, Aziz Çalışlar (Çev.), Karakalem Kitabevi, İzmir 2008,s. 192
[32] Shiner, a.g.e, 59
[33] Kagan, a.g.e, 18-19

zorunlu kılar. Bu bakımdan, estetiğin araştırma konusu, yalnızca sanat değil; ama sanatçıyı, sanat yapıtını ve sanatı algılayan insanı kapsamak üzere, belirli bir iletişim sistemidir."[34]

Elbette sanat, güzeli ne kadar yeniden estetik olarak gösterme hakkına sahipse, çirkin olanları da estetik olarak tanımlamaya hakkı vardır. Fakat bu iki durum arasında oldukça fark vardır. Güzeli yeniden yorumlayarak daha güzel bir eser ortaya koymak, bunu insanların beğenisine sunmak, insanların takdirini toplayarak olağanüstü bir şeyken, hayatta zaten çirkin olan bir şeyi, nesneyi ya da olayı tekrardan görmek tercih edilen bir şey olamayabilir. Bu demektir ki; çirkin ve güzel aynı değerde değildir. Fakat geçmişte ya da günümüzde, çirkinlik ya da çirkin üzerinde çalışılmışsa ve daha da böyle olmaya devam edecekse bu, mutlaka bir nedeni ya da nedenleri de vardır.[35]

"Güzel", çağlar boyu, bir değer yargısının sonucu olarak farklı var olanları tanımlamak için kullanılagelen bir sıfat olmuştur. Fakat bu sıfat mutlak bir değeri taşımaz. Çünkü dün güzel olan, bugün bizim tarafımızdan güzel olmayabilir. Ya da tam karşıtı olabilir. Örneğin Venüs heykeli, güzelliğin simgesi olarak ele alınırsa, bugün için yaygın olan estetik değerlendirmenin bir simgesi olarak herhalde ön plana çıkmaz. Sanat tarihi ve sanat sosyolojisi açısından değerini korusa bile, çağdaş ve çağcıl güzellik anlayışı açısından yargılarımızı temsil etmez.[36]

İnsanlar, "Güzeli" doğal olarak her durumda izler ve herhangi bir şekilde güzel olanı kurar, yapar ya da onu alır. En geniş kullanılan etkinlik sahasıdır. Birçok insan ne bilimle, ne de felsefeyle yakından ilgili değildir. Fakat güzele gelince iş değişir; güzelin ilgisini çekmediği, güzele hayran olmayan, yani sanatla ilgisi olmayan insan neredeyse yoktur. Estetik duyarlılık ilkin kendimize ve yakın çevremize, gündelik yaşamımıza yönelişimizle varlığını duyurur. Güzel, kişiden kişiye değişen seviyededir, bazıları için sıradandır, bazıları içinse hayatın olmazsa olmazıdır. Bazısı sıradan bir güzelle yetinirken, bazısı da daha güzelini aramaya devam eder. Bazıları için oldukça basit bir tüketim malzemesi olan güzel, bazıları

[34] Kagan, a.g.e, 16
[35] Kagan, a.g.e, 132
[36] Erinç, a.g.e, 11

içinse önemli bir üretim alanıdır. Bazıları için sadece bir etkinlikken, bazılarına göreyse kendimizi ifadenin en etkili yoludur.[37]

Uç'a göre: "Güzellik karşısında Allah'a giden ürpermenin yerine Batı sanatı, ereği kendinde olma manasını yüklemiştir, yani nesnenin, objenin kendi dışında bir inayet ve güç ile bağlantısı yok duyulan şey kendi içine hapsedilmiştir. Bediüzzaman bu yüzden, 'ne güzeldir' diyen anlayışı eleştirir, çünkü orada bir harici güç ve özneye göndermeye gerek yok, ne güzel yapılmıştır diyerek, gayeyi kendinden çıkarıp bir harici özneye verir o da Allah'tır. Tabiatı Allah'tan koparıp müstakil hale getiren batı düşüncesi, sanatı da Allah'tan koparmıştır. Hem sanat, hem tabiat sahipsiz bir çocuk gibi yokluk vadilerinde ağlar durur."[38]

Erinç der ki: "Weber, estetiği, sanat yapıtının oluşum şartlarının çalışılması şeklinde tanımlar. Bu çalışma, sanat yapıtı yokmuş gibi yapılır. Bu, şu demektir: Eseri, eser olarak ortaya koyan dominantların çalışılması… Her sanatın kendi dominantları vardır. Weber, estetikçiler için geçerli ve gerekli olan en önemli dominantları tarihi ve genetik çalışmalar aracılığıyla bulmak ve tanımak ister. Weber'e göre sanat, çocukluk dünyasının hatırlatıcısıdır. Estetik duygular da, tıpkı öteki duygular gibi, çocukluk dönemindeki edinimlerin yarattığı ussal yapısalcılığın ve farkındalığın yetişkinlerde, bir anlık yeniden meydana çıkmasıdır. Çocukluktan sonraki edinimlerde bencillik vardır; berraklık, arılık yoktur, kendimize görelik egemen olur."[39]

Bir bilim olarak "Estetik" güzel olanı araştırır. Bazı şeylerin bize neden güzel geldiğini anlamaya çalışır. Güzelin, güzelliğin ögelerini, iç ve dış kurallarını belirlemeye çalışır.

Erinç'e göre: "Çağdaş estetik bilimi, sadece insan tarafından yaratılan güzeli, yani sanat eserlerini konu edinir. Böylece, estetik objenin ya da sanat eserinin ilk ve temel ögeleri, daha önce de belirtildiği gibi sacayağının köşeleri olur. O halde, bir sanat eseri özne-nesne birleşimi olarak ortaya çıkar diyebiliriz. Bu bileşimin

[37] Afşar Timuçin, **Estetik**, Bulut, İstanbul 2006, s. 15
[38] Himmet Uç, **Kur'an Estetiği**, Merak Yayınları, Ankara 2014, s. 357
[39] Erinç, a.g.e, 97-98

başındaki, başlangıcındaki özne sanatçı ise, sonundaki de alıcıdır. Nesne ise önce, sanatçı açısından konudur, içeriktir, özdür. Sonra da alıcı açısından sanat eserinin kendidir."[40]

"Bediüzzaman, evrene, güzelliğe ve estetiğe bu bakış açısını eleştirir. Ona göre; Felsefe ve insan hikmeti dünyaya sabit bakar, varlıkların yaratılış özelliklerinden ayrıntılı olarak bahseder. Yaratıcımıza karşı görevlerimizden bahsederken ayrıntıya inmez. Kâinatın yaratılışından bahsederken manaya bakmaz."[41]

Bediüzzaman'a göre insanın sanatıyla Yaratıcımızın sanatı arasındaki farklardan birisi: İnsanın kendi sanatının arkasında görünebilirken; yaratıcımızın sanat eseriyle kendisi arasında yetmiş bin perdelik bir mesafe olmasıdır. Lakin yaratıcımızın tüm sanatkârane yapılan şeyleri bir kerede görülebilirse, bu perdeler ortadan kalkarak geriye nurlar kalır.[42]

Uç: "Modern çağın estetikçileri olarak kabul edilen Marks, Nietzcshe ve Freud'un estetik anlayışlarında insan beden'inden hareket ederler. Biri çalışan bedeni, ikincisi güçlü bedeni, üçüncüsü ise arzulayan bedenden hareket ettiler. Bediüzzaman ise seyreden ve alan, yorumlayan bir tümel külli insandan hareket etti. Onlar sadece bedene takılıp kaldılar, Bediüzzaman ise kâinat karşısında en kompleks ve küllî, tümel canlı olan insan ile evren ve Allah arasındaki ilişkileri estetikleştirdi. Bediüzzaman estetiğinin iki ana kelimesi vardır, birbirini takip eden biri gözlem, müşahede objektivasyon, diğeri seyir contemplation. Bütün Bediüzzaman'ın eseri gözlem ve seyir üzerine kurulmuştur. Bu iki kelimeden hareketle yorumlanabilir. Bediüzzaman kendinden önceki yorum geleneğinden de bu iki yönü ile ayrılır."[43]

Uç'a göre: "Bediüzzaman'ın güzellik konusundaki fikirleri, estetik tarihindeki yorum ve çeşitlerden farklılık gösterir. Güzeli Allah ile birlik tutar, sanat ise güzel idesinin, onun bir kopyası olan nesnelerde ışımasını, Allah ile olan

[40] Erinç, a.g.e., 71
[41] Bediüzzaman Said Nursî, **Sözler**, Yeni Şafak Kültür Armağanı, İstanbul 2005, s. 318
[42] Bediüzzaman Said Nursî, **Mesnevî-i Nuriye**, Abdülmecid Nursî (Çev.), Söz Basım Yayın, İstanbul 2007, s. 283
[43] Uç, a.g.e, 488

bağlantısından koparak yorumlar. Güzel, real ve ideal olanın iç içe geçmesidir. Bediüzzaman, güzelin tabiattaki varlıklara yansıması konusunda, sosyal hayat ve fikir hayatına yansımalarını da görmekteyiz."[44]

Uç: "Estetikte çirkin için de çok söz söylenmiştir. 19. Yüzyıldan sonra Bediüzzaman gibi çirkinin güzelin tamamlayıcısı olduğu fikri ortaya çıkmıştır. "Çirkin, güzelin karşıtı, biçimsiz ya da uyumsuz olan. Yapısında tutarsızlıklar bulunan. Çirkin genel olarak biçimsizi, hoşa gitmeyeni, uyarsızı belirler bu yönüyle estetiğin konusu olur. Yeniçağa kadar çirkin olan her şey estetik dışı sayılmıştır ya da estetik kavrayışta güzel ve çirkin ayrımı yapılmıştır. Bugünkü anlayış içinde çirkin güzelin bir başka görünümü, güzelin tümleyeni gibidir, özgünü sezdirdiği ölçüde, özel bir anlam ortaya koyduğu ölçüde güzelle bütünleşir."[45]

Kürşat der ki: "Estetik aslına bakılırsa karmaşıktır denilebilir ve İslam sanatlarında sadece dini bir anlam yattığını söylemek çok genel bir ifade olmaktadır. Çünkü estetik dediğimizde sadece bir dış güzellik veya duyusal güzellik değil duygu, zihin ve fikirsel bir estetikten de bahsedebiliriz. Çünkü sadece dış güzellik aslında kusursuz bir güzellik olmuyor veya sınırları belli bir güzellik oluyor. Bu noktada İslam sanatına bakıldığında güzelliğin aslı hakikate yöneldiğinde gerçek kılavuzunu bulmuş olmaktadır. Bu noktada estetik denildiğinde aslında her hayat belirtisi olan şeyin yahut yaratılmışın kendine has güzelliğinin idraki ya da varlığının sorunu veya neden dünyada oluşu estetiğin bizi yönlendirdiği bir durumdur."[46]

1.2. SANAT ÇEŞİTLERİ

Sanatın tanımlarına ve sanatla ilgili çeşitli görüşlere yer verdikten sonra, şimdi de sanatın nasıl sınıflandırıldığına bakalım. Sanatla ilgili nasıl farklı görüş ve düşünceler varsa, sanatın tasnifiyle ilgili de bir birlik kurulamamıştır. Şimdi bu görüşlerden birkaçını ele alalım.

---

[44] Uç, a.g.e, 7
[45] Uç, a.g.e, 386-87
[46] Ahmet Kürşat, "Estetik Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme", **The Journal of Academic Social Science**, Sayı: 10, s. 618-19

"Platondan ve Aristoteles'ten başlayarak, estetik tarihinde, sanatın morfolojik bir çözümü konusunda birçok girişimlerde bulunulmuştur. Ancak bu girişimler, uzun bir süre yalnızca birkaç sanatın sanatsal değeri ile olanaklılığı konusunda yapılmış karşılaştırmalı bir çözümlemenin ötesine gidememiş; böyle bir karşılaştırma ya resim ile heykel, ya resim ile şiir, ya da resim ile şiir ve müzik arasında yapılmıştır(örneğin, Leonardo da Vinci'nin ünlü, Resim Üstüne Kitap'ı, ya da özellikle, görsel sanatlar ile şiir sanatı arasındaki farkı incelemeye çalışan, Lessing'in Laokoon'u.)19.yy. başında Hegel, beş başlıca sanat(mimari, heykel, resim, müzik, şiir) arasındaki karşılıklı ilişkilerin tarihsel-kuramsal olarak araştırılması işini üstüne almıştır."[47]

Shiner'a göre: "Erken Ortaçağ yazarları sanatı; 'Liberal' sanatlar ve 'Bayağı' ya da 'hizmetçi' sanatlar olarak ikiye ayıran geç dönem Greko-Romen yaklaşımını sürdürüyor ve eğitimsel amaçlarla, liberal sanatları üçlüler (mantık, gramer, retorik) ve dörtlüler(aritmetik, geometri, astronomi ve müzik kuramı) şeklinde iki ana dala ayırıyorlardı. XII. yy.'a gelindiğinde 'liberal' ve 'bayağı' sanatlar arasındaki geleneksel karşıtlığın algılanışında köklü bir değişiklik meydana geldi. Victorlu Hugh ise mekanik teriminin kullanılmasını savunuyordu. Hugh'un yedi mekanik sanatı-dokumacılık, teçhizat, ticaret, tarım, avcılık, hekimlik ve tiyatro sanatlar-gerçekte genel kategorilerdi ve bunların alt dalları vardı. Mimarlık armaturanın yani 'inşa edilen örtülerin' bir alt dalı olarak geçiyordu ve 'sahne sanatları' da güreş, yarış ve danslar da dâhil olmak üzere her türlü eğlenceyi kapsıyordu."[48]

Mülayim şöyle der: "Müzik, resim, tiyatro gibi çeşitli sanatların var oluşu; bunlardan herhangi birinin, tek başına insana ilişkin tasarımları verebilmesinin imkânsızlığındandır. Her sanatın kendine özgü bazı üstünlükleri olduğu gibi, bazı eksikliklerinin olduğu da açıktır. Resim, doğadaki zenginlikleri yansıtır, ama müziğin anlatımına ulaşamaz. Edebiyat balenin olanaklarına sahip değildir. Her bir sanatın kendine özgü kozları olmakla birlikte, tek bir sanat dalı vazgeçilmez bir üstünlüğe sahip değildir. Öte yandan herhangi bir kültür çevresinde, sözgelimi resim önemli bir yer tutmayabilir, buna karşılık müzik geleneği güçlü olabilir. Eski

[47] Kagan, a.g.e, 277
[48] Shiner, a.g.e., 64

Yunanda heykel sanatı yüksek bir düzeye ulaşmıştı. Roma çağında mimari önem kazanır, Rönesans'ta resim,19. yy. Avrupa'sında edebiyat önemlidir."[49]

Hicabi Gülgen'e göre: "Sanatlar çeşitli kıstaslara göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalardan en bilineni, kullanılan malzemeye göre sanat kollarıdır:

1. **Görsel sanatlar**: Üç boyutlu malzemeleri kullanan sanat dallarına denir. Bu sanatlar aynı zamanda Latincede maddeye şekil verme anlamındaki Plastikus kelimesinden hareketle "Plastik sanatlar" adını da alırlar. Başta mimari, heykel, resim, hüsnü hat, ebru gibi sanatlar bu gruba girer.

2. **İşitsel sanatlar**: Malzeme olarak sesi kullanan sanatlardır. Aynı zamanda "Fonetik sanatlar" adıyla da bilinir. Bu grupta şiir, edebiyat, müzik yer alır.

3. **Ritmik sanatlar**: Malzeme olarak hareket ve buna bağlı olarak ritim duygusunu kullanan sanatlardır. Bu grupta tiyatro ve pandomim gibi sanatlar yer alır.

4**. Karma sanatlar**: Birkaç sanat dalının ortaklaşa meydana getirdiği sanat dalıdır. Bunlar arasında sinema, müzikal tiyatro, opera, fotoğrafçılık gibi sanatlar yer alır."[50]

Erinç'e göre: "Yaşantının yoğunluk kazanmasını sağlayan sanatı, sadece resim, heykel, şiir, roman, müzik, sinema ya da tiyatro olarak düşünmek, salt bir var olan olarak kabul etmek, onu nesnel bir var olan şekilde ele almak hatalı ve kısır bir yaklaşım olur. Çünkü sanat bir olgu olarak karmaşık pek çok süreçleriyle, pek çok ilişkileriyle insanoğlunun yaşamını ilginç kılmaktadır, o yaşamın en güzel biçimde değerlendirilmesini olanaklı hale getirmektedir. Onun içindir ki sanat, yaşantıların yoğunluk, yaşamın da anlam kazanmasını sağlar denmektedir."[51]

1.3. SANATIN KISA TARİHİ

Tarih, bilim dallarını anlamamız için gerekli olan verilere ulaşmamızı sağlar ve bakış açımızı buna göre düzenleyerek bilim dallarının tarihî seyrini takip

[49] Selçuk Mülayim**, Sanat Tarihi Metodu**, Bilim Teknik, İstanbul 1994, s. 57-58
[50] Hicabi Gülgen, **Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları**, Emin Yayınları, Bursa 2013, s. 10
[51] Erinç, a.g.e, 16

edebiliriz. Sanatın tarihine de kısaca göz atarak bu gelişmenin seyrinin nasıl olduğuna dair bir fikir elde etmeye çalışacağız.

Dillerin de sanatın da nasıl doğduğuna dair elimizde bir kanıt bulunmamaktadır. Tapınak ve inşaat, resim ve heykel yapımı veya dokuma gibi etkinlikleri sanat olarak görürsek, dünyada her toplumda sanatçılar var demektir. Öyle değil de, özel yerlerde sergilenen, ya da süslemelerinde kullanılan, oldukça nadir bulunan bir şeyse aradığımız, sanatın bu anlamıyla geçmişteki toplumlarda kullanılmadığını ve yaptıklarını da bu bakış açısıyla yapmadıklarını bilmek zorundayız. Yani kelimenin tam anlamıyla günümüze çok yakın bir zamanda kullanıldığı anlamına geliyor bu da.[52]

Geçmişteki insanların bir nesneyi yaparken kullandığı bakış açısıyla, bugünün sanatçısının bakış açısı arasında elbette farklılıklar vardır. Bu uğraşlar, zamanla daha estetik hale gelerek 'Sanat' kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Gombrıch'e göre: "İlkel toplulukların düşünce tarzını anlamaya çalışmadan; onları imgeleri bakılacak güzel şeyler olarak değil de kullanılacak ve güç dolu nesneler gibi görmeye iten yaşantıyı kavramadan, sanatın bu yabansı başlangıçlarını anlamayı umamayız."[53]

Dünyanın her köşesinde bir sanat şekli elbette vardır, fakat sürekli bir gayret olarak sanat tarihi, güney Fransa'nın mağaralarında veya kuzey Amerika'nın yerlileri arasından doğmamıştır. Bu başlangıçları bugüne bağlayan bir kalıntı, bir iz, bir kanıt yok ortada. Oysa bugünün sanatını, bir evi veya reklâmı, ortalama beş bin yıl evvel Nil vadisinde kök salmaya başlayan, ustadan çırağa, ondan da sanatsevere veya kopyacıya ulaştıran direkt bir kültür ilişkisi var. Ki, Yunan ustaların Mısır okullarına gittiğini görüyoruz ve Yunanlılar hepimizin öğretmenleridir. İşte tüm bu sebeplerle Mısır sanatı büyük bir önem taşımaktadır.[54]

[52] Gombrıch, a.g.e, 39
[53] Gombrıch, a.g.e, 40
[54] Gombrıch, a.g.e, 55

Bu bilgiler ışığında sanatın, Yunan ve Mısır uygarlıklarının etkisinde geliştiğini söyleyebiliriz. Sonradan sanat adına yapılan yeniliklerde ve denemelerin çoğunda, yıllar geçmesine rağmen Mısır ve Yunan etkilerini görmemiz mümkün.

Cemal'in belirttiğine göre: "Mısır'da sanatın dinsel inançların bir temsilcisi olduğuna inanılmış ve insanlar da buna inandırılmak istenmiştir."[55]

"Mısırlı sanatçı, yaptığı resimde yalnızca biçim bilgisini kullanmıyor aynı zamanda bu biçimin neyi temsil ettiğini de dikkate alıyordu. Mesela üstün birini 'Büyük' çizmek zorunda olması gibi."[56] "Mısır sanatının en önemli üstünlüklerinden birisi, her heykelin, resmin veya mimari biçimin, sanki tek bir yasaya uygun olarak mekânda yer almasıdır. Bir halkın bütün yaratılarının uyduğu görülen bu yasaya biz, *'üslup'* diyoruz. Bir üslubu neyin oluşturduğunu sözcüklerle anlatmak çetin bir iş, ama onu gözle bulgulamak daha çetin. Tüm Mısır Sanatını yöneten kurallar her yapıta denge ve ağırbaşlı bir uyum katmaktadır."[57]

Üslupların oluşması nasıl yıllar alıyorsa ve bu takdir edilesi bir davranışsa da; bir üsluptan kopamamak ve bir nesneyi hep aynı şekilde çizmek de ilerlemenin önünde bir engel olsa gerektir.

Gombrıch'e göre: "Yunanistan'ın kent devletleri içinde özellikle Atina, sanat tarihinde diğer kentlere göre daha çok ün kazandı. Tüm sanat tarihinin devrimi burada gerçekleşti. Bu devrimin nerede ve nasıl başladığını söylemek güçtür."[58] "Her Yunan heykelcisi belirli bir vücudu nasıl imgeleştireceğini bilmek istiyordu. Mısırlılar sanatlarını bilgiye dayandırmıştı ancak; Yunanlılar gözlerini kullanmaya başladılar."[59] "Ressamlar bulguların en büyüğünü gerçekleştirip perspektif kısaltımını (foreshortening) buldular. Sanatçılar M.Ö. 500 yılından az önce, tarihte

[55] Ahmet Cemal, **Sanat Üzerine Denemeler**, Can Yayınları, İstanbul 2000, s. 88
[56] Gombrıch**,** a.g.e, 62
[57] Gombrıch, a.g.e, 65
[58] Gombrıch, a.g.e, 77
[59] Gombrıch, a.g.e, 78

ilk kez karşıdan görünen bir ayağın resmini çizme cesaretini gösterdiklerinde, sanat tarihinde korkunç bir dönüşüm oldu."[60]

Küçük bir keşfin bile sanat tarihinde nasıl değişimlere yol açtığını görüyoruz. Böylece sanatta yenilikler birikerek bugünkü sanat anlayışına yüzyıllar öncesinden katkıda bulunmuştur.

Sanatın büyük uyanması ve bağımsız olması, ortalama M.Ö. 520–420 yılları arasındaki yüzyıllık bir süreyi kapsar. Bundan sonra, sanatçılar kuvvetlerinin ve yeteneklerinin farkına vardılar. Toplum da aynı bilince ulaşmıştır. Sanatçıların hala zanaatçı olarak görülmesine ve bazı kendini bilmezlerce hala önemsenmemesine rağmen, giderek çok sayıda insan tarafından bu sanatçılarla ilgilenmeye başlamıştır.[61]

Eco'nun görüşüne göre: "Bir geminin olduğu kadar bir evin yapılması, bir çekicin olduğu kadar bir minyatürün yapılması; sanatçı (artifex) nalbanttır, hatiptir, şairdir, ressamdır ve yün kırpıcıdır. Bu, Ortaçağ sanat kuramının iyi bilinen öteki yönüdür; ars bizim zanaat veya teknik adını vereceğimiz alanlara da uzanan çok geniş bir kavramdır ve sanat kuramı her şeyden önce bir meslek kuramıdır. Artifex, doğayı düzeltmeye, bütünleştirmeye veya dayanıklılığını artırmaya yarayan bir şey üretir. İnsan yoksunluğu yüzünden sanat yapar: Tüylerden, hayvanlarınkine benzer kesici dişlerden, pençelerden yoksun doğmuş olduğundan, hızlı koşamadığından veya bir kabuğun ya da doğal zırhın içine sığınamadığından, doğanın eserlerini gözler ve bunları taklit eder. Dorukta durmaksızın veya içeri sızmaksızın bir tepenin eteklerinden akıp giden suları görerek, çatıyı ve evi icat eder."[62]

Eco'nun görüşüne bakacak olursak, sanatın bir zorunluluktan, ihtiyaçtan, aslında günlük hayatı devam ettirebilmek için yapılan eylemlerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Eco'nun 'Doğa' dediği, bizimse 'Yaratıcının eserleri' demeyi tercih ettiğimiz, dünyadaki örnekleri kullanarak, insanlar çağlar boyu kendini korumak, barınmak ya da ulaşım gibi bir dizi ihtiyaçlar için taklit yöntemiyle bunların benzerlerini yapmaya çalışmışlardır.

---

[60] Gombrıch**,** a.g.e, 81
[61] Gombrıch, a.g.e, 99
[62] Umberto Eco, **Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik**, Kemal Atakay (Çev.), Can 1999, s. 150

Bugünkü anlayışa göre portre yapma fikri, 4. yüzyılın sonlarına doğru Yunanlıların aklına gelmiştir. Bununla birlikte heykellere sanatçılar tarafından güçlü bir ifade hiç verilmemiştir. Bugünkü anlamda heykel yapmayı sonraki yıllarda kademe kademe başardılar.[63]

Gombrıch şöyle der: "Büyük İskender'in imparatorluk kurması Yunan sanatı bakımından son derece önemli bir olay oldu. Yunan sanatı böylece birkaç küçük kentin ilgi merkezi olmaktan çıkarak, dünyanın nerdeyse yarısının ortak dili haline geldi. Bundan sonraki sanatın adı artık Helenistik sanat olarak anılmaya başlandı. Çünkü Büyük İskender'in doğudaki haleflerinin kurduğu imparatorluklara genellikle bu ad verilir."[64]

Sanatın etkilerini ve nasıl yayıldığını bu örnek bize açıklıyor. İmparatorlukların ya da devletlerin sahip olduğu topraklarda sanatın da daha kolay tanıtıldığını ve takipçilerinin sayısının arttığını görüyoruz. İmparatorlukların geniş coğrafyalara yayılmasının bir kazancı da kendi kültürünü, düşünce ve yaşam tarzını sanatı da kullanarak diğer toplumlara daha kolay kabul ettirebilmesidir.

"Helenistik dönemde sanat artık büyü ve dinle olan eski bağını büyük ölçüde yitirmiştir. İşte bu ortamda varlıklı insanlar sanat yapıtlarını toplamaya, orijinallerini ele geçiremedikleri ünlü yapıtların kopyalarını yaptırmaya ve buldukları özgün yapıtlara inanılmaz ücretler vermeye başladılar. Yazarlar sanatla ilgilenmeye ve sanatçıların yaşamlarını yazmaya başladı."[65]

"Hıristiyanlığın doğuşundan sonraki yüzyıllarda, Roma sanatı ve Helenistik sanat, Doğu Roma imparatorluklarının en etkili olduğu bölgelerde bile onların sanatının yerini aldı."[66]

Gombrıch, İnsanları çizme izni olmayan doğudaki sanatçıların, biçim ve motiflere dayalı bir sanat anlayışı oluşturarak, hayal güçlerini bu şekilde kullandıklarını söyler. Arabesk denilen eşsiz süslemeler oluşturdular. XIV. yy. dan

[63] Gombrıch a.g.e, 106
[64] Gombrıch, a.g.e, 107-108
[65] Gombrıch, a.g.e, 111
[66] Gombrıch, a.g.e, 124

sonra, İran'da ve Hindistan'da yazılmış olan romanslar (kahramanlık öykülerinin) tarihsel öykü ve fabllarının görsel açıklamaları; oradaki sanatçıların, bu figür kullanımını kısıtlayan inanç sayesinde nasıl bir tarz oluşturduklarının adeta ispatıdır.[67]

İslam'ın sanata ve sanatçıya bakış açısının az da olsa değerlendirildiği görülüyor. Burada doğu sanatına hem bir eleştiri hem de bir takdir görüyoruz. İnsan ve hayvan motiflerinin çizilmesindeki çekingenliğin, doğulu sanatçıların hayal güçlerini genişlettiği ve bu zorlamayla birlikte, soyut figürlerin ortaya çıktığını görüyoruz.

"Roman ve Norman kiliselerinde genellikle koskoca taşıyıcı ayaklara oturan yuvarlak kemerler buluruz. Bu kiliselerin gerek içten gerekse dıştan uyandırdıkları etki kütlesel bir güçlülüktür. Süslemeler hatta pencereler bile azdır. Yalnızca düz duvarlar ve ortaçağın kalelerini andıran kuleleri dikkati çeker. Kilise tarafından putperest inançlarından kısa bir süre önce dönmüş köylülerin ve askerlerin yaşadığı yerlere dikilen bu güçlü ve herkese meydan okuyan taş kümeleri *'Yeryüzü Kilisesi'* kavramını –yani kıyamet günü zafer saati gelinceye kadar yeryüzündeki karanlık güçlerle kilisenin savaşacağını- açıklıyor gibidir."[68]

Görüldüğü gibi dinin etkisi yalnızca doğulu sanatçılar üzerinde değil, batılı sanatçılarda da görülen bir durum. Aynı kısıtlamanın bir zamanlar -özellikle ortaçağda- sanatçıların eserlerini etkilediğini söylemek mümkün.

"Doğu sanatında üsluplar binlerce yıl sürerken; Batı sanatında durmadan değişimler yaşanıyordu. Roman üslubu XII. yy. sonuna kadar bile yaşayamadan Gotik üslup doğdu. Bu üslubun farkı; kilisenin tavanının örtülmesi için çapraz kemerlerin kullanılması oldu."[69] "Gotik sanatçılar antik çağdan onlara miras kalmış olan, vücuda kumaş giydirme yöntemlerini anlamak istediler. Roma mezar taşlarını

[67] Gombrıch, a.g.e, 143
[68] Gombrıch, a.g.e, 173
[69] Gombrıch, a.g.e, 185

ve zafer taklarını inceleyerek kumaş kıvrımlarının altından vücudun yapısını gösteren klasik tekniği öğrendiler."[70]

Sanatta değişimler yaşanırken, sanatçılar zaman zaman geçmişe dönerek bazı teknikleri günümüze uyarlamış ve yeniden yorumlayarak başka akımlara da öncülük etmişledir.

Gombrıch'in görüşüne göre: "Sanatçıların, ilgilerini çeken bir şeyleri anlatabilmek için ara sıra kalıplaşmış örneklerin dışına çıkmaları XIII. yy.'da oldu. O zamana kadar sanatçılar sadece kalıplaşmış figürleri her zaman aynı şekilde çiziyordu. Sonunda bunu mükemmel şekilde yapınca, farklı bir figürü betimleyecek beceriye ulaşıyordu."[71]

XIV. yy.'da artık görkemin yerini zarafet alır. Mimarlar artık eski katedrallerin görüntüsüyle yetinmeyerek, süslemeye önem verdiler ve kiliseler onların ilk işi olmaktan uzaklaştı.[72]

Gombrıch'e göre: "XV. yy. ustaları artık Ortaçağ sanatçılarının kalıplarını kullanmak istemiyordu. Artık canlı modellerden poz vermelerini isteyerek insan vücudunu çalışmaya başladılar."[73] "Bu durum tüm Avrupa'da bir canlılık yarattı. Gerçek anlamda Ortaçağdan bir kopuş yaşanıyordu. XV. yy. da sanat birçok okula ayrıldı. İtalya ve Almanya'da hemen her kentin bir resim okulu vardı. Bu dönemde çıraklar ustaların yanında yetişirdi. Önce boyayı, tuvali hazırlar, ustasını yanında kalır, yeterince beceri gösterirse, resimde bazı yerleri yapardı."[74]

Ortaçağın genel geçer kabullerinin ve güzellik anlayışının artık yeterli gelmediğini ve sanatçıların farklı arayışlara yöneldiğini bu tarihi seyirde açıkça görüyoruz.

[70] Gombrıch, a.g.e, 193
[71] Gombrıch, a.g.e, 106
[72] Gombrıch, a.g.e, 207
[73] Gombrıch, a.g.e, 230
[74] Gombrıch, a.g.e, 248

Gombrıch "XV. yy. ortalarında Almanya'da çok önemli bir teknik buluş gerçekleşti. Bu baskı tekniğiydi, öncelikle resimlerde sonra kitaplarda kullanılmaya başlandı." der.[75]

XVI. yy. başlarının İtalya sanatı için önemi Leonardo da Vinci, Michelangelo, Raffaello ve Tiziano, Kuzeyde ise Dürer, Holbein ve daha birçok ünlü sanatçının bu dönemde yetişmiş olmasıdır. Şehirler binalarını daha güzel yapmak için yarışır hale geldi. Bu da sanatçılar arasında bir yarışma ortamı olmasını sağladı. İtalyanların perspektif yasalarını incelemek için matematiğe, insan vücudunun yapısı için anatomiye yönelmesiyle sanatçıların ufku genişledi.[76]

Gombrıch "Gotik sanatın hemen hemen tamamen dışa ittiği ama şimdi tüm ilgileri üstüne çeken bir amaç vardı: insan vücudunu klasik sanatın ona kazandırmış olduğu ideal güzellikte göstermeyi başarmak." der.[77]

"Almanya, Hollanda ve İngiltere gibi kuzey ülkelerinde sanatçılar İtalya ve İspanyadaki meslektaşlarına oranla çok daha ciddi bir bunalımla karşı karşıyaydı. Güneyin sanatçılarının tek sorunu nasıl olup da yeni ve şaşırtıcı bir tarzda resim yapabilecekleriydi. Kuzeyde karşılaşılan sorun ise, artık resim sanatına devam edilip edilmeyeceğiydi. Bu büyük bunalım reformla birlikte ortaya çıkmıştı. Protestanların çoğu azizlerin kiliselerdeki resim ve heykellerine karşı çıkıyor, bunları putperestliğin bir işareti sayıyorlardı."[78]

Gombrıch'in görüşüne göre: "Sanat tarihi bazen birbirini izleyen değişik üslupların tarihi olarak tanımlanır. XII. yy.'ın yuvarlak kemerli Roman ya da Norman üslubunun yerinin nasıl sivri kemerli Gotik üslubunun aldığı; Gotik üslubun ise XV. yy. başlarında İtalya'da doğan ve yavaş yavaş tüm Avrupa'ya yayılan Rönesans tarafından nasıl aşıldığını duyarız hep. Rönesans'ı izleyen üsluba da genel olarak Barok adı verilir. Fakat önceki üslupları belirgin özellikleriyle tanımlamak kolayken barok için durum o kadar basit değildir. Rönesans'tan başlamak üzere

[75] Gombrıch, a.g.e, 281
[76] Gombrıch, a.g.e, 287
[77] Gombrıch, a.g.e, 346
[78] Gombrıch, a.g.e, 374

neredeyse günümüze kadar mimarlar, tümünü klasik yıkıntılardan ödünç aldıkları aynı temel biçimleri (sütunları, gömme ayakları, kornişleri, entablatürleri, silmeleri) kullanmışlardır."[79]

Gombrıch'e göre: "Barok adını verdiğimiz üslup XVII. yy.'ın ortasında doğdu."[80] "1700 yıllarındaki dönem mimarlığın en önemli dönemlerinden biridir ve sadece mimarlık açısından önemli olarak da kalmamıştır. Bu şatolar ve kiliseler birer bina olarak planlanmamışlardı; bütün sanatlar fantastik ve yapay bir dünyanın kurulmasına yardımcı olmalıydılar. Tüm kasabalar tiyatro sahnesi gibi kullanıldı, kırlık alanlar bahçelere, dereler, çağlayanlara dönüştü, sanatçılar özgür bırakıldı. Bu durum Katolik Avrupa'nın görüntüsünü değiştirdi."[81]

Wöfflin'in görüşüne bakarsak: "Barok, klasiğin çöküşü ya da yükselişi değil, tersine, Barok başka bir sanat çeşididir. Yeniçağ sanatı basit bir yükseliş, en yüksek ve iniş şemasına sokulamaz, onun iki en yüksek noktası vardır, bunlardan birine ya da ötekine sempati duyulabilir, ama bunlar için gülfidanının en yüksek devrinin çiçek açtığı, elma ağacınınsa yemiş verdiği zaman olduğu benzetmesini yapmanın ne kadar keyfi bir yargı olduğunu bilmek gerekir."[82]

Cemal'e göre: "Kendisini görevlendirenler bulmaktan yana hiç sıkıntı çekmeyen sanata 18. yüzyılda, Aydınlanma Çağı'yla birlikte yeni bir görevin yolu gösterildi. Dinin şemsiyesinden ve zorlamalarından epey uzaklaşmış olan sanata çağın filozofları ve yazarlarınca yöneltilen yeni istem, bu kez *'toplumun estetik eğitimini'* üstlenmesiydi. Bu yeni görevin o zamana kadarkilerden ayrılan yanı, sanatı belki de tarihinde ilk kez *'toplum'* diye anılan, çok geniş bir kitleyle karşı karşıya bırakması, bu kitlenin değerlendirmelerine açmasıydı."[83]

---

[79] Gombrıch, a.g.e, 387
[80] Gombrıch**,** a.g.e, 435
[81] Gombrıch, a.g.e, 449-51
[82] Heinrich Wölfflin, **Sanat Tarihinin Temel Kavramları**, Hayrullah Örs (Çev.), Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 25
[83] Cemal, a.g.e, 89

Zaman geçtikçe sanata bakış açısının da, sanatın görevlerinin de değiştiğini görüyoruz. Önceden ihtiyaçları gidermek için yapıldığı düşünülen sanat; artık *'eğitim'* gibi bir görev üstleniyor.

Lynton'ın görüşüne göre: "Modern sanat, Dada akımıyla kendine bazı iletişim yolları yani yeni işlevler bulmuştur. Dadayı siyasi olarak değil de başka açıdan görecek olursak; her şeye kuşkuyla yaklaşan ve o güne kadarki genel geçer kabullerimizi tehlikeye atan bir sanat türüyle karşılaşırız."[84] "Dada akımı, her tür sanat kuralına ve o güne kadar ortaya konulmuş değerlere karşı çıkan bir akımdır."[85]

Gombrıch der ki: "XVIII. yy. da İngiliz beğenisi çok aranan bir örnek oldu. Fransa'da da görkemli barok üslubu gözden düştü ve yerini Rokokonun zarif ve içten görüntüsüne bıraktı."[86] "Modern çağa ulaşmamız, yüzyıllardır doğru kabul edilen inançlara son veren 1789 Fransız ihtilali ile olmuştur. İnsanların sanatla ilgili düşüncelerinin değişmesi de bu dönemde oldu. İnsanlar üslubun ne demek olduğunun farkına vardı ve değişik üslupların bilincine varmaya başladılar."[87]

Kagan'a göre: "Barok, 17. yy. Avrupa sanatının içindeki doğrultulardan biri olmasına rağmen Fransız kültürünün tek ve her şeyi belirleyen sanat akımı değildir. Edebiyatta, tiyatroda, resimde grafik sanatlarda, klasikten ayrılan gerçekçi sanat, bu çağda klasiğe koşut olarak bir gelişme göstermiştir."[88]

Resim sanatına aykırı olan empresyonizmin ortaya çıkması herkes için şaşırtıcı olmasına rağmen, sonradan insanların tablolara biraz dikkatli ve uzaktan bakarak resmi anlamaları üzerine, empresyonizm kabul gördü.[89]

Wöfflin'e göre: "19. yüzyıl çizgi sanatının, görüntünün tasvirinde en son noktaya ulaşması gibi, rengin kullanılışında da modern empresyonizm, baroğu geride

[84] Norbert Lynton, **Modern Sanatın Öyküsü**, Cevat Çapan- Sadi Öziş (Çev.), Remzi Kitabevi, İstanbul 2015, s. 146
[85] Lynton, a.g.e, 126
[86] Gombrıch, a.g.e, 470
[87] Gombrıch, a.g.e, 476
[88] Kagan, a.g.e, 519
[89] Gombrıch, a.g.e, 522

bırakmıştır; bununla birlikte, 16'dan 17. yüzyıla geçiş sırasındaki gelişmede temel farklar daha o zamandan bütünüyle net biçimde belirtilmişti."[90]

Lynton şöyle der: "Ekspresyonizm terimi ilk olarak empresyonizmin karşıtı, ya da Fransız sanatındaki empresyonist ilkelerin yadsınması anlamında kullanılıyordu. Almanya'da bu terim özellikle sanat alanında empresyonizmden sonraki bütün gelişmeleri içeriyordu. Fakat yine Almanya'da genel bir anlamda kullanılmakla birlikte, bu akıma daha özgül bir görev tanınıyordu. Ekspresyonizm, müzik ve edebiyatta(özellikle şiir ve tiyatroda) plastik sanatlarda da görülen ve konularla biçimleri kişisel yaşantıların anlatım araçları olarak gören belirsiz bir eğilimle birlikte düşünülüyordu. Ekspresyonizmin amacı, doğalcılığın karşıtı olan biçim ve renkler aracılığıyla, duygusal ve ruhsal düzeyde heyecanlar yaratmaktı."[91]

Yüzeysel bakılınca, hoşnutluk ve refah olarak algılanmasına rağmen, 19. yy. da bazı sanatçılar kendilerini dışlamış hissederken, halkın sanat anlayışına karşı negatif görüşleri arttı. Eleştirilerin ilk hedefi mimariydi.[92]

Hoşnutluk oluşturduğu sürece, baskı ya da resim, konuya bağımlı olmak ya da dikkat çeken bir olayı anlatmak zorunda değildi. Tüm bunlara rağmen kaybedilen bazı şeyler olduğunu düşünen sanatçılar, bunları kazanmak için uğraş verdi. Gaugin, Van Gogh ve Cezanne bu sanatçılar arasındadır. Gaugin'in arayışı daha sade bir sanattı ve bu arayış sonucunda ilk sanat eserlerine dönerek bunu yapabileceğini hissetti. Cezanne'ye göre Empresyonistler doğanın değişmez görüntüsünü, düzeni ve dengeyi bozdular ve bunu geçici bir hevesle yaptılar. Van Gogh'a gelince, görsele çok önem vererek, sanatın içinde var olan heyecanı ve hissiyatını kaybedeceğini düşünüyordu. Bu arayışların sonucu olarak ise Modern sanat doğdu. Modern sanatın akımları ise: Kübizm, Ekspresyonizm ve Primitizm oldu. Her bir sanatçı bu akımlardan birine öncülük etti. Sanatçılar, bu akımlarla kendi zamanlarında doğru karar vererek, içine düştükleri durumdan kurtulmuşlardır.[93]

[90] Wölfflin, a.g.e, 66
[91] Lynton, a.g.e, 25
[92] Gombrıch, a.g.e, 535
[93] Gombrıch, a.g.e, 554-555

Turani "XIX. yy.'ın ilk zamanlarından itibaren karikatür de, sanatın yaşama eleştirel gözlerle bakmış ve ressamlar da halkın sorunlarını ele almaya başlamıştır." der.[94] "Burada, bir diğer gözlem üzerinde de durulmasında yarar vardır. O da, Romantiklerle başlayan renk sorununun, İzlenimciler, Yeni-izlenimciler, Cezanne, Van Gogh, Gaugin ve hatta İntimistesler'ce sürdürülmesidir. Demek ki renk, monarşik dönemlerdeki gibi kimi sanatçılarda ara sıra görülen ve sanatçı mizacına bağlı bir öge olmaktan çıkmakta, çağa özgü bir ilgi, akım halini almaktadır. Bu nedenle burada, XIX. Yüzyılı, '*renk çağı'* olarak nitelemenin yanlış olmayacağı düşünülebilir. Ve renkle birlikte monarşik dönemin ışık-gölge biçimlemesi ve modlesi de ortadan kalkmaya başlamıştır."[95]

Dada akımı gibi Sürrealizm akımı da tüm bilinenleri reddediyordu ve yeni bir bakış ortaya çıkarıyordu. Kübistlerden, Fütüristlerden ve Ekspresyonistlerden daha fazla konuyla ilgilenen, Sürrealistlerdi. Buradaki hedefleri, tüm sınırlamalardan kurtularak, sanatı hayal gücüne dayalı olarak yeniden yorumlamaktı.[96]

Turani'nin görüşüne göre: "XIX. yüzyılın son çeyreği içinde, sanattaki içe dönük anlatımı Post-empresyonistler ve Nabiler yansıttılar. Psikolojik iç dünya ile ilgili yaşamın, dış yaşantımızı etkileyen önemli bir kaynak olduğuna bu sıralarda inanılması, elbette önemli gözlemlere ve bilimsel deneylere dayanıyordu. Düşünürler ve sanatçılar bu gerçek iç yaşam kaynağının önemini anlayarak maddi dünyayı küçümsemeye bile başlamışlardı."[97] Sanat da sanatçı da artık değişmişti ve tüm hissiyatlarını oldukça açık ve kesin bir şekilde tuvallerine yansıtmaya başlamışlardı.[98]

Artık her şey değişmişti, sanatçılar, belli kalıplara girmek zorunda değildi, sanat da taklitçilikten kurtarılmış oluyordu. Belli şekilleri ifade etmek için belli renk

[94] Adnan Turani, **Çağdaş Sanat Felsefesi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s. 33
[95] Turani, a.g.e, 45
[96] Lynton, a.g.e, 170
[97] Turani, a.g.e, 68
[98] Turani, a.g.e, 69

ve şekilleri yapma zorunluluğu kalmamıştı. Bu, yenilikçi akımların kazandığı anlamına geliyordu. [99]

Sanat ve sanatçılar her dönem ve ülkeye göre değişen uygulamalar yaptılar. Bunlardan bazıları, İlkel dönemin insanlarının oldukça basit ifade edilen yüz şekilleridir. Görüneni değil, düşünüleni yapanlar Mısırlılar oldu. Yunan ve Roma'da ise sanatçılar kalıplaşmış bu görüntülere hareket katarak daha orijinal bir görüntü elde ettiler. Ortaçağ'da, sanat kutsalı anlatmakta kullanılırken, Çin'de, daha çok derin düşüncelere dalmak için kullanmıştı. Var olanı resmetmek ise Rönesans'a özgü bir şey oldu. Artık yeni fikirlere yönelmek ise XX. yy. sanatçıları için bir zorunluluk oldu.[100]

Kagan'a göre: "20. yy. burjuva toplumunda, gerçek anlamda yüce bir toplumsal ideale ancak emekçi ve toplumcu insanların yaptıkları mücadelelerde bir de ezilmiş halkların mücadelesine rastlanır. Burjuva dünyasında sanatın içinde bulunduğu bugünkü ahlak ve estetik bunalımı ancak bu yoldan aşılabilir."[101]

Shiner'a göre: "Güzel sanatların kurumlarının 1830 lara kadar büyük ölçüde yerleşmesine rağmen, başlangıcından bu yana sürekli incelerek özenli bir hale gelmişti. Fakat güzel sanatlar sistemini etkileyen iki süreç vardır asimilasyon ve direniş. Bunun anlamı da güzel sanatların asıl çekirdeğinden taşarak, yeni sanat ya da bir zamanlar sanat sayılmayan sanatları da içine almasıdır asimilasyon. Örnek olarak XIX. yy. sonlarında fotoğrafçılık, XX. yy. başında sinema, caz ve '*ilkel sanat*' , 1950 den itibaren '*zanaat'* biçimli sanatlar, 1960 tan itibaren elektrik müzik ve yeni gazeteciliği, 1970 ten itibaren neredeyse her şeyi içine almıştır güzel sanatlar."[102]

"Görüldüğü gibi baştan beri yaptığımız tanımlamalarda olsun, sanatın kısa tarihinde olsun, Doğu sanatlarıyla ilgili çok az bilgi verilmiştir, burada sanki Doğu sanatı tali bir unsur sayılmış, Sanat tarihi Batılı insanların güdümünde bırakılmıştır. Böyle bir anlayışın eksik ve yanlış olduğu ortadadır. İnsanlık tarihi bugüne gelene

[99] Lynton, a.g.e, 154
[100] Gombrıch, a.g.e, 561-63
[101] Kagan, a.g.e, 154
[102] Shiner, a.g.e, 342-343

kadar birçok aşamadan geçmiştir ve bugün Sanat, Felsefe, Edebiyat, Bilim ve Teknoloji alanlarındaki ilerlemelerin tek bir milletin ya da bölgenin ilerlemesiymiş gibi gösterilmesi yanlı bir bakış açısıdır."[103]

Ayvazoğlu'nun görüşüne göre: "Bazı sanat tarihçileri, sanat tarihi Batılı gözüyle bakmaya alıştıkları için, tecessüsümüzün zamanında Antik Yunan'a yönelmemiş olmasını adeta bir kusur olarak göstermeye çalışmışlardır. Sebep olarak da genellikle İslam'daki '*Tasvir yasağı*' üzerinde dururlar. Batının insana, eşyaya ve tabiata bakışı en ideal bakışmış gibi, biz öyle bakmadığımız veya bakamadığımız için, kültürümüz hakkında yersiz şüpheler yaratılmıştır. Hâlbuki sanatın oluşum süreci başka bir bakış açısıyla yazıldığı takdirde, dünya haritasının başka bir açıdan da çizilebileceği ve Batı sanatının bu sürece ancak bazı kesişme noktalarında katılabileceği anlaşılacaktır."[104]

Doğanın yazdan kışa, bahara ve tekrar yaza geçmesi gibi, insanlar da aynı şeylere itibar etmiyor. Sürekli bir değişim ve dönüşüm yaşanıyor. Fikirler, felsefeler, güzellikler bile değişken bir döngüde devam edip gidiyor. Hatta öyle bir an geliyor ki; insan *'Gerçek'* olmak bile istemiyor. Hayata daha duygusal, renkli ve hayalperest bakmak istiyor. Sanat akımları bile kalıcı değil. Klasik romantiği, romantik de gerçekliği özlüyor.[105]

Kagan şöyle der: "Sanatları tarihinde, sanatsal miras, hiçbir zaman sanatın o günkü gelişme düzeyiyle sınırlı tutulamaz; böyle bir şey, birikmiş bütün değerleri kuşatır. Birikmiş sanatsal miras, yalnızca kendi manevi kapsamıyla, demokratik düşüncesiyle etkilemez. Sanatsal miras, sanatçılar için en büyük ustalıktır, başka başka üslup çabalarıyla birlikte, sanat için öğreti doludur. Raffael'in resimlerini ya da Racine'nin oyunlarını bir üslup normu ya da örnek olarak almak için zaman geçmiştir artık; ama bu büyük sanatçıların ustalıklarının sırrını kavramak, toplumcu sanatlar için aynı zamanda zorunlu olan bir şeydir."[106]

---

[103] Beşir Ayvazoğlu, **Aşk Estetiği**, Ötüken, İstanbul 1995, s. 14
[104] Ayvazoğlu, a.g.e, 14-15
[105] Turani, a.g.e, 62
[106] Kagan, a.g.e, 569

Bütün bu yaklaşımlara bakılınca, insanın bir yönüne ağırlık verirken diğer yönlerini eksik bıraktıkları görülüyor. Sanatta olan şey de aslında budur. Psikolojik görüşe göre; sanat objektif olmalı ve her tür değer ve mahremiyet kaldırılmalıdır. İlhamcı görüşe göre; sanata ve sanatçıya verilen insanüstülük, zaman içinde dinleri bozarak gerçekle uydurmanın birbirinin yerini almasına neden olmuştur. Akılcı görüşe göre; sanatın alanı daraltılarak, sanat yalnızca akıl ve bilim olarak görülmüştür ve sanat insanda görülmüştür.[107]

1.4. İSLAM'IN SANAT ve ESTETİK ANLAYIŞI

Buraya kadar anlattıklarımız, daha çok "Batının" estetik ve sanat görüşlerini içeriyordu. Bu çalışmayı yaparken baktığımız kaynaklarda İslam'ın sanat anlayışını ele alan bir içeriğe bazı kitaplarda hiç yer verilmezken; bazılarında birkaç sayfa ya da paragrafı geçmeyen bilgilerin bulunduğunu fark ettik. İşte bu sebeple, İslam'ın sanat anlayışına ayrı bir başlık açma ihtiyacı doğdu. İslam sanatlarının "*zengin*" içeriğinden kısaca bahsetmemek haksızlık olurdu düşüncesiyle, İslam sanatını ana hatlarıyla ele alacağız.

İslam sanatı kavramından bahsetmeden önce din-sanat ilişkisi üzerinde durmamız gerekiyor. Çünkü dinimiz, hayatın her alanında var olduğu gibi, sanatımızı da etkilemiştir. Kur'an'ın ve hadislerin ışığında İslam'ın sanata bakış açısını ele almaya çalışacağız.

1.4.1. Din-Sanat İlişkisi

Halk, Bârî ve Musavvir gibi Arapçada yaratma fiili için kullanılan üç adet fiil vardır. Musavvir, ressam anlamında kullanılan bir kelimedir ve daha çok mimarlar ve zanaatkârlar için kullanılır. Halk kavramı yaratmayla şeylerin ihtimallerini tasavvur etme anlamında alakalıdır ve yaratıcının önünde uzanan var olmaya aday farklı ihtimaller silsilesinin farkında olduğunu belirtir. Bari' üretimle ilişkili olan bir sözcüktür. Sadi ve Mevlâna'ya göre sanatçının eserleri eksik ve kusurlu da olsa,

[107] İbrahim Coşkun, "İslam Düşüncesi Açısından İnanç-Sanat İlişkisi Üzerine Bir Deneme", **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları**, C. 2, s. 34

Allah'ın yaratıcılığının bir örneğidir. Fakat genel görüşe göre ressam, her ne olursa olsun Allah'ı taklit ettiği için onun yaptığı iş hoş görülemez ve kabul edilemezdir.[108]

İslam sanatından bahsederken, Batı sanatından farklı olarak bir 'Din' etkisinden söz etmek mümkündür. Bundan bahsetmeye başlamadan önce, İslam'ın tasvir yasağı üzerinde durmamız gerekecek. Tasvir yasağı tüm İslam sanatını etkileyen bir olgudur. Garabar'ın "Kur'an'daki başlıca Tanrı bilimsel ileti, Tanrı'nın gücünün tümel ve kendisinin tekil olduğudur." der.[109] Kur'an'da bu konu üzerinde sıklıkla durulmasının nedeni, o dönemde insanlar arasındaki yaygın inanç biçiminin "*Putperestlik"* olmasıdır. Özellikle Mekke döneminde inen ayetlerde, Allah'ın varlığı, birliği, eşsiz oluşu gibi konular üzerinde çok durulmuştur.

"İçinde suret veya köpek olan eve melekler girmez."[110]

"Kıyamet günü azâbı en şiddetli olanlar, sûret yapanlardır."[111]

"Hz. Aişe'nin, üzerinde kuş resmi (timsal) bulunan bir perdesi vardı ve eve girenin ilk önce göreceği bir yere asılmıştı. Hz. Peygamber bunu görünce, "Aişe, şu perdenin yerini değiştir. Eve girip hemen onu görünce dünyayı hatırlıyorum" demiştir." [112]

Grabar şöyle der: "İlginç olan, suçlamanın sanat yapıtına değil de ressama yöneltilmiş olmasıdır. Çünkü ressam tasvir yapmakla, canlı ya da can taşıması olası bir şey yaratmakla tanrının bir tür rakibi oluyor. Birçok hadiste yaptıkları resim ve heykellere can-ruh vermesi isteneceği belirtilerek adeta ressamlar heykeltıraşlar korkutulur. Bu tür beyanların ne zaman ortaya atıldığını ya da resmi, yasal metinler halinde ne zaman derlendiğini kesinlikle bilmiyoruz; ancak Creswell'in sekizinci yüzyılın ikinci yarısından önce olamayacağına ilişkin savı, elimizdeki belgelerin ışığında inandırıcı görünüyor."[113]

---

[108] Olıver Leaman, **İslam Estetiğine Giriş**, Nuh Yılmaz (Çev.), Küre Yay., İstanbul 2004, s. 74
[109] Oleg Grabar, **İslam Sanatının Oluşumu**, Nuran Yavuz (Çev.), YKY, İstanbul 1998, s. 90
[110] Buharî, "Libas", 88
[111] Buhari, "Libas", 89
[112] Müslim, "Libas", 88
[113] Grabar, a.g.e. 91

Kimya-yı Saadet isimli eserinde Gazali, '*güzel*' konusunu ele alır ve şöyle söyler: İnsan iki şeyden yaratılmıştır: Vücut ve ruh. Vücudu dışarıdan görmek mümkündür fakat ruh görülemez. Vücut ve ruhun iyi ve kötü yanları vardır. Biz bunları ifade ederken güzel ahlak ve güzel yaratılış ifadelerini kullanırız. Güzel ahlak iç güzelliği ifade ederken, güzel yaratılış dış güzelliği anlatır. Görünen güzellik yüzün burnun alnın güzel olması değil, bunların birbirine uyumlu olmasıdır.[114]

Bediüzzaman'a göre: "Mahir bir san'atkâr, plaksız bir ses cihazı yapsa, o ses cihazı istediği gibi konuşsa, işlese, onu yapan sanatkâr, ne kadar iftihar eder, bundan lezzet alır, kendi kendine '*Maşallah*' der. Mademki küçük bir sanat, sanatkârının hissiyatında bu kadar bir mutluluk ve yaptığıyla övünme, bu evrenin Büyük Sanatçısı da evrenin her bir çeşidini, ayrı bir sanatla yapmaktan, her bir insanın kafasına ses cihazı, fotoğraf, telgraf, belki bundan daha harikadır."[115]

"Hem her şeyin hilkatinde gayet derecede hüsn-ü sanat bulunması, nihayet derecede hakîm bir Sâni'in nakşı olduğunu gösterir. Evet, şu küçücük insan bedeni içinde bütün kâinatın fihristesini, bütün hazâin-i rahmetin anahtarlarını, bütün esmalarının âyinelerini dercetmek, nihâyet derecede bir hüsn-ü sanat içinde bir hikmeti gösterir."[116]

Can'ın görüşüne göre: "İslam sanatı kavramı İslam'ın yani Müslümanların sanatını ifade etmektedir. Kavramın meşruluğu, tutarlığı konusu biraz tartışmalıdır. Bazıları bu kavramın pek sağlıklı bir tanımlama olmadığını söylerken kimileri kavramın meşruluğunda bir sıkıntı görmemektedir. Kavramın meşruluğunu savunanların görüşü; İslam'ı kabul edenlerin ortak bir inanış ve din telakkisine sahip olmalarıyken; meşru olmadığını savunanların gerekçesiyse, çok geniş bir coğrafyaya sahip olan İslam dünyasının ortaya koyduğu tüm eserlerin ortak bir anlayışla kavranamayacağıdır."[117]

---

[114] Muhammed Gazalî, **Kimyâ-yı Saâdet Mutluluk ve Saadet Hazinesi**, Merve Yayınevi, İstanbul 2014, s. 359
[115] Bediüzzaman Said Nursî, **Lem'alar**, Söz Basım Yayın, İstanbul 2006, s. 627
[116] Bediüzzaman, **Sözler**, 53
[117] Can, a.g.e, 6-7

Uç şöyle der: "İnsandaki güzelleştirme isteği de Allah'ın kendinde olan bir özelliğin, bir nebzesini insana verdiğini belirterek ortaya koyar. Sanatın kaynağını Batı, mağara resimlerine verir ama o resimleri yapmanın nedeni üzerinde durmaz. Bediüzzaman ise, o güzelliğin eserden sanat, sanatçıdan esere yansıdığını ifade eder."[118]

Yaratılış amacına ulaşması için bir ağaca ya da bir insana bakarsak eğer, hiçbir sanatçının yapamayacağı bir şekilde öyle özellikli ve güzel yaratılmıştır ki, görünmeyen bir el tarafından düzenlenmiştir. Bu örnek sınırsız sayıdaki örneklerden yalnızca biridir.[119]

Coşkun, konuyla ilgili olarak makalesinde: İnsanın sanatla yücelik ve güzellik kazandığını, güzelliğin asıl kaynağının Allah olduğunu fakat sanatın da insana özgü bir davranış olduğunu söylemiştir. Sanat, Müslümanlar için ayrı bir önem de taşır. Çünkü dini güzel bir biçimde insanlara aktarılması ve insanların inancını yaşarken, olaylara bakıp değerlendirirken güzel bir şekilde değerlendirmesi dinle mümkündür. Sanata, maddi olandan hareketle manevi olana yönelir, arar ve bulma çabası içindedir. Yani kişiler zamandan ve mekândan uzaklaşmak için bu yöntemi kullanır. İnsanın İlâhî güzelliği hissetmesi, onun insanî olarak ne kadar yüce olduğuyla alakalıdır. Yani güzelliği kavrayan şey ruhtur.[120]

Mesnevî'de bir hikâyeyi mesajımızı daha iyi vermek açısından aktarmamız gerekiyor. Çinliler ve Rumlar nakkaşlık ve ressamlık ilminde iddialaştılar. Sultan ise onları bir imtihandan geçirmek istedi. Çinliler ve Rumlar bu yarışmada hazır bulundu. Rumlar daha bilgiliydi bu konuda. Her iki gruba da karşılıklı birer oda verildi. Çinliler padişahtan yüz renk istemesine rağmen; Rumlar sadece cila yapmakla uğraştılar. O kadar iyi bir cila yaptılar ki, duvarlar berraklaştı. Çinliler işlerini bitirdiğinde sevinç içindeydiler. Padişah gelerek Çinlilerin resimlerine baktı. Gerçekten mükemmel güzellikteydi. Padişah sonra, Rumların tarafına geldi, aradaki

[118] Uç, a.g.e, 46
[119] Bediüzzaman Said Nursî, **Şuâlar**, Söz Basım Yayın, İstanbul 2006, s. 797
[120] İbrahim Coşkun, a.g.m., 28

perdeyi kaldırdıklarında, Çinlilerin yaptığı resmin aksi kendi duvarlarına vurdu. Bu akis, aslından daha da güzeldi."[121]

Güzeli elde etmek için bu hikâyedeki gibi farklı şekilde düşünebiliriz. Herkesçe bilinenin dışında da güzele giden farklı yolları bulmak mümkündür.

Görüldüğü gibi İslam Tarihi boyunca Müslüman düşünürler tarafından *'güzel'* kavramı üzerinde durulmuş ve bu konuda çalışmalar yapılmıştır. İslam dininde Kur'an-ı Kerimde açıkça yer verilmemesine rağmen, Peygamber efendimiz(sav) putlara tapmayı çağrıştırdığı için, tasvir yasağı koyması ve bu konunun çeşitli hadislerde yer alması sonraki dönemde Müslümanların resim ve heykel gibi Batının sanat eseri olarak gördüğü uğraşlardan bilinçli olarak uzak kalmalarına sebep olmuştur. Fakat bu, Müslümanların sanata ve sanat eserine karşı olmaları anlamına gelmemelidir. Çünkü sonraki dönemde Müslüman sanatçılar farklı yöntemlerle ve sanat içinde yer alan uygulamalarla bu alanlarda eserler vermişlerdir. Bu eserlerin Batılıların anladığı anlamda *'sanat eseri'* olmaması, Müslümanların bir sanat anlayışının olmadığı anlamına gelmemektedir.

Sanatla ilişkili olan tüm kavramlar, terimler, olaylar, verilen örnekler hatta Sanat Felsefesi bile Batının anlayış, yaşayış ve kültürüne göre düzenlenmiştir. Bizim bir sanatımız olsa da bir Sanat Felsefemiz maalesef ki yoktur. Bu kabul etmemiz gereken bir gerçektir.[122]

Aslında, kendine özgü ve dünya kabullerinin dışında yer alan birçok sanat dalımız oluşmuştur. Çoğunlukla dinin etkisiyle meydana gelen bu kendini ifade şekli, zamanla eşsiz sanat eserlerinin ortaya çıkmasında önayak olduğu gibi, İslam sanatının kendine özgü bir yapısının da bulunduğunu ortaya koymuştur.

[121] Mevlâna, **Mesnevî**, Adnan Karaismailoğlu (Haz.), Yenişafak Kültür Hizmeti, Ankara 2004, C.1, b. 3466-3481, s. 149
[122] Uç, a.g.e, 428

Erken İslam'da sanata ilişkin tutumun bir profilini çizmek için altı tür belgeden yararlanılabilir: İslam-öncesi Arabistan'da sanat; Kur'an'dan ayetler; hadisler; fetihlere ilişkin anlatılanlar; erken İslam anıtları ve İslam sikkeleri.[123]

"Erken İslam sanatının pek çok ve çeşitli örneklerine bakıldığında ortak bir özellik hemen göze çarpıyor: aralarında tek bir canlı varlık tasviri bulunmaması."[124]

İslam Sanatında bilinçli olarak tasvir kullanılmaması ve farklı kültürlerden aldığı şekilleri kullanması bir eksiklik anlamına gelmez. Simgesel anlamın ortaya çıkması, o güne dek bu şekilde algılanmayan yeni bir biçimin oluşmasını sağlamıştır. İlk dönem İslam Sanatı, bilerek ve isteyerek tasvirden sakınmıştır. Müslümanlar karşılaştıkları formlar sözlüğüne tepki nedeniyle, bilinçli olarak tasvirden uzak durmuştur.[125]

Hatta bize göre İslam'daki tasvir yasağı nedeniyle ortaya çıkan ebru, hat, tezhip, minyatür gibi sanat dalları, oldukça orijinal ve farklı eserlerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Bunu yok saymak ya da bir eksiklik olarak görmek bizim mantığımıza ve yaşam tarzımıza ters düşmektedir.

Mutluel şöyle söyler: "İslam sanatının bir kâinat görüşünden çıktığını belirten Arvasi, bu görüşün Yunan tesiri altında kalmadan Ehlisünnet ve'l cemaat mütefekkirlerince kabul edildiğini belirtir. Bu görüşü şu cümle ile özetler: Kâinatta sırf şekil ve kendiliğinden suret yoktur. Yalnız Allah daim ve bakidir."[126]

Yine Mutluel'e göre: "Yunan ve İslam sanatı arasında bir mukayese yapan Arvasi, İslam İlahiyatında baki ve devamlılığın yaratıklar için bulunmadığını, yaratıklar için sadece anların, düzgün sıralama olmadan birbirini kovalamasından ibaret olduğunu, bu kovalamanın da süreklilik arz etmediğini belirtir. Buna karşılık

[123] Grabar, a.g.e., 85
[124] Grabar, a.g.e, 96
[125] Grabar, a.g.e, 97
[126] Osman Mutluel, **S. Ahmet Arvâsi'de İslam Estetik ve Sanatı**, Bilgeoğuz, İstanbul 2012, s. 54-55

Yunan düşüncesine sürüp giden tabii şeyler vardır. Oysa İslam'daki hâkim Allah fikri, bu görüşü reddetmektedir."[127]

Tasavvufun sanatla ilgili görüşlerine gelecek olursak: Her insanın var olan yetenekleriyle yani görme, duyma, algılama gibi yeteneklerle bir insan, her yaratılmış nesnedeki, madde ya da canlıdaki sanatsal yönü kavrayabilir. Yani bu, insana bağlı olan bir durumdur. İnsan isterse Allah'ın yarattıklarına bakarak *"Güzeli"* bulabilir ve Allah'ın mükemmeliyetini kavrayabilir. Bu demek oluyor ki, sadece bize heyecan veren şeyler güzeldir diye bir şey yoktur. Tasavvufî anlayışa göre; *"Güzellik"* bütün insanlarda ve varlıkların kendisindedir.[128]

Yine Tenik'e göre: "Tasavvufî sanat anlayışı, Allahtan fitrî olarak gelen her ilahî veriyi doğrudan ya da dolaylı olarak dışa yansıtmaktadır. Tasavvuf sanatı İlahî ruhtan kaynaklanan değeri temsil ederken, tasavvuf dışı sanat ise, arzuları ve arzuların yaratıcılığı temsil edilmektedir. Sufizmde sanatsal güzelliğin, estetiğin özü, manevî/ilahîdir. *'Maddi'* olarak ele alınan her konu gayri ilahidir. Her canlının ya da cansızın kendine has olması, insanların birer sanatçı olarak görülmesi ve her varlığın aslında bir sanat eseri değerinde olması Tasavvufun bakış açısını bize yansıtmaktadır.[129]

Tenik'e göre "Kalp tamamıyla İlahî tecelligâhın merkezi olursa, bu tecellinin sahip olduğu beden artık hikmeti *'Baş gözüyle'* değil, *'Kalp gözü'* vasıtasıyla eşyadaki o ilahî güzelliği ve inceliği algılayacaktır. Bu da Sânî'nin, o yüce sanatıyla her varlıkta ortaya koyduğu güzellik ve sanatı tam olarak gereği gibi idrak etmektir. Tüm eşyada görülen güzellik, başat tecellidir. Sûfî perspektifte *'Güzellik'* alan dışının ifade ettiği *'Baştan çıkarma'* aracı değildir; yaratıcının hikmet tezahürüdür. Her şeyi ahenkli şekilde ve yerli yerince yaratan Yaratıcının en büyük sanatıdır. Fakat Tasavvuf dışındaki bilim, düşünce, inanç ve inanışlarda eşyadaki sanat, estetik ve güzellik daima insana *'Baş gözüyle'* görünen yönüyle algılanır."[130]

---

[127] Mutluel, a.g.e., 55
[128] Ali Tenik, **"Tasavvufi Perspektifte Nesnedeki Sanat ve Estetik Algısı''**, İslam ve Sanat Tartışmalı İlmi Toplantı, İSAV, İstanbul 2015, s. 496
[129] Tenik, a.g.m., 501
[130] Tenik, a.g.m., 504

Gazali insanlara şaşırarak şunları söylemektedir: Yaratıcımızın olağanüstü şekilde yarattığı bu evrene, havasına, süsüne, suyuna, mükemmeliyetine bakmaz ve bunu görmezsin, anlatmazsın da; Süslü, işlemeli bir saraya girdiğinde, hayret ve gıptayla o saraya bakar durur ve imrenirsin.[131]

Yine Gazali der ki: "Şayan-ı hayrettir ki, güzel nakış ve güzel bir yazıyı bir yerde görüp yazıya hayran olan ve onu kalbinde büyüten bir insan, kendinde ve diğerlerinde bütün akıllara durgunluk veren bu önemli şeyleri görüp bildiği halde bunların yapıcısı üzerinde düşünmez. Onun azamet ve celali onu hayret ve dehşet içinde bırakmaz."[132]

"Karşımızda iki sorun vardır: Birincisi; Kur'an'ın sanat bir sistem olarak bakışının Müslüman düşünürler ve sanatçılar tarafından yeterince araştırılmaması ve detaylarıyla ortaya konulamaması, ikincisiyse sanatın bir türlü olması gereken konuma kavuşturulamamasıdır. Şayet sanatın ulvî amaçları olması gerektiği ve eğlenceden ibaret olamaması gerçeği toplumda yaygınlık kazanırsa, o zaman hem sanat yeni ufuklara açılacak hem de beraberinde sanata gönül veren muhataplarını yüceleştirecektir. Kur'an'ın istediği sanat şekli de budur. Müslümanların bu konuda yapacağı çalışmalar Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına vesile olacak ve farklı kültür ve inanç sahibi düşünür ve sanatçıların daha yoğun şekilde İlahî Kitaba yönelmelerini de sağlayacaktır."[133]

---

[131] Muhammed Gazali, **İhyâ-u 'Ulumi'd-din**, Mehmet A. Müftüoğlu (Çev.), C.4, Pırlanta Yayınevi, İstanbul 1981, s. 796.
[132] Gazali, **İhya**, 786
[133] İsmail Bayer, **Kur'an ve Sanat**, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1998, s. 5

İKİNCİ BÖLÜM

ESMÂÜ'L-HÜSNÂ

Çalışmamızın birinci bölümünde sanata ana hatlarıyla değindikten sonra şimdi de konumuzun bir o kadar önemli olan bölümüne geçiyoruz. Esmâü'l-Hüsnâ kavramı ve bu kavramla ilgili görüşlere yer vererek, Yaratıcımızın kendisini nasıl tanıttığını inceleyeceğiz.

2.1. ESMÂÜ'L-HÜSNÂ'NIN TANIMI

"En güzel isimler demektir. Âyet ve hadislerde zikredilen "el-esmâü'l-hüsnâ"; Allah'ın nasıl bir varlık olduğunun, O'nun niteliklerini, özelliklerini ve hangi vasıflara sahip olup olmadığını beyan eden isim ve sıfatlardır."[134]

"Kur'an'da dört yerde geçmekte olan Esmâü'l-Hüsnâ tamlaması, isim kelimesinin çoğulu olan *'Esma'* yani *'İsimler'* ile *'Güzel'* ve *'En güzel'* anlamına gelen gerek sıfat gerekse ism-i tafdil olarak kabul edilen *'Hüsnâ'* kelimesinden oluşmaktadır."[135]

Bursevî "İlahî rahmetin sayısı Esmâü'l-Hüsnâ sayısı kadardır ve yüzdür. Biri dünyaya, doksan dokuzu ahirete mahsustur." der.[136]

Ülken "Allah, yaratıcı, icat edici, meydana çıkarıcıdır. Âlem ise yaratılmış, icat edilmiş, meydana çıkarılmıştır." der.[137]

---

[134] Dini Kavramlar Sözlüğü, "Esmâ-i Hüsnâ", Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara 2006
[135] Ramazan Sönmez, **Esma-i Hüsnâ**, Konevî Yayınları, Konya 2010, s. 2
[136] İsmail Hakkı Bursevî**, Esmaü'l-Hüsnâ Şerhi**, Selim Çakıroğlu (Çev.), Sufi Kitap, İstanbul 2014, s. 223

"Beşeriyetin büyük çoğunluğu tarafından kâinatın bir yaratıcı ve yöneticisinin olduğu kabul görmüş ancak bu yüce varlığın herhangi maddî bir taşımaması, insanların Onu duyularıyla idrak etmelerini engellemiştir. Bu durumda Yüce Yaratıcı, insanlar tarafından ancak kâinat ve kendileriyle olan ilişkisi bakımından fakat çok sınırlı şekilde tanınabilmektedir. Bundan dolayı *'Esmâü'l-Hüsnâ'* (Allah'ın güzel isimleri) konusu, Allah-âlem ve Allah-insan münasebetine ışık tutması, sonuç olarak da Allah Teâlâ'yı, insanlara belirli ve sınırlı ölçüde tanıtması bakımından özellikle insan açısından büyük önem taşımaktadır."[138]

"Ey Peygamberim! De ki: İster Allah'a dua edin ister Rahman'a dua edin. Hangisiyle dua ederseniz(edin, bilin ki) en güzel isimler O'nundur."[139]

Yukardaki ayette geçen *'Dua'* isim vermek anlamında olup çağırma anlamına değildir. Allah ve Rahman kelimelerinden maksat da, yalnız isimlerdir. Müsemma değildir. Bu kelimelerin güzellik ve anlam bakımından bir farkı yoktur. Hangi isimle olursa olsun fark etmez, anlamları aynıdır. Bütün İlahî isimler güzeldir, bunun yanında bu iki isim de güzeldir. Allah'ın *Celal* ve *Cemal* sıfatlarını anlattığı için bu isimler en güzel isimlerdir.[140]

"En güzel isimler yalnızca Allah'a aittir. Öyleyse bu isimlerle Allah'a dua edin. Onun isimlerini ve anlamlarını eğip büken (yulhidûne) kimselerden uzak durun. Böyle kimseler yapıp ettiklerinden ötürü er geç cezalandırılacaklardır."[141]

"Kendisinden başka hiçbir ilah olmayan O Allah'tır. En güzel isimler O'nundur."[142]

"En güzel isimler ve bütün mükemmellik vasıfları yalnızca O'nundur."[143]

---

[137] Hilmi Ziya Ülken, **Eski Yunandan Çağdaş Düşünceye Doğru İslam Felsefesi**, Ülken Yay., İstanbul 2004, s. 98
[138] Metin Yurdagür, **Ayet ve Hadislerde Esmâü'l-Hüsnâ Allah'ın Güzel İsimleri**, Marifet Yay., İstanbul 2006, s. 13
[139] İsra 17/110
[140] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, V, 67-68
[141] A'raf 7/180
[142] Taha 20/8
[143] Haşr 59/24

Peygamberimiz Allah'ın isimleriyle ilgili : "*Doğrusu Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim bu isimleri sayarsa, cennete girer."* demiştir.[144]

Yüce yaratıcımızın isim, sıfat ve fiilleri, Onun kişiliğine atfedilen, anlam ve kavramlardan oluşmaktadır. Allah'ın isim, sıfat ve fiilleri bizlere Onu tanıtırken, ibadet ve zikirlerimizde de kullanmamız, dualarımızın kabulüne vesile olmaktadır. Bu nedenle Esmâü'l-Hüsnâ hayatımızda önemli bir yere sahiptir.

Maturîdî, Allah'ın isimlerini üçe ayırır: Birinci kısımda: Bizim kendisine vermiş olduğumuz isimleri yer alır. O'na "Alîm" , "kadir" dememiz gibi. Rivayetlere göre Allah'a şöyledir, böyledir deriz. İkinci kısımda: İsmin anlamının Allah'ın zatına ulaşması nedeniyle, insanlar Allah'ın zatını bilmekten aciz kalır. Mesela "Vahid, Allah, Rahman, mevcud, kadim, mabud" gibi.. Üçüncü kısımda ise: Sıfatlardan oluşan isimlere ulaşılır. Âlim ve Kadir bunlardandır.[145]

Karagöz bu konuyla ilgili olarak şöyle demiştir: "Allah'ın zatı ile sıfatları arasındaki ilişki bir şey ile o şeyin rengi, '10' sayısının '1' sayısıyla olan ilişkisine benzer. Bir şeyin rengi o şeyin aynısı olmadığı gibi gayrısı da değildir. '10' rakamı içindeki '1' '10' rakamının ne aynıdır ne de gayrıdır. Aynı şekilde. Allah'ın sıfatları, Allah'ın zatı ile kaimdir, sıfat ile zat aynı şey değildir. Allah, bütün sıfatlarıyla birlikte tektir, kadimdir, ezelidir, ezelden beri vardır. Hiçbir sıfatını sonradan kazanmış değildir. Hiçbir sıfatı da yok olmayacaktır."[146]

Topaloğlu "Allah'ın güzel isimleri, Allah'ı çeşitli yönlerden tanıtan sıfatlardır. Sıfat (önad), Allah'ın zatına nispet edilen bir kavramdır." der.[147]

Gazali Allah'ın güzel isimlerini şöyle sıralamıştır: "HüvAllah-ullezi lailahe illahüve- er-Rahmanü- er-Rahimü- el-Melikü- el-Kuddusü- es-Selamü- el-Mü'minü- el-Müheyminü- el-Azizü- el-Cebbarü- el-Mütekebbirü- el-Halikü- el-Bariü- el-Musavvirü- el-Gaffarü- el-Kahharü- el-Vehhabü- er-Rezzakü- el-Fettahü- el-Alimü-

[144] Buhârî, "Daavât", 68; Müslim, "Zikir" 5, (2677); Tirmizî, "Daavât" 87, (3502)
[145] İmam Maturîdî, **Kitabü't Tevhid,** Haz. Fethullah Huleyf, İstanbul 1981, s.158-159
[146] İsmail Karagöz, **Ayet ve Hadislerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esma-i Hüsna**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 72
[147] Bekir Topaloğlu, "Esma-i Hüsna", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1995, XI, s. 485

el-Kabizü- el-Basitü- el-Hafizü- er-Rafiü- el-Muizzü- el-Muzillü- es-Semiü- el-Basirü- el-Hakemü- el-Adlü- el-Latifü- el-Habirü- el-Halimü- el-Azimü- el-Gafurü- eş-Şekurü- el-Aliyyü- el-Kebirü- el-Hafizü- el-Muytü- el-Hasibü- el-Celilü- el-Kerimü- er-Rakibü- el-Mucibü- el-Vasiü- el-Hakimü- el-Vedûd- el-Mecîdü- el-Bâisü- eş-Şehîdü- el-Hakku- el-Vekîlü- el-Kaviyyü- el-Metinü- el-Veliyyü- el-Hamîdü- el-Muhsî- el-Mübdiyü- el-Muîdü- el-Muhyî- el-Mumîytü- el-Hayyü- el-Kayyumü- el-Vâcidü- el-Mâcidü- el-Vâhidü- es-Samedü- el-Kadirü- el-Muktedirü- el-Mukaddimü- el-Muahhirü- el-Evvelü- el-Âhirü- ez-Zâhirü- el-Bâtinü- el-Vali- el-Müteâli- el-Berrü- et-Tevvâbü- el-Müntekimü- el-Afüvvü- er-Raûfü- Malikul mülki zülcelâli ve'l ikram- el-Muksitü- el-Câmiü- el-Ganiyyü- el-Muğnî- el-Mâniü- ez-Zârrü- en-Nâfiü- en-Nûrü- el-Hâdi- el-Bedîu- el-Bâkî- el-Vârisü- er-Reşîdü- es-Sabûru Cellecelâluhu."[148]

"Tirmizi rivayetinde yer alıp yaygınlık kazanan Esmâü'l-Hüsnâ'nın alfabetik sıralanışı şöyledir:

1 ADL: العدل Mutlak adalet sahibi, aşırılığa meyletmeyen; insanla ilgili

2 AFÜV: العفو Hiçbir sorumluluk kalmayacak şekilde günahları affeden; insanla ilgili

3 Ahir: الآخر Varlığının sonu olmayan; zâtî

4 ALÎ: العلي İzzet, şeref ve hükümranlık bakımından en yüce, aşkın; zâtî

5 ALÎM: العليم Hakkıyla bilen; zâtî

6 ALLAH: الله Varlığı zorunlu olan ve bütün övgülere lâyık bulunan zâtın özel ve en kapsamlı adı; zâtî

7 AZÎM: العظيم Zâtının ve sıfatlarının mahiyeti anlaşılmayacak kadar ulu; zâtî

8 AZİZ: العزيز Yenilmeyen yegâne galip; zâtî

[148] İmam-ı Gazalî, **Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi**, M. Ferşat (Çev.), İstanbul 1972, s. 73

9 BÂİS: الجînvek ;netlirid arnos nedmülÖ باعث

10 BÂKİ: الباقي Varlığının sonu olmayan; zâtî

11 BARİ': البارئ Bir model olmaksızın canlıları yaratan; kevnî

12 BASİT: الباسط Rızkı genişleten, ruhları bedenlerine yayan; kevnî

13 BASÎR: البصير Gören; zâtî

14 BÂTIN: الباطن nadnısıça isemnilib niniteyiham ev isemlürög nınıtâZ ن gizli; zâtî

15 BEDÎ': البديع Eşi ve örneği olmayan, sanatkârane yaratan; kevnî

16 BER: البر İyilik eden, vaadini yerine getiren; zâtî

17 CÂMİ': الجامع Toplayıp düzenleyen, kıyamet günü hesaba çekmek için mahlûkatı toplayan; kevnî

18 CEBBAR: الجبّار İradesini her durumda yürüten, yaratılmışların halini iyileştiren; zâtî

19 CELÎL: الجليل Azamet sahibi; zâtî

20 DÂR (Zâr): الضار Zarar veren; kevnî

21 EVVEL: الأوّل Varlığının başlangıcı olmayan; zâtî

22 FETTÂH: الفتّاح İyilik kapılarını açan, hakemlik yapan; insanla ilgili

23 GAFFAR: الغفّار Daima affeden, tekrarlanan günahları bağışlayan; insanla ilgili

24 GAFÛR: الغفور Bütün günahları bağışlayan; insanla ilgili

25 GANÎ: الغني Her şeyden müstağni, kendi dışındaki her şey O'na muhtaç; zâtî

26 HABÎR: الخبير Her şeyin iç yüzünden haberdar olan; zâtî

27 HÂDÎ: الهادي Yol gösteren, murada erdiren; insanla ilgili

28 HÂFID: الخافض Alçaltan, zillete düşüren; insanla ilgili

29 HAFÎZ: الحفيظ Koruyup gözeten ve dengede tutan; kevnî

30 HAK: الحق Fiilen var olan, mevcudiyeti ve ulûhiyyeti gerçek olan; zâtî

31 HAKEM: الحكم Son hükmü veren; insanla ilgili

32 HAKÎM: الحكيم Bütün emirleri ve işleri yerli yerinde olan; zâtî

33 HÂLİK: الخالق Takdirine uygun bir şekilde yaratan; kevnî

34 HALÎM: الحليم Acele ile ve kızgınlıkla muamele etmeyen; insanla ilgili

35 HAMÎD: الحميد Övülmeye lâyık; zâtî

36 HASÎB: الحسيب Kullarına yeten, onları hesaba çeken; insanla ilgili

37 HAY: الحي Ebedî hayatla diri; zâtî

38 KÂBIZ: القابض Rızkı tutan, canlıların ruhunu alan; kevnî

39 KÂDİR: القادر Her şeye gücü yeten, kudretli; zâtî

40 KAHHÂR: القهّار Yenilmeyen, yegâne galip; zâtî

41 KAVÎ: القوي Her şeye gücü yeten, kudretli; zâtî

42 KAYYÛM: القيّوم Her şeyin varlığı kendisine bağlı olup kâinatı idare eden; kevnî

43 KEBÎR: الكبير Zâtının ve sıfatlarının mahiyeti anlaşılamayacak kadar ulu; zâtî

44 KERÎM: الكريم Fazilet türlerinin hepsine sahip; zâtî

45 KUDDÛS: القدّوس Her eksiklikten münezzeh; zâtî

46 LATÎF: اللطيف Yaratılmışların ihtiyacını en ince noktasına kadar bilip sezilmez yollarla karşılayan; insanla ilgili

47 MÂCİD: الماجد Şanlı, şerefli; zâtî

48 MÂLİKÜ'l-MÜLK: مالك الملك Mülkün sahibi; kevnî

49 MÂNİ':المانع Dilemediği şeyin gerçekleşmesine müsaade etmeyen, kötü şeylere engel olan; kevnî

50 MECÎD: îtâz ;ilfereş ,ılnaŞ المجيد

51 MELİK: الملك Görünen ve görünmeyen âlemlerin sahibi; kevnî

52 METÎN: المتين Her şeye gücü yeten, kudretli; zâtî

53 MUAHHİR: المؤخّر Geriye bırakan; kevnî

54 MUĞNÎ: المغني Zenginlik verip tatmin eden; kevnî

55 MUHSÎ: المحصي Her şeyi tek tek ve bütün ayrıntılarıyla bilen; zâtî

56 MUHYÎ: المحيي Can veren; kevnî

57 MUÎD: المعيد Tekrar yaratan; kevnî

58 MUİZ: المعز Yücelten, izzet ve şeref veren; insanla ilgili

59 MUKADDİM: المقدّم Öne alan; kevnî

60 MUKĪT: المقيت Bedenlerin ve ruhların gıdasını yaratıp veren, bilip gücü yeten ve koruyan; kevnî

61 MUKSİT: المقسط Adaletle hükmeden; insanla ilgili

62 MUKTEDİR: المقتدر Herşeye gücü yeten, kudretli; zâtî

65 MUSAVVİR: المصوّر Şekil ve özellik veren; kevnî

64 MÜBDİ‘: المبدئ İlkin yaratan; kevnî

65 MÜCÎB: المجيب Dileklere karşılık veren; insanla ilgili

66 MÜHEYMİN: المهيمن Kâinatın bütün işlerini gözetip yöneten; kevnî

67 MÜ‘MİN: المؤمن Güven veren, vaadine güvenilen; insanla ilgili

68 MÜMÎT: المميت Öldüren; kevnî

69 MÜNTAKIM: المنتقم Suçluları cezalandıran; insanla ilgili

70 MÜTEÂLÎ: المتعالي İzzet, şeref ve hükümranlık bakımından en yüce, aşkın; zâtî

71 MÜTEKEBBİR: المتكبّر Azamet ve yüceliğini izhar eden; zâtî

72 MÜZİL: المذل Alçaltan, zillet veren; insanla ilgili

73 NAFİ‘: النافع Fayda veren; kevnî

74 NÛR: النور Nurlandıran, nur kaynağı; zâtî

75 RÂFİ‘: الرافع Yücelten, izzet ve şeref veren; insanla ilgili

76 RAHÎM: الرحيم Bağışlayan, esirgeyen; zâtî

77 RAHMÂN: الرحمن Bağışlayan, esirgeyen; zâtî

78 RAKĪB: الرقيب Gözetleyip kontrol eden; insanla ilgili

79 RAÛF: الرؤف Şefkatli; zâtî

80 REŞÎD: الرشيد Bütün işleri isabetli ve hedefine ulaşıcı, irşad edici; zâtî

81 REZZÂK: الرزّاق Bedenlerin ve ruhların gıdasını yaratıp veren; kevnî

82 SABÛR: الصبور Çok sabırlı; insanla ilgili

83 SAMED: الصمد Arzu ve ihtiyaçları sebebiyle herkesin yöneldiği ulular ulusu bir müstağni; zâtî

84 SELÂM: السلام Esenlik veren; zâtî

85 SEMİ‘: السميع İşiten; zâtî

86 ŞEHÎD: الشهيد Her şeyi gözlemiş olarak bilen; zâtî

87 ŞEKÛR: الشكور Az iyiliğe çok mükâfat veren; insanla ilgili

88 TEVVÂB: التوّاب Kullarını tövbeye sevkeden ve tövbelerini kabul eden; insanla ilgili

89 VÂCİD: الواجد Dilediğini dilediği zaman bulan bir müstağni; zâtî

90 VÂHİD: الواحد Bölünüp parçalara ayrılmaması ve benzerinin bulunmaması anlamında tek; zâtî

91 VÂLÎ: الوالي Kâinata hâkim olup onu yöneten; kevnî

92 VÂRİS: الوارث Varlığının sonu olmayan; zâtî

93 VÂSİ‘: الواسع İlmi ve merhameti her şeyi kuşatan; zâtî

94 VEDÛD: الودود Çok seven, çok sevilen; insanla ilgili

95 VEHHÂB: الوهّاب Karşılık beklemeden bol bol veren; insanla ilgili

96 VEKÎL: الوكيل Güvenilip dayanılan; insanla ilgili

97 VELÎ: الولي Yardımcı ve dost; insanla ilgili

98 ZÂHİR: الظاهر Varlığını ve birliğini belgeleyen birçok delilin bulunması açısından âşikâr; zâtî

99 ZÜ'l-CELÂLİ ve'l-İKRÂM: وذ ;ibihas merek ev temazA الـ جلال والإكـ رام zâtî"[149]

"Ebû Hüreyre rivayetindeki doksan dokuzluk listede bulunmayan bazı isimler çeşitli hadis kaynaklarında Allah'a nisbet edilmiştir. Bunlar arasında vitr (bir, tek; Buhârî, "Da'avât", 68), mukallibü'l-kulûb, musarrifü'l-kulûb (kalpleri halden hale çeviren; Buhârî, "Ḳader", 14, "Tevhid", 11), sübbûhun kuddûs (her zaman ve her dilde yüceltilen; Müslim, "Salât", 223), cemîl (Müslim, "Îmân", 147) en çok kullanılanlardır. Bir hadiste, "Dehre sövmeyiniz, zira -sizin telakkinize göre- dehr Allah'tan başka bir varlık değildir" denilmişse de (Buhârî, "Edeb", 101; "Tefsîr", 45/1; "Tevhîd", 35; Müslim, "Elfâz", 2 - 4) burada ilâhî kudretle gerçekleşebilen olayları "mutlak zaman" anlamındaki dehre nisbet eden Câhiliye anlayışına (bk. el-Câsiye 45/24) karşı zımnî bir eleştiri bulunduğundan hadiste yer alan dehrin esmâ-i hüsnâdan sayılması mümkün değildir. Ancak esmâ-i hüsnâdan adl isminin "âdil" anlamında kullanılması gibi bu hadisteki dehr kelimesinin de "dâhir" (olayları yöneten, çekip çeviren) mânasında isim olduğunu, dolayısıyla esmâ-i hüsnâdan sayılması gerektiğini ileri sürenler de vardır (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "dhr" md)."[150]

İslam âlimleri Esmâü'l-Hüsnâ'yı farklı şekillerde sınıflandırdıkları gibi; farklı sayılarda isim bulmuşlardır. Yani kişiden kişiye isim sayısı değişmektedir. Biz burada bazı farklılıkları aktaracağız.

"a- Tirmizi'nin rivayetinde bulunup da İbn Mâce'de yer almayan isimler: Kuddûs, Gaffar, Kahhâr, Fettâh, Hakem, Adi, Kebîr, Hafız, Mukît, Hasîb, Rakîb, Vâsi', Hamîd, Muhsî, Muktedir, Mukaddim, Muahhir, Berr, Muntekim, Mâliku'l-Mülk, Zü'l-Celâli ve'l- İkrâm, Muğnî, Bedi', Raşîd, Sabûr.

b- İbn Mâce rivayetinde olup da Tirmizi'de bulunmayan isimler: Bârr, Cemîl, Kâhir, Karîb, Râşid, Rabb, Mubîn, Burhân, Şedîd, Vâkî, Zü'l-Kuvve, Kâim, Dâim,

[149] Topaloğlu, "Esmâü'l-Hüsnâ", XI, 414-415
[150] Topaloğlu, "Esmâü'l-Hüsnâ", XI, 409

Hâfız, Fâtır, Sâmi', Mu'tî, Kâfî, Ebed, Âlim, Sâdık, Münîr, Tâmm, Kadîm, Vitr, Ehad."[151]

"c- Kur'an'dan çıkarılan isimler: H.II. yüzyıldan itibaren doğrudan doğruya Kur'an'dan Esmâ-ü'l-Hüsnâ listeleri çıkarma çalışmalarına başlanmıştır. Bazı alîmler meşhur Esmâü'l-Hüsnâ hadisinde olup da Kur'an'da bulunmayan bazı isimleri tespit etmişler ve bunları Kuran'dan tamamlamaya çalışmışlardır. Bir kısmı da kendi belirledikleri ölçülere göre Kur'an'dan yeni tespitler yapmışlardır. İbn Hacer, Tirmizi'nin listesinde olduğu halde Kur'an'da bulunmayan yirmi yedi isim belirlemiş ve bunların yerine Kur'an'dan aynı sayıda isim bularak yeni bir isim listesi belirlemiştir."[152]

"İnanan her insan Allah ile zihnî ve kalbî bir ilişki içinde bulunur ve bu ilişkisini geliştirmek ister. Öyle anlaşılıyor ki kelâmcılar "sıfât"a dair araştırmalarıyla insanın bu zihnî ihtiyacını karşılamak istemiş, edebî ve tasavvufî literatürde ise esmâ-i hüsnâya dair az çok farklı bir üslûp ve yaklaşımla insanın Allah ile ilgili gönül ilişkisinin zenginleştirilmesi amaçlanmıştır. Şu bir gerçek ki dinler arasında Allah'ın isimleri konusunu mistik tavsiyelerin ötesinde teoloji meselesi haline getiren sadece İslâmiyet'tir."[153]

2.2. ALLAH'IN İSİMLERİNİN SAYISI

Allah'ın isimlerinin birçok kaynakta doksan dokuz olarak geçse de, bu konuda tam bir görüş birliği yoktur. Bu nedenle bu konuya açıklık getirmek için, üzerinde yapılan tartışmalara değineceğiz.

Sönmez'e göre: "Ca'fer es-Sadık da Fatiha'dan İhlâs sûresine kadar Allah'ın güzel isimlerinde 111 isim belirlemiştir. İbnu'l-Vezîr ise Kuran'dan 155 isim tespit etmiştir. Fiillerle beraber bu rakamın bine kadar çıkabileceğini de ifade etmiştir. Bazı âlimler de Kuran'dan belirledikleri isim sayısını 127'ye kadar çıkarmışlardır. Bu

[151] Sönmez, a.g.e., 4
[152] Topaloğlu, "Esmâü'l-Hüsnâ", XI, 408
[153] Topaloğlu, "Esmâü'l-Hüsnâ", XI, 416

âlimlerin önem verdikleri Cevşen-i Kebir'de ise her biri onar isim içeren 100 bölüm halinde 1000 isim mevcuttur."[154]

Topaloğlu'na göre: "Esmâü'l-Hüsnâ ile ilgili rivayetlerdeki "99" rakamı Yaratıcımızın isimlerini belli bir rakamda kısıtlamak değil, çok olduğunu (kesretten kinaye) belirtmek içindir. Bazı araştırmacılar Esmâü'l-Hüsnâ'nın sayısını 313'e kadar çıkarmışlardır. Bazı Batılı araştırmacılar ise bu sayıyı 552' ye kadar ulaştırmışlardır."[155]

"Allah'ın doksan dokuz isminin bulunduğunu belirten hadisin muhtelif rivâyetleri üzerinde yapılacak incelemenin sonuçları şöyle özetlenebilir:

"Tirmizi ve İbn Mâce rivâyetinde bulunan müşterek isimlerin sayısı 73'tür. Buharî'de yer alan hadisin rivâyet zinciri farklı şahıslarla başlamakla birlikte, Ebü'z-Zinad, A'rec, Ebû Hüreyre tariki ile son bulmaktadır. Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce'deki rivâyetlerin sened zincirinde ittifak yoktur. Bunun yanında bütün hadis kitaplarında senedler Ebû Hüreyre ile noktalanmaktadır. Tirmizî, Esmâü'l-Hüsnâ hadisi için 'garib', Ebû Zeyd el-Belhî, Ahmed b. Hanbel ve Beyhakî de bu rivâyet için 'zayıf' hükmünü vermişlerdir. Söz konusu hadisin çeşitli rivayetlerini inceleyen âlimler genellikle Velid b. Müslim'in rivâyetini daha sağlam bulmuşlardır. Ebû Hureyre hadisine yer veren on beş civarında ana hadis kaynağı içinde sadece Tirmizî ve İbn Mâce'nin rivâyetinde doksan dokuz ismi ihtivâ eden bir liste bulunmaktadır."[156]

"Esmâü'l-Hüsnâ'nın yüzlerle ifade dilecek kadar çok oluşu İslam İlâhiyatı alanında zengin bir malzeme oluşturmuş, ulûhiyet inancının açıklık kazanmasına, kulun dua, niyaz ve zikirlerle Allah'a yaklaşmasına yardımcı olmuştur. Ancak bu durum zaman zaman bazı teknik problemleri de gündeme getirmektedir. Birçok ayetin son kelimesini Esmâü'l-Hüsnâ'dan birini oluşturduğu bilinmektedir. Bunun yanında birçok ayette bu isimlerden iki veya üçü artarda sıralanmaktadır. Bazı

[154] Sönmez, a.g.e., 4
[155] Topaloğlu, "Esmâü'l-Hüsnâ", XI, 404
[156] İbn Arabî, **Allah'ın İsimlerinin Sırları ve Manalarının Keşfi,** Ramazan Biçer (Çev.), Gelenek, İstanbul 2010, s. 19

müsteşrikler bu sıralanışın muhteva açısından bir önem taşımadığını zannetmiş ve bu tür tekrarların ahengi sağlamaya yönelik seci görevi yaptığını ileri sürmüşlerdir. Vahiy ürünü olan Kur'an-ı Kerim'in erişilmez üstünlüğü bir yana, nazil olduğu dönemde Arap edebiyatının kaydettiği gelişmelerin hiçbir zaman böyle bir suniliğe ihtiyaç hissettirmeyeceği açıktır. Bu sıralı sistemlerin tek tek içermedikleri bazı anlamları bu terkiplerle kazandıklarını ispat etmiş ve bu sıralanışlarıyla ait oldukları ayetin manalarına olan katkılarını açıklamıştır."[157]

"Naslarda yer alan ilâhî isimler içinde anlamları aynı veya birbirine çok yakın olanlar (müteradif) var mıdır? Gazzali, konunun kendisinden öncekiler tarafından dikkate alınmadığını kaydettikten sonra doksan dokuz isim içinde bazı kelimelerin eş anlamlı görünmesine rağmen gerçekte böyle olmadığını söyler. Meselâ aynı kökten geldikleri için eş anlamlı gibi görünen gafir, gafûr, gaffâr, isimleri Kur'an'da geçmekte, son ikisi doksan dokuz isim hadisinin listesinde de yer almaktadır. Ancak gâfir bağışlayıcılık vasfının sadece mevcudiyetini gösterirken; mübalağa sigaları olan iki isimden gafur 'birden fazla günahı bağışlayan', gaffâr ise; 'sürekli bağışlayıcı olan' manasına gelir. Gazzali'ye göre doksan dokuz isim listesinde anlam farklılıkları anlaşılmayan, dolayısıyla müterâdif zannedilen kelimeler varsa bunların aslında müteradif olmadığına inanmak gerekir. Zira bir nevi gereksiz tekrar demek olan eş anlamlılığın nasta yer alma ihtimali yoktur."[158]

"Ehl-i Beyt tarikiyle Hz. Peygambere nispet edilen ve daha çok Şii âlimlerin önem verdiği, muhtemelen muhtevasının güzelliği, ifadelerinin akıcılığı ve okunduğunda elde edilebilecek dünyevî ve uhrevî iyi sonuçlara ilişkin rivayetlerin çokluğu sebebiyle Türkiye'deki bazı Sünnî Müslümanlar tarafından da ilgi ve rağbet gören Cevşen-i Kebir'in, her biri onar isim içeren 100 bölümünde toplam olarak 1000 isim bulunmaktadır."[159]

Yine Karagöz'e göre: "Allah'ın isimlerini çok olması, Onun fiillerinin de çok olduğunun göstergesidir. Allah, Kuranda kendisini bazen ben yerine biz zamirini kullanarak tanıtır. Bu, onun zatının tek, sıfatlarının çok olduğunu bize gösterir.

[157] Suat Yıldırım, **Kuran'da Uluhiyet**, Kayıhan Yay., İstanbul 1987, s. 67-78
[158] Topaloğlu, "Allah", DİA, TDV Yayınları, C. II, İstanbul 1989, s. 413
[159] Mehmet Toprak, "Cevşen", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1993, VII, 462-464

Allah'ın bu isimlerine sıfat değil de isim denmesinin sebebiyse, zatının bu sıfatlara tam sahip olması nedeniyle, sıfatlarının isimleşmesidir."[160]

"Ca'fer es-Sadık da Fatiha'dan İhlâs sûresine kadar 111 isim belirlemiştir. İbnu'l-Vezîr ise Kur'an'dan 155 isim tespit etmiştir. Fiillerle beraber bu rakamın bine kadar çıkabileceğini de ifade etmiştir. Şii âlimler de Kur'an'dan belirledikleri isim sayısını 127'ye kadar çıkarmışlardır. Bu âlimlerin önem verdikleri Cevşen-i Kebir'de ise her biri onar isim içeren 100 bölüm halinde 1000 isim mevcuttur."[161]

ez-Zeccâcî'de Kur'an'ın tertip sırasına göre bir Esmâü'l-Hüsnâ tasnifi yapmıştır. Bu sıralama şöyledir:

"1/ Fatiha: Allah, Rahmân, Rahîm, Mâlik.

2/ Bakara: Muhît, Kadîr, Alîm, Tevvâb, Hakîm, Basîr, Vâsi', Bedi', Semi', Kâfi, Rauf, Şâkir, İlâh, Vâhid, Gafur, Halım, Kâbid, Bâsıt, La ilahe illâ hû, Hayy, Kayyûm, Aliyy, Azîm, Veliyy, Ganî, Hamîd.

3/ Âli İmrân: Kâim, Vehhâb, Seri', Habîr.

4/ Nisa: Rakîb, Hasîb, Şehîd, Afuvv, Mukît, Vekîl.

6/ En'âm: Bâtın, Zâhir, Kadîr, Latîf, Habîr.

7/Â'râf: Muhyî, Mumît.

8/ Enfal: Ni'me'l-Mevlâ, Ni'me'n-Nasîr.

11/ Hûd: Hafiz, Karîb, Mücîb, Kaviyy, Mecîd, Vedûd, Fa'âl.

13/ Ra'd: Kebîr, Müte'âl.

14/ İbrâhîm: Mennân.

15/ Hicr: Hallâk.

[160] Karagöz, a.g.e., 74
[161] Sönmez, a.g.e., 4

16/ Nahl: Bâis.

19/ Meryem: Sâdık, Vâris.

23/ Mü'minûn: Kerîm.

24/ Nur: Hakk, Mübîn, Nur.

25/ Furkân: Hâdî.

34/ Sebe': Fettâh.

40/ Mü'min: Gâfir, Kabil, Şedîd, Zü't-Tavl.

51/ Zâriyât: Razzâk, Zü'l-Kuvve, Metîn.

52/ Tûr: Bârr.

54/ Kamer: Muktedir.

55/ Rahmân: Bakî, Zü'l-Celâl, Zü'l-Ikrâm.

57/ Hadîd: Evvel, Âhir, Bâtın, Zahir.

59/Haşr: Kuddûs, Selâm, Mü'min, Müheymin, Azîz, Cebbar, Mütekebbir, Halik, Bari', Musavvir.

85/ Burûc: Mübdi', Müîd.

112/ İhlâs: Ehad, Samed."[162]

Allah'ın isimlerini sınıflandıracak olursak, şu şekilde yapabiliriz:

"1. Zati İsimler: Allah'ın zatını ilgilendiren, insan gönlünü İlahi azamet ve muhabbetle dolduran isimlerdir. Bunların bir kısmı ulûhiyete yakışmayan kavramları ondan uzaklaştıran kelimeler olup zatı "ne olmadığı"(selbi) açısından, bir kısmı da yetkinlik (kemal) ifade eden kelimeler olup, onu "ne olduğu" (subuti) açısından

[162] Zeccâcî, **İştikak Esmâillah**, Abdulhuseyn el-Mubarek (Tah.), Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1986, s. 21

niteler. Bu isimler şöyledir: Evvel, Âhir, Baki, Vâris, Zahir, Batın, Vahid, Samed, Kuddûs, Celîl, Alî, Müteal, Azîm, Kebîr, Mütekebbir, Mâcid, Mecid, Zü'l Celali ve'l İkram, Hay, Aziz, Kahhar, Kadir, Muktedir, Kavî, Metin, Cebbar, Alîm, Habîr, Şehîd, Muhsî, Basir, Semî, Hâkim, Reşid, Vâcid, Berr, Kerim, Hamid, Rahman, Rahim, Raûf, Vâsi', Selam, Nûr.[163]

2.Kâinatı ilgilendiren isimler: Esmâü'l-Hüsnâ içinde tabiatın yaratılışına, işleyişine temas eden ve ahiret hayatı ile bağlantı kurarak başlangıç ve sonuç (mebde' ve mead) inancını düzenleyen isimler şöyle sıralanabilir: Hâlık, Bârî, Musavvir, Bedî, Mübdi', Muîdü, Bâis, Muhyî, Mümît, Mukaddim, Muahhir, Câmi', Mâlikü'l Mülk, Kayyûm, Melik, Vâlî, Müheymin, Hafîz, Rezzâk, Mukît, Bâsit, Kâbız, Muğnî, Mâni', Zâr, Nâfi'.[164]

3. İnsanı ilgilendiren İsimler: İnsan kâinatın parçasını oluşturmakla birlikte ilâhî kelâmın muhatabı, mukaddes emanetin taşıyıcısı, sorumluluk yüklenen yegâne şuurlu varlıktır. İlâhî vahyin indirilişi, peygamberlerin gönderilişi, ulûhiyet âlemine dair bilgilerin verilişi hep onun içindir. Bu sebeple İlâhî isim ve sıfatların insana yönelik anlam ve özelliklerinin büyük bir önemi vardır. İnsanın ulûhiyet anlayışını aydınlatma amacı taşıması açısından bütün bu isim ve sıfatların insanla münasebet halinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu isimler şunlardır: Adl, Muksıt, Hakem, Râfi', Muiz, Hafid, Müzil, Rakîb, Müntakım, Fettâh, Afüv, Gafûr, Gaffâr, Tevvâb, Latîf, Hâdî, Halîm, Mücîb, Hasîb, Vehhâb, Mü'min, Şekûr, Sabûr, Vekîl, Velî, Vedûd."[165]

Yapılan başlıca tasnifleri şu şekilde sıralayabiliriz:

"1. İsbat ve nefiy açısından yapılan tasnifler:

a) Subuti İsimler (sıfatlar): Bunlar Allah'ın zatıyla kâim ezelî ve ebedî sıfatlardır. Ahl-i sünnet âlimleri tarafından "hayat, ilim, irade, kudret, semi, basar,

[163] Topaloğlu, "Allah", II, 484
[164] Topaloğlu, "Allah", II, 484
[165] Topaloğlu, "Allah", II, 484-485

kelâm, (tekvin)" olarak ifade edilmiştir. Bunların zıdlarıyla Allah'ı vasıflandırmak câiz değildir.

b) Selbî İsimler (sıfatlar): Bunlar Allah'ın zatına lâyık olmayan manaları O'ndan nefyederler. Genel olarak Allah'ın tek olduğunu ve yaratıklara benzemediğini ifade eden isim ve sıfatlardır.

2. Allah'ın zât, sıfat ve fiilleriyle alakası bakımından yapılan tasnifler:

a) Zâtî İsimler (sıfatlar): Allah'ın zâtını tanıtan isimlerdir.

b) Fiilî İsimler (sıfatlar): Allah'ın eşya ve âlemle bir başka ifadeyle zâtı dışındaki dış dünya ile olan münasebetini ve tasarruflarını ifade eden sıfatlardır. "Yaratma, rızık verme, mükâfat ve ceza vermeye delâlet eden isim ve sıfatlar bu başlık içinde değerlendirilir.

3. Sübûtu ve delilleri itibariyle yapılan tasnifler:

a) Semî (naklî) İsimler: Bilinmeleri ancak nasla (Allah ve Resûlünün beyanıyla) mümkün olan isimlerdir. Zâtî olabileceği gibi fiilî de olabilir. Haberî sıfatlar bu gruba girer.

b) Sem'î-aklî İsimler: Bu gruba giren isimlerin varlığını naslar haber vermekle birlikte aklî delillerle de ispatlanabilmektedir. Bunlar zâtî olabileceği gibi fiilî de olabilir.

Bunların dışında Kur'an-ı Kerim'deki sıralama esas alınarak oluşturulan bir tasnif şekli daha vardır ki, buna 'kronolojik tasnif' demek mümkündür. Kur'anda geçen Esmâü'l-Hüsnâ'yı ya sureleri ya da Kur'an vahyinin geliş sürecini esas alarak (Mekkî-Medenî ayetlere göre) sıralayan bu eserlerde konuya dayalı bir tasnif şeklinin tercih edilmediği görülür."[166]

Kur'an'da Allah'ın bazı isimler daha sık geçmektedir. Bunlardan bazıları rakamsal olarak şöyledir: "*'Allah'* lafzı 2806(iki bin sekiz yüz altı) defa

[166] Emine Yarımbaş, **"Kur'ân-ı Kerîm'de Esmâ-i Hüsnâ ve Mesajları"**, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2000, s.31-32

zikredilmiştir. Bismillahtakilerle beraber *'Rahman'* 159(yüz elli dokuz) defa, *'Rahim'* 220 (iki yüz yirmi), *'Gafûr'* 61(altmış bir), *'Rab'* 846 (sekiz yüz kırk altı), *'Hakîm'* 86(seksen altı), *'Alîm'* 126(yüz yirmi altı), *'Kadîr'* 31 (otuz bir), Lâ ilâhe illâ hû'daki '*Hû*' 26 (yirmi altı) defa zikredilmiştir."[167]

Allah'ın isimlerinin bu kadar fazla olması, bildiğimiz isimlerin yanında bilmediğimiz isimlerin de olabileceği ihtimalini de düşünürsek; bu dünyada sınırlı görme, düşünme ve duyma gibi yeteneklerimizle Rabbimizi aslında tam anlamıyla hiçbir zaman tanıyamayacağımızı gösteriyor. Zannımızca burada önemli olan husus, Allah'ın isimleriyle dua ederek ve O'nu daha yakından tanımaya çalışarak dünyadaki görevimizi yapmaktır.

2.3. ALLAH'IN SIFATLARI

Allah'ın sıfatları konusu da bir diğer tartışmalı konudur. Bu sıfatların varlığında ittifak edenlerin olmasıyla birlikte, sıfatların bir kısmını kabul etmeyenler ya da farklı sınıflandırmaya tabi tutanlar da olmuştur. Şimdi bu konudaki görüşlere yer vereceğiz.

"İlm-i Kelam Bilginleri, Allah'ın sıfatlarını; zati, subuti, fiili, selbi ve haberi olmak üzere beş başlık altında toplamışlardır:

1. Zati sıfatları; vücud, kıdem, beka, vahdaniyet, muhalefetün lil havadis, kıyam bi nefsihi. Bu sıfatlar, Allah'ın zatını ortaya koyan sıfatlardır. Zati sıfatların karşıtı Allah'a isnat edilemez, bu sebeple eksiklik, sonluluk ve kısıtlılık ifade eden özelliklerden uzak olduğu, dolayısıyla Onun bu tür niteliklerden tenzih edilmesi gerektiği için bu sıfatlara tenzihi/selbi sıfatlar da denilmiştir.[168]

2. Subuti sıfatları; hayat(diri, yaşıyor olması), ilim(her şeyi bilen olması), semi'(her şeyi işiten olması), basar(her şeyi gören olması), irade(dileyen olması), kudret(her şeye gücü yeten olması), kelam(konuşan olması), tekvin(her şeyi yaratan, var eden olması). Bu sıfatlar, Allah'ın zatına delalet eden, Onun yetkinliğini,

[167] Bediüzzaman Said Nursî, **Mektubat**, Söz Basım Yayım, İstanbul 2006, s. 578
[168] Karagöz, a.g.e., 74

aşkınlığını ve kemalini ifade eden sıfatlardır. Pozitif- olumlu taraflarını anlattığı için bu sıfatlar subuti sıfatlar adını almışlardır. Bu sıfatların zıddı, Allah hakkında düşünülemez. Bu sıfatlar öncesi ve sonrası olmayan, bizlerin ve tüm varlıkların sıfatları gibi sonradan meydana gelmemiştir.[169]

3. Fiili sıfatlar; tahlik(yaratma), terzik(rızık verme), İnşa(yok iken var etme), ibda'(eşsiz mükemmel yaratma), sun'(yapma, icat etme), ifna(yok etme), imate(öldürme), ihya(diriltme), inbat(bitirme), inma(büyütme, üretme), tasvir(şekil verme) gibi Allah'ın iş, fiil ve tasarrufları ile ilgili sıfatlar. Bunlar, Allah'ın insan ve kâinat ile olan ilişkisini, kâinatı yaratış ve idare edişini ifade eden sıfatlardır. Hanefi-Maturidi bilginler bu sıfatları kadim saymışlar ve bu sıfatların tamamını *'yapmak, yaratmak ve oluşturmak'* manasına gelen *'Tekvin'* kelimesiyle belirtmişlerdir. Eşari bilginlerse bu sıfatları ilim, kudret ve irade sıfatlarının fonksiyonları olarak kabul etmişlerdir."[170]

Karagöz'e göre bu sıfatların dışında da sıfatlar vardır. Bunlar: "Selbi/Tenzihi sıfatlar; Allah'ı noksan sıfatlardan ve şirk şaibelerinden tenzih eden, ondan nefyedilmesi gereken ve onun hakkında asla düşünülmeyen ve caiz olmayan sıfatlardır. Eşi, ortağı, oğlu, kızı bulunmaması, aciz, güçsüz, bilgisiz, zalim, cahil cevher, araz, fani, yaratılmış ve muhtaç olmaması; mekânı ve yönü bulunmaması, bölünme ve birleşme, renk tat ve koku olmaması, bir şeye hulul etmemesi gibi nitelikler selbi sıfatlardır. Bu tür sıfatların Allaha isnadı caiz değildir. Zati sıfatların zıtları Allah hakkında düşünülmediği ve onun her türlü eksiklik ve acizlikten tenzih edilmesi gerektiğinden bu sıfatlara aynı zamanda tenzihi/selbi sıfatlar denilmiştir."[171]

Haberi/Müteşabih Sıfatlar; nefs, yed(el), ricl(ayak), vech(yüz), ayn(göz), zat, yemin(sağı) fevk (üstte olması), inde(bir şeyin yanında/katında olması), maa(birşeyle, bir kimse ile beraber), cenb(yanı), ısba'(parmak), sak(bacak), zıra'(dirsek), nüzul(inmesi), meci'(gelmesi) ve arşa istivası gibi Allaha nispet edilen

[169] Karagöz, a.g.e., 74
[170] Bekir Topaloğlu, "Allah", II, 492
[171] Karagöz, a.g.e., 75

ancak zahir anlamıyla aşkın varlığa nispet edilmesi mümkün olmayan, mahiyetini ve nasıl olduğunu insanların tam olarak kavrayamadığı sıfatlardır."[172]

"Selef ulemasının Allah'ın sıfatlarıyla ilgili görüşleri şöyledir: Allah Teâlâ kendini Kur'an'da nasıl tanıtmışsa, tanıtırken kullandığı sıfatlarla neyi murat etmişse, öylece inanırız. Allah'ın sıfatları, eksiksiz hepsi, Allah'ın zatı ile birlikte ezelidir ve Allah sıfatıyla tüm kâinatı kuşatmıştır. Allah'ın sıfatları konusunda herhangi bir yorum yapılmamalıdır. Madde hadistir, yani sonradan yaratılmıştır. Kur'an'da Allah'a verilen, *'el, yüz'* gibi sıfatlar, aynen Kuran'da geçtiği şekliyle, hiçbir yorum yapılmaksızın, fakat varlıklara da benzetilmeksizin kabul edilmelidir. Kuranda ve hadislerde zikredilen, fakat mahiyeti bilinmeyen sıfatlarla vahiy sahibi neyi murat etmişse, vahiy sahibinin muradı aynen kabul edilmeli ve sıfatların varlığına iman edilmelidir."[173]

"Mutezile'nin sıfatlarla ilgili görüşüyse; Bir kısım mutezile imamları sıfatları tamamen kabul etmemiş; bir kısmı sıfatları Allah'ın zatının aynı olarak yorumlamış; bir kısmı da sıfatları *'manalar ve haller'* olarak kabul etmiştir."[174]

"Eş'ari mezhebi Mutezile'nin inkâr ettiği *'hayat, ilim, semi, basar, irade, kelam, kudret'* sıfatlarının varlığını ispatlamış ve Allah'ı tenzihte Selefe uymuştur. Maturidi ise, Eş'arinin sıfatlarını kabul ederek Tekvin sıfatını da eklemiştir."[175]

"El-Kindi, Allah'a hayat, semi, basar gibi subuti sıfat vermeyi, Allah'ı yaratıklara benzetmekle eş sayar ve Allah'ı bu benzeyişten uzak tutmak için subuti sıfatları inkâr eder. Zira ona göre bu sıfatlara insanlar sahiptir. Allah'ı insana benzetmek ise '*Anthropomorphisme'*dir."[176]

---

[172] Karagöz, a.g.e., 74-75
[173] Süleyman Kösmene, **Allah'ın Güzel İsimleri Risale-i Nur'da Esma-i Hüsna**, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2004, s. 21
[174] Kösmene, a.g.e., 23
[175] Kösmene, a.g.e., 24-25
[176] Kösmene, a.g.e., 25-26

Maturîdi'nin Allah'ın sıfatlarıyla ilgili görüşü ise şöyledir: "Allah-u Teâlâ'yı, kadimdir, âlimdir, hayydır, kerimdir, cevvâddır diye vasfetmek ve bu isimleri Allah'a vermek haktır. Bu husus, aklî ve naklî delilin her ikisi ile sabittir."[177]

Uludağ'a göre: "Sufiler, Allah'ın isim ve sıfatlarını 'Celal' ve 'Cemal' şeklinde iki gruba ayırır. Allah'ın kahır ve gazabına delalet eden sıfatlarına celal; Onun lütuf ve rızasına delalet eden sıfatlarına da cemal derler.[178]

Görüldüğü gibi Allah'ın sıfatlarıyla ilgili bir görüş birliği bulunmamaktadır. Görüş birliğinin olmaması gözümüzle göremediğimiz Yaratıcımızı, ancak sıfatları yardımıyla ve kendisini bize İlahi Kitabımızda tanıttığı şekilde biliyoruz. Bu durumun farklı yorumlara yol açması kaçınılmaz bir durumdur.

Kösmene'ye göre: "Farabi daha çok Allah'ın varlığının zorunlu oluşu üzerinde durmuştur. İbn-i Sina da Allah'a insanın sahip olduğu sıfatları vermekten kaçınmış, subuti sıfatları kabul etmemiştir. İbn-i Sina'ya göre Allah'ın sıfatları insanda bulunmayan selbi sıfatlardır. İbn-i Sina'ya göre Allah'ın sıfatları: Bir ve ortağı olmaması; zorunlu varlık olması; sabit, değişmez; ezeli ve ebedi olması; mutlak iyilik olması; zıttı olmaması; varlığı ve nitelikleri bütündür, parçalardan oluşmamıştır; ilktir, başlangıcı yoktur."[179]

Turgut şöyle demiştir: "İbn-i Rüşd ise Allah'ın sıfatlarının varlığını zaman zaman müstakil olarak ele almış, bazen da kelamcıların takip ettiği usulün – zât-sıfat ayrımındaki yaklaşımlarının- yanlışlığını ortaya koymaya çalışmıştır. İbn-i Rüşd özellikle haberi sıfatları –el, yüz, oturma, cihet-te bulunma… gibi- te'vil etmeyerek literal bir okuma yolunu tercih etmiş gibi görünür. İbn-i Rüşd bu sıfatları te'vil etmemesinin sebebi olarak, Kur'an'ın veya dinin tamamen müevvel hale geleceğini iddia eder. Hâlbuki filozofun iddia ettiği gibi sıfatlar te'vil edilince dinin tamamı müevvel hale gelmez. Çünkü din sadece Allah'ın sıfatlarından ibaret değildir. İbn-i Rüşd'ün tercih ettiği sıfatları literal-zahiri okumayla daha karmaşık hale getirdiğini de burada ifade etmemiz gerekmektedir. İbn-i Rüşd'ün özellikle haberi sıfatlar

[177] Maturîdî, a.g.e., 132
[178] Süleyman Uludağ, "Celal", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1993, VII, s. 240
[179] Kösmene, a.g.e., 26

konusunda Hanbelî-selefî metodu benimsemesi, bu hususta diğer Meşşâî filozoflarından farklı yerde durduğunu ortaya koymaktadır."[180]

2.4. İSM-İ AZAM

Üzerinde tartışma olan konulardan birisi de İsm-i Azam'ın olup-olmadığı, varsa hangi isminin olduğu ya da böyle bir isme gerek duyulup duyulmadığı şeklinde olmuştur. Bu konuyla ilgili bazı görüşlere yer vermekte fayda görüyoruz.

"İsm-i Azam" en yüce isim demektir. Allah'ın isimlerinin en üstünü olarak kabul edilir ve o isimle dua edildiğinde Allah'ın bu duaya icabet edeceğine inanılır. Fakat bu isim konusunda din âlimleri arasında ihtilaf vardır ve bu da farklı yorumlara neden olmuştur. Kur'an'da;

"Yüce Rabbinin adını tesbih et."[181]

"Öyleyse ey Muhammed, Ulu Rabbinin adını tesbih et." "Bu sure-i kerimenin içinde ayrıntısıyla anlatılan şeylerin gerçek yüzü, Yüce Allah'tan, şanına layık olmayan şeylerin tenzih edilmesini gerektirir. Ki bunlar, ona şirk koşmak, hakkı haykıran ayetlerini yalanlamak, gibi şeylerdir."[182]

"Ulu Rabbinin adını tesbih et"[183]

"Azamet ve ikram sahibi Rabbinin adı yücedir"[184] buyrulur.

Bazı hadislerde de Allah'ın İsm-i Azam'ından bahsedilmiştir. Allah'ın ismi azamı hangisidir? Gerçekten böyle bir ismi azam var mıdır? "Taberî, İmam Eş'arî ve Bakıllânî gibi birçok ilim adamı, belirli bir isme en üstün, yüce, büyük gibi nitelemelerin yapılması için bir kanıt olmadığı fikrindedirler. Aslında anlam ve kapsam genişliği bakımından bu özelliği taşıyabilecek bir isim varsa lafza-i celaldir. Hangi ismin neye göre İsm-i Azam kabul edileceği hususu belirsizdir. Yapılan

[180] Kürşat Turgut, "Meşşaî Felsefesinde Allah'ın Sıfatları Meselesi", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 21, s. 20-21
[181] Vakıa 56/74,96; Hakka, 69/52
[182] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, VIII, 466
[183] Ala, 87/1
[184] Rahman, 55/78

seçimde kulun manevi hayatını en çok etkileyen isim olma özelliği dikkate alınırsa, o takdirde isimden çok kişinin şahsî durumu belirleyici olacaktır. Kul mâsivadan sıyrılıp aklı, fikri ve gönlüyle sadece Allah'a yönelirse dua ve zikrinde andığı her isim en büyük etkiye sahip olacaktır. İsm-i Azam'ın varlığını kabul eden fakat asla bilinemeyeceğini söyleyen bir görüş de vardır."[185] Bu yorumlara baktığımızda; İsm-i Azam ile ilgili kesin bir delilin olmadığını açıkça görüyoruz.

Rahman suresinin tefsirinde "Bazıları da şöyle dedi: Allah'ın bütün isimleri İsm-i Azamdır. Çünkü hepsi de yüce olan Allah'a delalet ederler. Şüphesiz ki, zat ve müsemma(isim verilen varlık) yüce olunca isimler ve sıfatlar da yüce olur."[186]

'Allah' lafzı birçok İslam âlimine göre ve İslam dininin de üzerinde çok durduğu için başka bir anlam taşımayan ve başka bir sözcükten türemeyen bir isimdir. Tüm isimlerin Allah'ın saygınlığına gölge düşürmemesi ve Yaratıcımızın özelliklerine uygun olması gerekir. Bunu yapabilmek için de önceden bu yana gelen naslarda yer alması gerekir bu isimlerin. Bu kurala uymak gerçekten de zordur, zira bunu savunanlar dahi zaman zaman bu kuralın dışına çıkarak, naslarda olmayan Allah'ın isimlerine yer vermektedirler.[187]

Allah, bildiğimiz ve bilmediğimiz, görebildiğimiz ve göremediğimiz bütün âlemlerin ve *'din gününün sahibi'* olan, kâinatı yaratıp yöneten, tüm övgülere ve ibadet edilmeye layık olan Yüceler Yücesi Rabbimizin, 99 isminin bütün özelliklerini kendinde toplayan en kapsamlı ve özel adıdır.[188]

İbnü'l Arabî'ye göre ise Allah ismi: "Diğer isim ve sıfatları cem eden zâtî ismidir. Ancak bu cem etme taalluktan dolayıdır, bu isim ve sıfatlarla ahlaklanmaktan dolayı değildir. Bu durumun nedeni ahlaklanmanın ancak sıfat isimleriyle olmasından ötürüdür. Allah ismi ise zât ismidir. Ancak Allah adı, bütün ilâhî nitelikleri kendinde toplayan isimdir. Fakat Allah adı bütün ilâhî özellikleri

[185] Bekir Topaloğlu, "Esmâü'l-Hüsnâ", XI, 410
[186] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, VIII, 427
[187] Yurdagür, a.g.e., 27
[188] Vuslat Turâbî, **Hakikatın Sonsuzluğunda Vedûd'a Yolculuk Esmâ-i-Hüsnâ**, Şehbâl Ana Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 17

kendinde toplayan isim olarak düşünüldüğünde, o zaman diğer isimler gibi bununla tahalluk mümkündür."[189]

"Esmâü'l-Hüsnâ'nın her birisi ötekileri icmâlen tazammun eder: ziyânın elvan-ı seb'ayı tazammun ettiği gibi. Ve kezâ, her birisi ötekilere delil olduğu gibi, onların her birisine de netice olur. Demek, Esmâü'l-Hüsnâ, mir'at ve ayine gibi birbirini gösteriyor. Binaenaleyh, neticeleri beraber mezkûr kıyaslar gibi veya delilleri beraber neticeler gibi okuması mümkündür."[190]

"Rablik hakikati, ilim ve hikmetle yaratma ve icat etme ve sanat ve benzersiz güzellikte yaratma, düzen ve ölçü ile takdir ve şekil vermesi ve mükemmelleştirme, şefkat ve rahmetle yedirmesi ve nimetlendirmesi ve ihsanı gibi işleriyle ve dilediği gibi idare etmesi ile kendini gösterir ve tanıtır. Esmâü'l-Hüsna'nın görüntüsüyle yedi subuti sıfat olan *'hayat, ilim, semi, basar, irade, kudret, kelam, tekvin'* sıfatlarının gösterişli ve güzel zuhur etmesiyle kendini tanıttırır."[191]

Sönmez, Esmâü'l-Hüsnâ ile ilgili olarak şunları söyler: "Allah'ın isimlerini ihsâ etmek söz ve amel ile olur. Allah'ın bu isimleri önce anlamları ile öğrenilip onlarla dua edilmelidir. Allah bu isimlerle tanınıp tanıtılmalıdır. Bu isimler hayatın her alanında gündemde tutulmalıdır. Bu isimlere uygun ruhi özelliğe sahip olunmalıdır. Allah'a ait olan bu isimler başkalarına nispet edilmemelidir. Bu isimlerin gerektirdiği şekilde Allah'a kulluk yapılmalıdır. Allah'ın isimlerini manalarını anlamadan ezberlemenin herhangi bir faydası olmadığı gibi hayatımızda hâkim kılmadan anlamanın da bir önemi yoktur. Tıpkı Kur'an'ı ve hadisleri anlamadan ezberlemenin ve yaşamadan anlamanın tam bir yararının olmadığı gibi. Esmâü'l-Hüsnâ hadisinin bir rivayetinde geçen 'men hafıza ha' tabiri de sadece ezberleyip saymayı değil, bu isimlerin sahibi olan Allah'ın hakkını koruyup gözetmeyi ve O'nun hakkına riayet etmeyi de ifade eder."[192]

---

[189] Arabî, a.g.e., 37
[190] Bediüzzaman , **Mesnevî-i Nuriye**, 173
[191] Bediüzzaman , **Şuâlar**, 199
[192] Sönmez, a.g.e., 4

Bu bölümde Allah'ın güzel isimlerine, bu isimlerinin kaç tane olduğuna, İsm-i Azam ile ilgili görüşlere yer verdik. Allah'ın güzel isimleri ile ilgili bir görüş birliği yoktur. Ayrıca bazı isimler ayetlerde yer alırken; bazılarıysa sadece hadislerde yer almaktadır. Bu da, Allah'ın isimlerinin sayısıyla ilgili farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bölümümüzü Cevşen'den bir duayla bitiriyoruz:

"ALLAH'IM! Sen'den şu isimlerinin hakkı için istiyor ve yalvarıyorum: Ey kullarını dünyada her türlü tehlike ve korkulardan, kıyâmet gününde de haksız yere yakalanmadan ve azabdan emin kılan Mü'min, Ey kullarını koruyup yaptıklarını gözeten Müheymin, Ey bütün varlıkları yoktan meydana getiren Mükevvin, Ey varlıklara kendilerine lâzım olan şeyleri ilham edip öğreten Mülakkin, Ey kullarına açıklanması gereken her şeyi ve birliğini apaçık delillerle açıklayan Mübeyyin, Ey kullarına her türlü zorluğu kolaylaştıran Mühevvin, Ey her şeyi kendisine lâyık şekilde süsleyip güzelleştiren Müzeyyin, Ey kulları tarafından büyüklüğü bildirilen Muazzim, Ey varlıkları birbirinin yardımına koşturan ve muhtaçların yardımına koşan Muavvin, Ey her şeyi çeşit çeşit, rengârenk yaratarak güzelliklerle bezeyen Mülevvin,"[193]

[193] **Hizbu Envâri'l Hakâikı'n- Nûriyye Büyük Cevşen ve Meali,** Define Yayınları, İzmir 2009, s. 73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ALLAH'IN SANAT, YARATMA VE GÜZELLİKLE İLGİLİ İSİMLERİ

Neredeyse insanlığın var olduğu ilk zamandan bu yana sanat, çeşitli şekillerde hayatta var olmuştur. Fakat bir türlü gerçekten anlamını bulamamıştır. Sanatın tanımında bile bir uzlaşma yoktur. Elbette farklı görüşler, düşünceler, duygular ve bunları ifade şekilleri birer zenginliktir. Zaten bu nedenle bu kadar çeşitli sanat dalları ortaya çıkmıştır. Fakat sanatın tarihini incelediğimizde -özellikle Batılı kaynaklarda- yalnızca insan yapımı nesneler *"Sanat eseri"* olarak görülmüştür ve bu kabullerle sanat ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Biz, Allah'ın yaratma, güzellik ve sanatla ilişkilendirebileceğimiz isimlerini tespit ederek, aslında sanatın tanımının yeniden yapılması gerektiğini ve sanata Yaratıcımızın yeryüzüne yayılan kusursuz eserleriyle başlanması gerektiğini düşünüyoruz. Bu çerçevede Allah'ı somut olarak göremediğimiz için, O'nun isimlerinden yola çıkarak sanat, yaratma ve güzellik ile ilgili görüşleri ele almak istiyoruz.

"Bütün varlık Allah'ın boyasıyla boyanmıştır. Allah'tan daha güzel boyası olan kim?"[194]

[194] Bakara 2/138

Yukarıdaki ayetin tefsiri şöyledir "Hangi şahsın ya da kişinin boyası, Allah'ın boyasından güzel olabilir? Çünkü Allah, kullarını imanla boyuyor, onları küfrün zararlarından ve şirkin pislik ve murdarlıklarından tertemiz hale getiriyor. Bu itibarla Allah'ın boyasından daha güzeli asla olamaz."[195]

Bediüzzaman şöyle der: "Evet, şu eşyanın Esma-i İlahiye'ye ve âlem-i Âhirete müteveccih yüzlerine baksan göreceksin ki; mucize-i kudret olan her bir çekirdeğin bir ağaç kadar gayesi var. Kelime-i hikmet olan her bir çiçeğin, bir ağaç çiçekleri kadar manaları var ve o harika-i sanat ve manzume-i rahmet olan her bir meyvenin, bir ağacın meyveleri kadar hikmetleri var. Bizlere rızık olması ise, o binler hikmetlerinden bir tek hikmettir ki, vazifesi biter, manasını ifade eder, vefat eder, midemizde defnedilir."[196]

"Mevlâna'ya mürit olan Rum asıllı Kaluyan ve Aynüddevle'nin resim sanatında üzerlerine yoktu. Kaluyan bir gün Aynüddevle'nin başından geçen bir hadiseyi şöyle anlattı:

İstanbul'da Meryem ile İsa'nın bir resmi yapılmış ve dünyanın dört bir yanından gelen ressamlar, o resmin bir benzerini ortaya koyamamışlardı. Bunu duyan Aynüddevle İstanbul'a giderek resmin bulunduğu manastırda tam bir yıl kaldıktan sonra bir yolunu bulmuş ve Meryem ile İsa'nın resmini koltuğunun altına sıkıştırdığı gibi kaçmıştı.

Aynüddevle Konya'ya varınca doğru Mevlâna'nın huzuruna varıp resmin hikâyesini olduğu gibi anlattı. Tablo gerçekten eşsiz bir güzellikteydi. Mevlâna: '*O ruh arttıran resmi bir de ben göreyim!'* deyip tabloyu bir müddet seyrettikten sonra '*Bu resimdeki suretler'* dedi, '*Aynüddevle'nin bize olan sevgisi samimi değildir, o yalancı bir âşıktır, diyorlar!*'

Bunun üzerine Aynüddevle, '*Bu nasıl olur?*' diye şaşkın şaşkın sordu. Mevlâna buyurdu:

---

[195] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, I, 254
[196] Bediüzzaman, **Sözler**, 67

'Bizim hiç uyku ve yiyeceğimiz yoktur. Geceleyin hep ayaktayız ve gündüzleri oruç tutuyoruz. Aynüddevle ise bizi bırakıp geceleyin uyuyor, gündüzleri de yemek yiyor ve bize hiç uymuyor diyorlar.'

'*Onlara yemek ve içmek tasavvur edilemez. Ayrıca dilleri ve konuşmaları da yoktur, onlar cansız resimlerdir!'*

Aynüddevle'nin bu sözleri üzerine Mevlâna hazretleri şöyle buyurdu: Sen canlı bir resimsin ve dünya, insan, yerdeki ve gökteki her şey kendi mahsulü olan bir ressamın eserisin. Yaratıcını bırakıp cansız ve manasız bir resme âşık olman doğru mudur? O habersiz şekillerden ne elde edilebilir?"[197]

Olayın özünü bu hikâye anlatıyor aslında. Allah'tan güzel kim yaratabilir? Ondan güzel kim boyayabilir? Ondan güzel kim ses verebilir? Ondan güzel kim mükemmel bir eser oluşturabilir? Yüzyıllar boyunca sanatçıların, heykeltıraşların, ressamların yapmak istediği de mükemmele ulaşmak değil midir aslında? Bazen sözle, bazen bir melodiyle, bazen bir renkle….Yüzyıllardır farklı bakış açıları, farklı ışık altında, farklı fırça darbeleriyle yakalamaya çalıştıkları şey doğayı mükemmel göstermek olmamış mıdır? Nasıl daha güzel yapabilirim, kendimi nasıl daha iyi ifade edebilirim? Bu sorulara verilen cevaplardır bunca sanat eseri. Hala da bu çaba ve arayışlar devam etmektedir.

Yapmamız gereken tek şey dönüp evrenin ne kadar mükemmel bir surette yaratıldığına bakmaktır aslında. Teknolojimiz, bakış açılarımız, boyalarımız ne kadar ileri düzeyde olursa olsunlar, Yaratıcımızın evreni tasarımına yaklaşamıyoruz bile… Mevlâna'nın dediği gibi, canlı kanlı asıllar dururken bizim aradığımız nedir? Sadece bir gülün bile rengini, kokusunu, dikenini, yaprağını, gül yapraklarının yumuşak dokusunu bize hangi yetenekli sanatçı bir arada sunabilir ki? Sanat ne kadar ilerlerse ilerlesin, hangi yöntemi kullanırsa kullansın, tüm renk, doku ve güzelliğiyle dünyadaki varlıkların asıllarının eksik birer kopyası olmaktan kurtulamayacaklardır zannımızca. Mükemmel bir sanat eseri arıyorsak, dönüp yaşadığımız dünyaya, yanı başımıza bakmamız yeterlidir.

[197] Eflaki Dede, **Menakıbü'l Arifin**, Tahsin Yazıcı (Çev.), Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1973, C. 1, s. 489

Ayvazoğlu, "O zaman şekilleri canlarından soyarak iki boyutlu satha yapıştırmakla, mermere oymakla ne kazanılabilir?" der.[198]

Allah Teâlâ'nın Kuranda geçen yaratma, güzellik, sanat, yeniden diriltme, şekil verme, hayat verme, devamlı yaratma, tasvir etme, örneği olmadan icat etme, diriden ölüyü çıkarma, yaşatma vb. birçok anlamda sıfatlarına rastlıyoruz. Tüm bu sıfatların Kuranda sıklıkla geçmesi Allah'ın yaratmasının ne kadar farklı şekillerde ve çeşitli olduğunu bize gösteriyor. Ayrıca bu yaratmanın orijinal olduğuna da dikkat çekiliyor. Çünkü insanların eserleri ancak birer kopya iken; Allah'ın eserlerinin örneksiz ve her birinin biricik olduğunu vurguluyor. Ve insanlara bir sivrisineğin kanadını bile yapamayacakları Kuran'da ifade ediliyor.

Kur'an-ı Kerimdeki Cennet tanımlamalarına baktığımızda, mutlak bir güzellik tanımı görüyoruz. Yaratıcımızın yalnızca her şeyi bilme, kudretli olma gibi özellikleri değil, aynı zamanda Kur'an'daki tanımlara bakınca da her şeyi güzel, zarif, ince, süslü yarattığını da anlıyoruz. Çünkü ayetlerde altınlar, ipekler, zümrütler, gümüş kaplar, kristal kadehler, köşkler, saraylar gibi insanın hem gözüne hem de gönlüne hitap eden güzellikler sayılıyor.[199]

Uç şöyle der: "Bediüzzaman, *'Allah'ın isimlerinin her birinde hüsün tabakaları'* olduğunu söyler, mesela bir çiçekte renklerin uyumu, biçimin renkle uyumu, geometrisi bir güzellik tabakasıdır. Bir tavus kuşunda renklerin desenin, görüntünün ve daha başka güzellik unsurlarının dizaynı başka bir hüsün tabakasıdır. Bir insanda daha başkadır, çok daha girift ve kompleks güzellik unsurları vardır insanda ve bunları uyumlu şekilde cesede yerleştirmek ve ona bakanda güzel hissi uyandırmak daha farklı bir hüsün tabakasıdır, bu yüzden insana ahsen-i takvim yani en güzel surette yaratılan denilerek insanın hüsün yönünden önemli noktada olduğu vurgulanır."[200]

---

[198] Ayvazoğlu, a.g.e., 42
[199] Latif Tokat, "Varoluşun Estetik Boyutu ve Din'', **İslam ve Sanat**, İSAV Yayınları, İstanbul 2015, s. 133
[200] Uç, a.g.e., 388

Muhammed İkbal'in aşağıdaki dizeleriyle Allah'ın yaratmasını ve buna karşılık insanın sınırlarını daha iyi anlatabileceğiz sanırım.

"Cihanı ben aynı su ve çamurdan yarattım. Sense ortaya İran, Tatar, Zenci çıkardın.

Ben topraktan saf, halis demir yaratmıştım. Sense kılıç, ok ve tüfenk yarattın. Çemenin fidanını yarattığın balta ile kestin ve parçaladın. Ondan şarkı söyleyen kuşa bir kafes yaptın,

Sen geceyi yarattın, bense çırağ yarattım,

Yarattığın topraktan bense kadeh yarattım.

Issız çöller, kuş uçmaz dağlar, vadiler yarattın,

Bense hiyabanlar, gülle süslenmiş bağlar ve bahçeler yarattım.

Bana iyi bak, ben taştan ayna yapan varlığım,

Bana iyi bak, ben zehirden bal yapan varlığım"[201]

İkbal'in dizelerinde Allah'ın yaratmasıyla, insanın bu yaratılmış varlıklara bakış açısını görebiliyoruz. Bu aslında Rabbimizin yarattığı kullarını ne kadar iyi tanıdığının bir göstergesidir. İnsanlar, olaylara bakarken de, bir ürün ortaya çıkarırken de hep bir şeyleri eksik bırakıyor.

Bediüzzaman'a göre; "Rabb'ül âleminin birbiri içinde görünen farklı farklı isimleri vardır. Kâinatın her bir yerinde başka isimleri tecelli ediyor. Mahlûkların her birinde az ya da çok, küçük- büyük de olsalar kendine has bir tecellisi ve cilvesi var. O isim yalnız o şeye hastır."[202]

Lem'alarda ifade edildiğine göre: "…Güzellik sahibi olan herkes güzelliğini göstermek ister, hüneri olan hünerini göstererek bundan hoşnut olur. Madem bu

[201] Muhammed İkbal, **Peyam-ı Meşrık**, Ali Nihat Tarlan (Çev.), Ankara 1956, s. 73-74
[202] Bediüzzaman, **Sözler**, 247

esaslı kaideler, her şeyde derecesine göre cereyan ediyor; elbette Cemil-i Mutlak olan Zât-ı Kayyûm-u Zülcelâlin bin bir Esmâü'l-Hüsnâsından her bir ismin, kâinatın şehadetiyle ve cilvelerinin delâletiyle ve nakışlarının işaretiyle, her birisinin her bir mertebesinde hakikî hüsün, hakikî kemal, hakikî bir cemal ve gayet güzel bir hakikat, belki her bir ismin her bir mertebesinde hadsiz envâ-ı hüsünle hadsiz hakaik-i cemîle vardır."[203]

Cevşen'de de bu konuyla ilgili şöyle bir dua vardır: "Ey her şeyin tek Rabbi, Ey her şeyin tek İlâhı, Ey her şeyin tek Yaratıcısı, Ey her şeyin üstünde ve onlardan yüce olan, Ey her şeyden önce var olan, Ey her şey yok olduktan sonra da varlığı devam eden, Ey her şeyi; olmuş olanı, olmakta olanı ve gelecekte olacak şeyleri bilen, kendisine kâinatta hiçbir şey gizli kalmayan ve ilmi küçük-büyük, zâhir-bâtın her şeyi kaplayan, Ey kudreti her şeye yeten, Ey her şeyi sanatlı, mükemmel bir şekilde yapıp yaratan, Ey her şey fâni olup, kendisi bâkî kalan Rabbim."[204]

3.1. ALLAH'IN SANATLA İLGİLİ İSİMLERİ

3.1.1. el-Adl

Allah'ın yaratma, güzellik, sanatlı yaratması ile ilgili ilk tespit ettiğimiz ismi *"Adl"* ismidir. Adl kelimesinin manasına baktığımızda "Hakkaniyet, adalet üzere oluş, cevr ve zulüm etmeyip nefislerde ve akıllarda istikameti kaim ve mâlum olan emir ve hâleti icra etmek, doğruluk, her şeyi yerli yerince yapmak, beraber etmek."[205] gibi anlamlara geldiğini görüyoruz.

Kur'anda *"Adl"* kelimesi Bakara ve Meryem surelerinde iki defa; *"Adalet"* kelimesi otuz bir defa geçmektedir.[206]

Uç konuyla ilgili şöyle söyler: "Âlemdeki bütün güzellikler adl, mizan, muvazene, tevzin ve mevzuniyet kelimelerinden doğuyor. Adl, adalet manasındadır. Hukuktaki manasından daha zengin bir muhtevaya sahiptir. Bir terazinin iki kefesi

---

[203] Bediüzzaman, **Lem'alar**, 625
[204] **Büyük Cevşen**, 71
[205] Osmanlıca Türkçe Sözlük, Osmanlıca Sözlük, 2007, http://www.osmanlicaturkce.com (09.10.2016)
[206] Kuranda Ara.Com, Kuran Meali, 1997, http://www.kurandaara.com (09/10/2016)

arasında sağlanan eşitlik adl isminden kaynaklanır. Bir denize giren su ile buharlaşan su arasındaki denge de adl isminden ve ondan ileri gelen muvazeneden kaynaklanır. Âlemdeki bütün denge ve muvazeneler, güzelliğin arka plandaki güzelliğidir. İnsanın uzuvları arasındaki simetriklik hem adl, hem tevzin, hem muvazene, hem dengedir. İnsanın güzelliği de bu kelimelerin uygulamaları ile sağlanır. Bir ağacın yaprağının ortasından geçen çizginin, iki yanı arasında ağırlık dengesi olduğu gibi, parçacıklar arasında da denge ve muvazene vardır. Bütün güzellikler denge ve tevzin sayesinde güzeldir."[207]

"Muvazene, bütün güzelliklerin kaynağı olan adl isminin hâkim noktası altında duran güzellikleri kuşatan bir fiil. Bütün güzellikler bir dengeden doğar, gerek maddi, gerekse manevi güzellikler. Âlemdeki her güzellik adl isminin sağladığı eşitlik ve muvazene ve denge, mevzunluktan doğar, eğer adl isminin bütün nesneler ve olaylar arasındaki dengeli durumları sağlaması olmasaydı hiçbir güzellik olmazdı."[208]

"Nizam, düzen, mizan ve denge bu dört kelime ve ortaya koydukları fiiller güzelliğin en temel özellikleridir. Her güzellik bu dört fiili içine alır, her şey kendi içinde bir nizama sahiptir, birlikte bir düzene sahiptir, güzelliğin şubeleri ve cüzleri arasında mizan ve denge vardır, güzellik ancak bunlarla sağlanır. Bunlar şeffaf şekilde Allah'ın isimlerini gösterirler."[209]

Nasıl ki, çeşitli değişim ve dönüşümler geçirerek bugüne kadar gelen sanat, *"Altın oranı"* bulmuşsa, Yaratıcımız henüz biz bu dünyaya teşrif etmeden bu oranları kullanarak eşsiz sanat eserlerini yeryüzünde sergilemiştir. Her varlığın ayrı şekli, organları, bu organların simetrisi, bu simetriden doğan güzellik bizi hayretler içinde bırakmaktadır.

"Elementler, birer kelime olan; bileşiklerinin sanatlı oluşu, meydana getirdikleri güzel neticeleri, mükemmel hizmetleriyle; bilgisiz, cansız, birbirlerine benzeyen, sınır tanımayarak her yere dağılmış ve istilâ edilmiş olarak toprak, demir,

[207] Uç, a.g.e., 57
[208] Uç, a.g.e., 59
[209] Uç, a.g.e., 261

su ve havadaki boyun eğme ve düzenli hareket etmeleri ve nimetlerindeki neticelerin son derece âhenkli ve ölçülü bulunuşunun dilleriyle Allah'tan başka gerçek bir ilâhın olmadığını ilân ediyorlar."[210]

"Bitki türleri ve ağaç çeşitleri, birer kelime olan; âhenkli ve ölçülü yaprak, çiçek, tohum ve meyveleri ve onların birbirinden çok farklı suretlerinin intizamla, ölçüyle ve birbirine karışmaksızın açılması dillerinin şehadetiyle Allah'tan başka gerçek ilâh olmadığını ilân ediyorlar."[211]

Gerçekten de ölçülü olan şeyler daha çok hoşumuza gider. Bir varlığa ya da nesneye bakarken, ondaki düzensizlik, uyuşmazlık vb. şeyler göz zevkimizi bozar. Demek oluyor ki, ölçü ve uyumlu olmak da güzel olmanın şartlarından birisidir.

3.1.2. el-Bârî

Allah'ın Yaratmayla ilgili isimlerinden biri de el-Bârî'dir. "Yaratmak, hasta iyileştirmek, iyi niyetli olmak, borç, ayıp vs.den kurtulmak, uzaklaşmak, uzak olmak anlamlarındaki '*b-r-e'* kökünden türeyen *'bari'* icat eden, ayıp, kusur, vs. den kurtulan demektir. Allah'ın sıfatı olarak *'el-bari'*; yaratan, örneği olmadan varlıkları icat eden anlamına gelir."[212]

"Ber kökünden türemiş olduğu kabul edildiği takdirde el- Bârî ismi: yaratan, her varlığı bir maddesi ve modeli olmadan icat eden; yaratılmışlık belirtisi taşımaktan berî bulunan; aralarında birçok farklılık olmasına rağmen evrendeki tüm varlıkları tam bir ahenk ve düzen içinde yaratıp sürdüren; hiçbir borç ve zimmet altında olmayan, bütün nimetleri bir lütuf olarak veren gibi anlamlara gelmektedir. '*Bery'* kökünden türediği farz edilirse; yaratılmışları sağlıklı, düzenli ve dengeli hale koyandır. Nitekim Kur'an'da '*Ey insan! Seni yaratıp düzgün ve dengeli kılan, seni istediği bir şekilde birleştirin, ihsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?'* Buyrulmak suretiyle *'Bâri'* isminin bu anlamına işaret edilmektedir."[213]

---

[210] **Büyük Cevşen**, s. 377
[211] **Büyük Cevşen**, s. 381
[212] Karagöz, a.g.e., 194
[213] Bekir Topaloğlu, "Bârî", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1992, V, s. 73

Kur'an'da yaratma kelimesi elli üç yerde; yaratıcı kelimesi dokuz; yaratan kelimesi ise altmış dokuz yerde geçmektedir.[214]

Kur'an'da el-Bârî isminin geçtiği bazı yerler;

"O Allah, yaratan, var eden, varlıklara şekil verendir."[215]

"Bu ayet-i kerimede '*Hâlık*', kâinatın nizamına uygun bir hikmet üzere takdir eden zât demektir. *'Bâri'*, bu takdire göre icad eden, var edendir. *'Musavvir'*, kâinatın ve tüm yaratılanların şekillerini orijinal bir şekilde meydana getirendir. Şöyle ki: Bu şekillerle özellikleri meydana gelir ve olgunlaşmaları tamamlanmış olur. İşte bu izahla *'Halık'* ile *'Bari'* arasındaki tertibin hikmeti ortaya çıkmış oldu."[216]

"Sizi var edene tevbe ediniz." [217]

"Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce (min kalbi en nebreeha) bir kitapta (levh-i mahfuz) yazılmış olmasın, Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır."[218]

"Ayet-i kerime işaret etmektedir ki: Yeryüzünde cereyan eden her olay ve kulların yaptığı her iş, daha meydana gelmeden önce detaylı olarak Levh-i Mahfuzda yazılıdır. Böylece melekler de delil getirsinler ki, olaylar daha vücuda gelmeden Allah onları biliyor, günah işleyeceklerini bildiği halde onları yaratıyor, rızık ve ümit veriyor. Ve yine onlar Allah'ın hilmini anlasınlar, ayrıca da bu günahlardan sakınsınlar ve kendilerini günahlardan koruyup ibadetlere muvaffak kıldığı için O'na şükretsinler. Ayet, olaylar olmadan önce Cenab-ı Hakkın onları bildiğine de delalet etmektedir. Aksi halde Levh-i Mahfuz'da yazması mümkün olmazdı."[219]

---

[214] http://www.kurandaara.com (09/10/2016)
[215] Haşr 59/24
[216] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, VIII, 603
[217] Bakara 2/54
[218] Hadid 57/22
[219] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, VIII, 501

"De ki: 'Hamd olsun o Allah'a ki, evlat edinmekten münezzehtir, mülkünde ortağı bulunmaz ve hiçbir şeyden de aciz değildir ki yardımcıya ihtiyacı olsun.' Ve hürmet ve tâzimle Onun yüceliğini an."[220]

Sönmez şöyle der: "Allah; el-Hâlık ismiyle insanı yaratmayı takdir etmiş, onun plan ve projesini çizmiş, el-Bârî ismiyle de bütün mahlûkatı farklı farklı, türlü türlü yaratmıştır. Yaratmasında bütün beşeri zaaflardan, eksik ve kusurlardan uzak olandır."[221]

Bediüzzaman'ın bu konudaki görüşü şöyledir: "Emret Allah'ım, emrini yerine getirmeye hazırız. Celâli(haşmeti) yüce olan Allah, ilmi ve kudretiyle her şeyden sonsuz derecede büyüktür. Zira o her şeyi yaratan öyle bir Hâlık ve yarattığı varlıklara birbirinden ayrı ve lâyık şekiller veren öyle bir Bâri ve o varlıkları en güzel suretlere kavuşturan Musavvirdir ki, kudretiyle insanı bir kâinat gibi sanatlı yaratmış ve insanı nasıl kader kalemiyle yazmışsa, kâinatı da aynen o kalemle yazmıştır. Çünkü şu büyük âlem olan kâinat, aynen bu küçük âlem olan insan gibi, Onun kudretinin sanat eseri ve kaderinin mektubudur. Her şeyi sonsuz sanat ve hikmetle yapan Sâni-i Hakîm şu büyük âlemi öyle bir surette yoktan var etmiştir ki, onu bir mescid şekline döndürmüş ve küçük âlemi de öyle bir surette icad etmiştir ki, onu secde eden bir kul yapmıştır. Şu büyük âlemi bir mülk şeklinde inşâ etmiş, bu küçük âlemi de bütün mülke muhtaç bir memluk olarak bina etmiştir. Onun büyük âlemdeki sanatı bir kitap şeklinde kendini göstermiş, insandaki sıbğası(boyası) ise hitap çiçekleri açmıştır. Onun kudreti, büyük âlemde rububiyetinin(rablığının) haşmetini gösterirken, küçük âlem olan insanda da nimetleri tanzim ediyor. Onun haşmeti büyük âlemde vahdaniyetine(zatının birliğine) şehadet ederken, rahmeti de küçük âlemde Onun ehadiyetini (her bir varlıkta tecelli eden birliğini) ilan ediyor. O celâl (haşmet) sahibi san'atkâr, büyük âlemin tamamına ve nevilerin ve fertlerin hareket ve sükûnetine birer sikke-i vahdet(birlik mührü) koyduğu gibi, şu insanın cisim ve

[220] İsra 17/111
[221] Sönmez, a.g.e., 141

organlarına ve hücre ve zerrelerine dahi öylece birer hâtem-i vahdet (birlik mührü) basmıştır."[222]

Uç şöyle der: "İnsan güzel yaratılmıştır, bedeni tenasüblü ve insicamlıdır, dengelidir. Uzuvları birbiri ile güzel bir uyum içindedir, âlem güzel şekilde yaratılmıştır, döşenmiştir, tefriş edilmiştir, bir sanat eseri galerisidir, seyir temaşa yer ve nüzhetgahdır. Bu âlem sergisinin tasvir edicisi, güzel eserleri güzel tarif eden ve güzel vasıflarla donatılmış olan Peygamberdir. İnsana âlemin güzelliği, güzel yaşamayı telkin eder, âlem güzelse onun en büyük seyircisi olan insan da güzel yaşamalıdır. Allah'ın bütün esmaları güzeldir, insan onlardaki güzellikleri okuya okuya güzelleşir, dinin bütün akaidi hükümleri güzele çıkan kapılardır, nereden baksan güzel ile ilgilidir, insan sünnetin sınırları içinde güzeller güzelinin kurallarına, yaşam biçimine göre yaşarsa güzelleşir ve güzeler güzelinden bütün olağan üstü güzelliklerin yeri olan cennete varır, orada da durmaz bütün güzelliklerin kaynağı olan Allah'ın güzelliğini seyreder. Öyle bir güzellik ki insanlar onu seyreder evlerine dönerler ve eşleri onları tanıyamaz. İşte güzelle başlayıp, güzele ulaşma ile biten bir güzel seyahat."[223]

"Bediüzzaman, Allah'ın ilmini anlatırken yaratma fiilinden hareketle, varlıkların örneksiz, en mükemmel yaratılmasında-ibdaında- ve icadında tam bir kolaylık olduğunu bundan dolayı, böyle benzersiz ve kolay yaratmanın büyük bir ilimle olacağını söyler. Hem icad *'Çünkü bir işte kolaylık ve bir vaziyette suhulet, ilmin derecesi ve maharetle mütenasiptir. Ne kadar ziyade bilse, o derece kolay yapar.'* Bu büyük âlemi ibda etmiştir, yani örneksiz ve en güzel surette yaratmıştır."[224]

Allah'ın yaratmasında en çok üzerinde durulan konulardan biri de Allah'ın eşsiz, örneksiz bir şekilde yaratmasıdır. İnsanların ürettiği eserlerde elbette güzellik, uyum, renk ve çeşitlilik vardır. Güzel tablolar, hayranlık uyandıran heykeller her dönemde yapılagelmiştir. Ancak, yaratıcımızın hiçbir malzemeye gereksinim

[222] Bediüzzaman, **Lem'alar**, 499
[223] Uç, a.g.e., 339-40
[224] Uç, a.g.e., 379

duymadan, renk renk, desen desen yaratması bizlerdeki hayranlığı arttıran bir unsurdur. Ve her gün bu yaratma yenilenmekte, durmamaktadır.

"Büyük ve küçük bütün hayvan türleri ve yine büyük küçük bütün kuş çeşitleri, birer kelime hükmündeki; yerli yerine yerleştirilmiş uzuv, organ, sistem, duyu organları ve birbirinden ayrı, ölçülü ve süslü şekillerinin ortaya çıkıp görünmesi dilleriyle Allahtan başka gerçek ilâh olmadığına şehâdet ediyorlar."[225]

3.1.3. el-Bedî

Allah'ın bu ismi, Onun eşsiz yaratmasını ifade ettiği için konumuzla alakalıdır. "Eşi, benzeri ve numunesi olmayan bir şeyi yapmak, icat etmek, işini güzel yapmak, kuyu kazmak ve bid'at işlemek anlamlarındaki '*b-d-a'* kökünden türeyen *'bedi'* icat eden, sanatkâr demektir. Allah'ın sıfatı olarak *'el-bedi'*, bir şeyi numunesi ve örneği yokken yaratan, var eden, icat ve inşa eden anlamlarına gelir."[226]

Kur'an'da *"Örneksiz yaratan"* kelimesi Bakara suresinde bir defa; *"Var eden"* kelimesi Kur'an mealinde altı yerde geçmektedir .[227]

Gazali şöyle der: "Yani, Zâtında, sıfatlarında ve ona râci olan işlerinde bir benzeri görülmemiş demektir. Bu özellik mutlak olarak Allah'a mahsustur. Çünkü Ondan önce hiç kimse ve hiçbir şey yok ki, misli görülmüş olsun; Ondan sonraki varlıkların hepsini O yaratmıştır. Varlıklar, hiçbir zaman kendilerini yaratanla benzeyemezler. Bu durumda O(Allah), ezelî ve ebedî olarak Bediîdir."[228]

"Mücessem büyük bir kitap ve muazzam cismanî bir Kur'an olan kâinat, birer kelime olan; gelir ve giderleri, içinde bulunan sekeneleri, müştemilatı, intizam ve ölçü içindeki değişiklik ve yenilenmesi, sonradan meydana getirilmiş olması, olup olmaması mümkün iken var edilmesi, bütün sâkinlerindeki değişiklikler, müştemilatındaki ölçülü ve muntazam değişiklik, şekillenme ve idare, bütün

[225] **Büyük Cevşen**, 381
[226] Karagöz, a.g.e., 195
[227] http://www.kurandaara.com (09/10/2016)
[228] Gazali, a.g.e., 197

parçaları arasında meydana gelen ölçülü yardımlaşma, dayanışma ve uygunluk, geniş kapsamlı diliyle Allah'tan başka hakikî ilâhın olmadığına şehâdet ediyor."[229]

Kur'an'da el-Bedî isminin geçtiği bazı ayetler;

"O, göklerin ve yerin yaratıcısı, icat edicisidir."[230]

Ayetin tefsiri şöyledir: "Yani daha önce benzeri olan bir örneğe göre değil, yepyeni bir şekilde '*yaratandır*' '*İbda*', bir şeyin maddesiz ve bir zamanla kayıtlı olmaksızın icadıdır. İşte Allah'ın bu sözleri de, onların basit ve alçakça sözlerinin geçersiz kılınması için bir başka delildir. Şüphesiz baba, çocuğun bağlı olduğu unsurdur. O, kendi maddesinden ayrıldığı için, ondan etkilenmiştir. Allah-u Teâlâ ise, genel olarak tüm varlıkların hiçbir örneğe dayanmadan yaratıcısı olarak bu tür bir etkilenmeden münezzehtir. Dolayısıyla O, baba olamaz."[231]

Bediüzzaman şöyle demiştir: "Mâlikül Mülk-i Zülcelâl, küçük- büyük, cüz'i-küllî her şeyi birer model hükmünde inşa ederek, yüzler tarzda taze taze nakışlarla münakkaş mensucat-ı san 'atını onlara giydirir, cilve-i esmâsını, mu'cizât-ı kudretini izhar eder. Kendi mülkünde her bir şeyi birer sahife hükmünde inşa etmiş. Her sahifede, yüzer tarzda mânidar mektubatını yazar; hikmetinin âyâtını izhâr eder, zîşuurlara okutturur. Şu âlem-i ekberi mülk şeklinde inşa etmekle beraber, şu insanı dahi öyle bir surette halk etmiştir ve ona öyle cihâzat ve âletler ve havas ve hissiyatlar ve bilhassa nefis, hevâ ve ihtiyaç ve iştiha ve hırs ve dava vermiştir ki, o geniş mülkünde bütün mülke muhtaç memlûk hükmüne getirmiştir."[232]

Yine Bediüzzaman'a göre: "…Her baharda, bitkilerden ve hayvanlardan dört yüz bin çeşit sınırsız fertleri, birlikte, bir anda, yanlışsız şekilde, güzel bir sanatla icat etmek ve idare etmek, onların geçimlerini sağlamak; kuşların küçük örnekleri olan sineklerden tâ büyük örnekleri olan kartallara varıncaya kadar, sayısız canlıları yaratmak ve havada, dolaşma ve yaşamalarına imkân veren aletlerini vermek. Yiyecekleri bedenin yardımına sunmak, bitkileri hayvanların, hayvanları da

[229] **Büyük Cevşen**, 389
[230] Bakara 2/117
[231] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, I, 227-28
[232] Bediüzzaman, **Mektubat**, 333

insanların yardımına koşturmak… Anneleri güçsüz yavrularının yardımına göndermek. Samanyolu galaksisinden tutun da, güneş sistemi, yeryüzünün unsurları(hava, su, toprak), gözbebeğinden kavun çekirdeklerine kadar aynı intizam ve hüsnü sanatla dilediği gibi yapmak, apaçık bize ispatlıyor ki: Bu işleri yapan birdir, her şeyde mührü vurulmuştur, hiçbir mekânda değildir, ama her mekânda hazırdır, her şey Ondan uzakta ama O her şeye yakındır."[233]

Uç'un bu konudaki görüşüne bakacak olursak: "Sanat eseri Allah'ın varlıkta gösterdiği harika nakışlardır, insan nakıştan hoşlanır. Bu nakışlar bedii sanattır. Ne demek yani eşi benzeri olmayan sanat nakışları. Bunlar karşısında insan onların harikalıklarına hayran olur, insan hayran olunca başkasını çağırır hayranlığını ifade eder. İnsana hayran olmayı veren onun neye hayran olduğunu görünce hüsrana ermez mi? Hayran olan hayran olunacak şeye hayran olur. Sıradan şeylere hayran olan insanınki hayranlık değildir."[234]

Cevşen-ül Kebir'de geçen dualara bakacak olursak, bu isimle şu şekilde karşılaşırız: "Ey her şeyden önce var ve her şeyden sonra Bâkî olan, Ey her şeyin gerçek ilâhı ve sanatkârı, Ey her şeyin rızık vericisi ve yaratıcısı, Ey her şeyin yaratıcısı ve sultanı, Ey gâh az vererek daraltan ve gâh bol vererek genişleten, Ey her şeyi ilk defa yaratan ve öldükten sonra tekrar iade eden, Ey her şeye gerekli sebepleri yaratan ve bir ölçü takdir eden, Ey her şeyi terbiye ve idare eden, Ey her şeyi halden hale çeviren ve döndüren, Ey her şeye hayat verip dirilten ve öldüren Rabbim."[235]

3.1.4. el-Musavvir

Allah'ın konumuzla ilgili isimlerinden biri de el-Musavvir'dir.

Karagöz'e göre: "Çok ses çıkarmak, yaklaşmak, meyletmek, eğilmek, yönelmek anlamlarındaki *'s-v-r'* kökünden türeyen *'musavvir'* kelimesi sözlükte bir şeye şekil veren, resim ve boya yapan ve niteleyen demektir. Allah'ın sıfatı olarak ise; varlıklara şekil ve suret veren"[236] anlamına gelir. "Bu, iki şekilde olur; birincisi,

[233] Bediüzzaman, **Şuâlar**, 219
[234] Uç, a.g.e., 510
[235] **Büyük Cevşen**, s. 137
[236] Karagöz, a.g.e., 197

hissedilen surettir, avam da havass da hatta hayvanların çoğu da bunu algılar. Bir atın bir insanın sureti gibi. İkincisi ise sadece havassın akıl yoluyla kavrayabileceği surettir."[237] Bu herkesin erişebileceği bir mertebe değildir.

"Musavvir, eşyaların görünümlerini dilediği şekil ve biçimde düzenleyendir. Allah'ın mükemmel ve örneksiz yarattığını kabul etmek, bu yaratılışın ardından gelecek şeyleri kabul etmeyi gerektirir. Musavvir, birbirleri ile tanışmaları için varlıkları değişik suretlerde yaratandır. Tasvir, planlamak ve şekil vermek demektir. Allah, insanı annesinin karnında üç evreden geçirir. Bu evreleri her biri diğerinden farklıdır. İnsan, annesini karnında önce bir kan pıhtısı, sonra bir et parçasına dönüşür ve sonra da şekil alır. İşte insan bu evrede şekil ve suretini kazanır."[238]

Kur'an'da *'Musavvir'* isminin geçtiği ayetler;

"O, sizi şekillendirdi ve şeklinizi de güzel yaptı."[239]

"O Yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır."[240]

"Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur."[241]

Ayetin Tefsirinde İlyas Karslı: "O, sizi analarınızın rahminde beyaz, siyah, erkek, dişi olarak, uzun boylu, kısa boylu, güzel ve çirkin olarak, özel bir biçimde yaratır."[242]

Gazali şöyle der: "Allah-u Teâlâ, takdir edici olarak ve icad edici olarak halıktır. Nihayet musavvir(şekillendirici) olarak da halıktır. Tüm varlıklara en güzel şekli O vermiştir. Onları gayet güzel nizam ve intizam içinde O yaratmıştır."[243]

"Yaratıcıların en güzeli Allah, ne yücedir."[244]

---

[237] Altıntaş, a.g.e., 137
[238] Arpaçukuru, a.g.e., 310
[239] Teğabun 64/3
[240] Haşr 59/24
[241] Ali İmran 3/6; Mü'min 40/64; A'raf 7/11
[242] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, I, 498
[243] Gazalî, a.g.e., 95
[244] Mü'minûn, 23/14

Yukarıdaki ayetin tefsiri şöyledir: "Alak, pıhtılaşmış kandır. Çocuk, işte bu pıhtılaşmış kandan meydana gelir. [Alekayı müdğaya çevirdik…] Mudğa, bir çiğnemlik et parçasıdır. Yani, Biz alakayı bir çiğnemlik et parçası biçimine döndürdük. [Müdğayı da,] çoğunu ve büyük kısmını, hikmet gereği olarak özel şekil ve konumlarda sertleştirmek ve bedene iskelet yapmak üzere, [kemiklere döndürdük] sonra da müdğadan geri kalanla, [kemikleri etle kapladık;] yani kemikleri, uygun miktar ve şekillerde damarlar, sinirler, kıkırdaklar ve kaslarla doldurmak üzere, gereği kadar etle kapladık. [sonunda onu] ruh üfleyerek, başka bir yaratık olarak meydana getirdik.] Buradaki '*meydana getirmek'* anlamındaki '*inşâ'*, bir şeyi yoktan var etmek ve onu eğitmektir. Genel olarak bu kelime canlı varlık için kullanılır. Gerçekten Allah-u Teâlâ insanı, molekülleri aynı olan meniden et, kemik, kan, deri, saç gibi farklı özellik ve nitelikte pek çok şeyleri kademeli olarak yaratmış; sonra bunlardan oluşan organlardan her birine olağanüstü bir yapı kazandırarak işitme, görme, dokunma, yürüme, tad ve koku alma gibi fevkalade ve ayrı görevler vermiştir. Bu durum, Yüce Allah'ın ilahlığını ve kudretinin kemal derecesinde olduğunu ortaya koymada en belirgin bir durumdur."[245]

Bediüzzaman'a göre: "Nasıl ki; mükemmel, muhteşem, münakkaş, müzeyyin bir saray; olağanüstü bir ustalık, bir dülgerliğe bilbedâhe delâlet eder. Ve mükemmel fiil olan o dülgerlik, o nakkaşlık; bizzarure olağanüstü bir faile, bir ustaya, bir mühendise ve nakkaş ve musavvir gibi unvan ve isimleriyle beraber delâlet eder. Ve mükemmel o isimler dahi o ustanın mükemmel, san'atkârâne sıfatına delalet eder. Ve o kemal-i san'at ve sıfat, bilbedâhe o ustanın kemâl-i istidadına ve kabiliyetine delâlet eder. Ve o kemal-i istidat ve kabiliyet, bizzarure o ustanın kemâl-i zatına ve ulviyet-i mahiyetine delâlet eder."[246]

"Musavvir, çeşitli şekiller çizen ve resim yapandır. Çoğunlukla musavvir, insan, hayvan ve benzeri şeylerin resimlerini çizenlere verilen isimdir. Ama tasvirin asıl anlamı planlamak ve şekil vermektir. Allah insanı anne karnındayken üç aşamadan geçirerek yaratmıştır. Bu aşamalar: Önce insanı kan pıhtısı sonra et parçası sonra da şekil ve biçim vermesidir. Bu aşamada şekillendirme ortaya çıkar. Allah,

[245] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, V, 435
[246] Bediüzzaman, **Sözler**, 453

insanın tanınacağı zaman biçimini vermektedir. Yaratıcıların en güzeli Allah ne yücedir."[247]

Altıntaş'ın görüşüne göre: "Allah'ın sanatla ilgili olan ismi el-Musavvir ismini tanıtmaktan amaç Kendisini tanıtmaktır. O, her şeye uygun olan sureti verir. İnsan da şekil verme yeteneğine sahiptir ama insanın yeteneği sonludur; Allah'ın fiilleri ise sonsuzdur."[248]

Yani, insan da hayal gücüyle bir şeyler üretebilir, icat edebilir, yeni bir ürün ortaya koyabilir; fakat insanın bu ortaya koyma şekli yine Allah'a dayanmaktan kurtulamıyor. Kullanılan malzemeden tutun da, insanın icatlarının eksik, sınırlı ve mükemmellikten uzak oluşuna kadar… Bu da sanatçıların icatlarının ve hayal güçlerinin Allah'ın sanatı ve yaratmasıyla, örneksiz olarak meydana getirmesiyle hiçbir şekilde yarışamayacağını bize gösteriyor.

Bediüzzaman'ın bu konudaki görüşü şöyledir: "Allah'ın esmasından bir hücreye ya da bir mikroba ortaya çıkan isim, evreni çevreleyen isimle aynıdır. Çünkü ismin sahibi Allahü Teâla birdir. Örnek verilecek olursa; Tüm evrenle alakalı olan Alîm ismiyle minicik bir zerreye ilgili olan Hâlık ismi müsemmada aynıdır. Hurma ağacına İlişkili bulunan Musavvir ismiyle de sonucuna alakalı olan Münşi ismi müsemmada aynıdırlar. Büyük şeye tecelli eden ismin en küçük şeye tecelli etmemesi de zaten düşünülemez."[249]

Yine Bediüzzaman'a göre: "Celâli yüce olan Allah bilgisi ve gücüyle her şeyden sonsuz derecede büyüktür. Yeter ki O her şeyi bilen ve her şeyi yaratan öyle bir Hallâk-ı Alîm ve her şeyi san'atla ve hikmetle yapan öyle bir Sâni-i Hakîm ve rahmeti bütün varlıkları kuşattığı gibi her bir varlığa da hususî rahmet tecellileri olan öyle bir Rahmanü'r Rahîmdir ki, kâinat bostanındaki şu dünya varlıkları ve gök cisimleri, apaçık, o her şeyi yaratan ve bilen Allah'ın gücünün mucizeleridir. Ve şu yeryüzü bağında serilmiş rengârenk süslü bitkiler ve açılıp saçılmış ve yayılmış çeşitli hayvanlar, zorunlu olarak, o her şeyi sanatla ve hikmetle yapan Sâni-i

[247] Arpaçukuru, a.g.e., 311
[248] Altıntaş, a.g.e., 138
[249] Bediüzzaman, **Mesnevî-i Nuriye**, 249-50

Hâkimin sanatının harikalarıdır. Ve bu bağın bahçelerindeki şu tebessüm eden çiçekler ve süslenmiş meyveler, gözler önünde, o rahmeti bütün varlıkları kuşatan ve her bir varlığa da hususi rahmet tecellileri olan Rahmanürrahimin rahmetinin hediyeleridir. O kudret mucizeleri şehadet ediyor; şu sanat harikaları sesleniyor ve bu rahmet hediyeleri ilan ediyor ki: Evvelkinin Hallâkı/yaratıcısı ve diğerinin Musavviri(şekillendiricisi) ve sonuncusunun vâhibi(ihtiyaçların vericisi) olan Zâtın kudreti her şeye yeter, ilmi her şeyi kuşatır, Onun rahmeti ve ilmi her şeyi kuşatmıştır. Kudretine nispeten zerreler ve yıldızlar, az ve çok, küçük ve büyük, sonlu ve sonsuz, her şey eşittir. O Sâni-i Hâkimin mucizeleri olan geçmişin bütün olayları ve garip şeyleri şahitlik eder ki, Sanatkâr, her şeyi yaratan ve her şeyi bilen ve kudreti her şeye galip ve her işi hikmetle yapan olduğundan, geleceğin bütün şaşırtıcı şeylerini yapmaya kâdirdir."[250]

Bediüzzaman'ın el-Musavvir ismiyle ilgili diğer görüşü şöyledir: "Fettâh ve Musavvir isimlerinin tecellileriyle başta insan olarak bütün hayvanların su damlalarından olan manalı şekillerine ve bahar çiçeklerinin tohum ve zerrelerinden açılan cazibeli simalarına bak, Allah'ın her şeyi layık olduğu şekilde açması ve suretler vermesinin mucizeli cemâlini gör. Bu anlatılan örneklere bakacak olursan, Esmâü'l-Hüsnâ'nın her birinin kendine mahsus öyle güzellikleri vardır ki, bir tek yansıması dahi koca âlemi sınırsız şekilde güzelleştirmeye yetiyor."[251]

Uç'un bu konudaki görüşleri şöyledir: "Her şeyin hakikati, bütün sanat eserleri ve sanatçılar, Yaratıcımızın bir isminin tecellisine bakar, ona bağlıdır, ona aynadır; o şey ne kadar güzel bir durum alsa, o ismin şerefinedir, o isim öyle ister. O şey bilse, bilmese, o güzel vaziyet hakikat nazarında matlubdur, istenendir. Bütün güzellikler onların kaynağı olan Allah'ın isimlerinin yansımalarıdır. Burada bir kanun ortaya çıkar, yarattıkları şeyleri güzel gösterme isteği, güzelleştirme ve beğenme kanunu, tahsin ve cemal kanunu. Eşyadaki güzellik eşyanın kendi tercihi olmadığına göre onu güzelleştiren perde arkasındaki güzelleştirme isteğidir.

[250] Bediüzzaman, **Lem'alar**, 503
[251] Bediüzzaman, **Şuâlar**, 117

Ressamın eserindeki güzellik, ondaki güzelliğini gösterme kanunundan ve isteğinden ileri gelir."[252]

Konuk şöyle der: "…Fezadaki ecramdan tut da, arzdaki eczâ-yı billuriyeye kadar ne kadar eşkal ve suver varsa hepsi bu ism-i Küllînin mazharıdır. Ve bu ism-i küllî murabbi', müsellis, mutavvil müdevvir, muhaddib, muka'ır, münakkıt, muhattıt. Esmâ-i nâmütenâhiyyenin reisi ve hâkimidir. Ve reis olan ismi musavvir, bir suret izhâr edeceği vakit, kendi hâdimleri mesabesinde bulunan bu isimlerden birine veya birkaçına emr eyler. Diğer esma-i külliye de buna kıyas olunsun."[253]

Tatlısu'nun el-Musavvir ismiyle ilgili tespiti şöyledir: Allah'ın herşeye bir suret, bir özellik vermesi, aynı olan iki şeyin olmadığı anlamına gelir. İnsanların parmak izleri dahi farklıdır.[254]

3.1.5. es-Sânî

Allah'ın yaratmayla ilgili tespit ettiğimiz son ismi es-Sânî ismidir. "Bir şeyi yapmak, bir işte mahir olmak; *'b'* edatı ile kullanıldığında kötülük etmek; *'ila'* edatı ile kullanıldığında iyilik etmek anlamlarındaki *'s-n-a'* kökünden türeyen *'Sânî'*; sözlükte bir şeyi üreten, icat eden, yapan, sanatkâr demektir."[255]

Kur'an'da es-Sânî isminin geçtiği ayetlerden bazıları şöyledir:

"Şüphesiz Allah dilediğini yapandır(Sânî)"[256]

"Dağları görürsün de onları hareketsiz sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler. Bu, her şeyi sağlam yapan Allah'ın işidir."[257]

---

[252] Uç, a.g.e., 264-65
[253] Ahmet Avni Konuk, **Fusûsu'l Hikem Tercüme ve Şerhi I-IV**, Mustafa Tahralı -Selçuk Eraydın(Çev.), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, C.IV, İstanbul 1992, s. 127-28
[254] Ali Osman Tatlısu, **Esmâü'l-Hüsnâ Tanrı'nın Gönülleri Nurlandıran Doksan Dokuz Adı**, Diyanet İşleri Reisliği, Ankara 1957, s. 51
[255] Karagöz, **Esma-i Hüsna**, 215
[256] Hac, 22/18
[257] Neml, 27/88

"Sun': Bir işi icat etmek; sanat demektir. Buna göre her sanat bir iş ve fakat her iş bir sanat değildir. Hayvanlara iş isnat edildiği gibi sanat isnat edilmez. *'İtkan'* ise, bir şeyi sağlam yapmaktır. Buna göre mana şöyledir: Allah, her şeyi sağlam yapmış ve gereğince bir şekle sokmuştur."[258]

Bediüzzaman'ın bu konudaki görüşleri şöyledir: "Hem, semâvât yüzünde öyle bir haşmet içinde bir parlamak ve bir zînet içinde bir tebessüm var ki, Celal sahibi yaratıcının ne kadar muazzam bir saltanatı, ne kadar güzel bir sanatı olduğunu gösterir. Donanma günlerinde kesretli elektrik lambaları, sultânın büyüklük derecesini ve terakkiyât-ı medeniyede kemal derecesini gösterdiği gibi; koca semâvat, o haşmetli, zînetli yıldızlarıyla, Sâni-i Zül'celâlin kemâl-i saltanatını ve cemâl-i san'atını, öylece nazar-ı dikkate gösteriyorlar."[259]

Bediüzzaman güzelliği iki şekilde görmüştür: En çirkin görünen şeylerde bile bir güzellik olduğunu söylemiştir. Bir hadise ya bizzat güzeldir ya da sonuçları itibariyle güzeldir. Bir kısım olaylar da dıştan çirkin görülmesine rağmen aslında gizli bir tarafında bir güzellik vardır. Örneğin: Bahar mevsiminin çamurlu toprağı altında çiçek ve bitkilerin güzelliği saklanmış, kışın haşin tabiatına karşın ise, güzel bir bahar hazırlanmakta… Fakat biz insanlar, dış görünüşe önem verdiğimiz için, düşünmediğimiz için, bunların çirkin ve şerli olduğuna kanaat getiririz. Çirkin yaratıkların dahi görünen yüzlerinin altında oldukça hikmetli, sanata ve yaratılışa bakan güzel yüzleri vardır.[260]

Çirkinlikte bile bir güzellik yatan, Allah'ın yaratması gerçekten mükemmeldir. Bu mükemmellik, çirkin gibi görülen, sonradan güzelleşen, ya da bakan gözlerimizin eğitilmesiyle fark edebileceğimiz türden bir güzellik içermektedir.

Bediüzzaman bu konuyla alakalı olarak şöyle söyler: "Bütün yeryüzünde bir vüs'at-i mutlaka içinde bir îcad, bir tasarruf, bir faaliyet var. Hem o vüs'at içinde bir sür'at-i mutlaka ile işleniyor. Hem o sür'at ve vüs'atle beraber bir suhulet-i mutlaka

[258] Bursevî, **Ruhu'l-Beyan**, VI, 184
[259] Bediüzzaman, **Sözler**, 441
[260] Bediüzzaman, **Sözler**, 174

ile yapılıyor. Hem o sür 'at ve vüs'at ve suhûletle beraber teksir-i efradda birer sehavet-i mutlaka görülüyor. Hem o sehavet ve suhulet ve sür'at ve vüs'atle beraber her bir nevide, her bir ferdde görülen bir intizam-ı mutlak ve gayet mümtaz bir hüsn-ü sanat ve gayet müstesna bir mükemmeliyet-i hilkat ile beraber gayet sehavet içinde bir intizam-ı tam var. Ve o teksir-i efrad içinde bir mükemmeliyet-i hilkat ve ve gayet sürat içinde bir hüsn-ü sanat ve nihayet ihtilat içinde bir imtiyaz-ı etemm ve gayet mebzuliyet içinde gayet kıymetdar eserler ve gayet geniş daire içinde tam bir muvafakat ve gayet suhulet içinde gayet san'atkârâne bedîaları icad etmek, bir anda, her yerde, bir tarzda, her ferdde bir san'at-ı harika, bir faaliyet-i mu'ciznümâ göstermek; elbette ve elbette öyle bir Zâtın hâtemidir ki, hiçbir yerde olmadığı halde, her yerde hazır ve nâzırdır. Hiçbir şey O'ndan gizlenmediği gibi, hiçbir şey O'na ağır gelmez. Zerrelerle yıldızlar, O'nun kudretine nispeten müsavidirler."[261]

Yaratıcımız, bir tek şeyi bile sanatça bütün eşya kadar kıymetli yapabilir. Sınırsız canlıları gayet kıymetli şekilde yaratarak, görünen nihayetsiz bolluk ve sonu gelmez ucuzluk lisanıyla, hudutsuz cömertliğini gösterir, yaratıcılığını açığa çıkarır.[262]

Bediüzzaman, yaratılmışlara sanat eseri derken, onların her birinde ayrı bir mühür, damga olduğunu ve bunun da her şeyi halk eden Hâlıka mahsus olduğunu söyler. "Her bir mahlûka öyle bir hatem vurulmuştur ki, Sâniden başka kimsede o hâtem bulunmaz. Ve kudretin neşrettiği her bir mektubun sonunda taklidi mümkün olmayan öyle bir işaret vardır ki, ancak Ezeli ve ebedi Sultana mahsustur. O gibi sikkelerden yalnız hayat üzerinde parlayan sikke-i i'câza bakınız ki, hayatla bir şeyden pek çok şeyler husule gelir, icad edilir ve pek çok şeyler dahi bir şey-i vahide emr-i Rabbâniyle inkılâp ederler. Meselâ, su, bir şey-i vahid iken pek çok uzuvlara, cihazlara Allah'ın izniyle menşe olur, icad edilirler. Ve mideye giren pek çok muhtelif yamaklar ve meyvelerden hâlık-ı Teâlâ tek bir cismi icad eder, tek bir cisim husule getirir."[263]

---

[261] Bediüzzaman, **Sözler**, 224
[262] Bediüzzaman, **Mektubat**, 353
[263] Bediüzzaman, **Mesnevî-i Nuriye**, 21

"Göz, sanatlı yaratılmış varlıkları görse, feraset, Sânii görmezse çok garip olur" der Bediüzzaman. Çünkü Sâniin manen, kalben görünmemesi, ya ferasetin olmayışındandır ya da kap gözünün yok olmasından. Veya dar oluşundan ve meseleyi kavrayamadığındandır.[264] Yoksa sanatlı yaratılmış varlıkların bu güzelliğini gören göz, işiten kulak, hisseden kalbin farkına varmaması imkânsızdır.

Bediüzzaman şöyle der: "Bu kâinat o kadar mânidar ve muntazamdır ki, mücessem bir kitab-ı Sübhânî ve cismânî bir Kur'ân-ı Rabbânî ve müzeyyin bir saray-ı Samedânî ve düzenli bir şehr-i Rahmanî şeklinde görünüyor. O kitabın bütün sureleri, ayetleri ve kelimatları, hatta harfleri ve babları ve fasılları ve sahifeleri ve satırları, tamamının her zaman mânidârâne mahv u ispatları ve hakîmâne tağyir ve tahvilleri, icma ile bir Alîm-i Külli Şeyin ve bir Musannafın, her şeyde her şeyi gören ve her şeyi her şeyle münasebetini bilen, riayet eden bir Nakkaş-ı Zülcelâlin ve bir Kâtib-i Zülkemâlin vücudunu ve mevcudiyetin bilbedâhe ifade ettikleri gibi, bütün erkân ve envaıyla ve ecza ve cüz'iyatıyla ve sekeneleri ve müştemilatiyle ve varidat ve masarıfatıyla ve onlarda maslahatkârâne tebdilleriyle ve hikmetperverâne tecditleriyle, bil'ittifak, hadsiz bir kudret ve nihayetsiz bir hikmetle iş gören âli bir ustanın ve misilsiz bir Sâniin mevcudiyetini ve vahdetini bildiriyorlar. Ve kâinatın azametine münasip iki büyük ve geniş hakikatin şehadetleri, kâinatın bu büyük şehadetini ispat ediyorlar."[265]

"Bediüzzaman'ın eserlerinde Sani ismiyle kurduğu isim terkipleri şöyledir; Sani-i Vahid(15), Sani-i Vahid-i Ehad(3), Sani-i Hakim(109), Sani-i Zülcelâl(121), Sani-i Ehad-ı Samed(1), Sani-i Zülcemal(17), Sani-i Hakiki(1), Sani-i Kâinat(4), Sani-i Adl-i Hakim(2), Sani-i Mevcudat(1), Sani-i Külli şey(1), Sani-i Âlem(17), Sani-i Kerim-i Rahim(1), Sani-i Kerim(3), Sani-i Kadir(12), Sani-i Hayy-ı Kayyum(2), Sani-i Mukaddes(1), Sani-i Hakem-i Hakim(2), Sani-i Kadim-i Zülcelal(1), Sani-i Hayy-ı Kayyum(1), Sani-i Semi-i Basir(1), Sani-i Alim-i Zülcelal(1), Sani-i Sermedi(2), Sani-i kadim-i Ezeli(1), Sani-i Musavvir(1), Sani-i Hakim-i Müdebbir(1), Sani-i Kadim(2), Sani-i Ezeli(2), Sani-i Ebedi(1), Sani-i

[264] Bediüzzaman, **Mesnevî-i Nuriye**, 274-75
[265] Bediüzzaman, **Şuâlar**, 191

Fail(1), Sani-i Zişuur(1), Sani-i Fâtır-ı Baki(1), Vacibü'l Vücud Sani(1)."[266] Görüldüğü gibi Bediüzzaman kimsenin kullanmadığı kadar çeşitli ve zengin anlamlı kelimelerle, bize konuyu daha da güzel anlatıyor.

Uç'un görüşüne göre: "Beşeri sanat eserlerinde, plastik sanat eserlerinde sabit duruşlar olduğundan değişme ve değişkenlik yoktur. Sanat felsefesinin kuramlarında ciddi değişmeler yaşanmıyor. Ama Bediüzzaman, ilahi sanat eserlerini yorumlarken, canlı metinler üzerinde yorum yaptığından, canlı bir şeyin sabit ve donuk bir şeyden farkı kadar yorumlar da farklılık gösteriyor. Musa heykelini yapan Michaelangelo eserin duruşunu Hz. Musa'ya o kadar yakıştırır ki ona: 'Konuş ya Musa!' diye hitap eder. Bu isyan, beşeri eserlerin sınırlı eleştirel imkânları yüzündendir. Hâlbuki Bediüzzaman, tanrısal nesneler üzerinde düşünürken bu yüzden farklı bakış açıları ve perspektifler kullanır. Büyük bir beşeri sanat eserini yapan şahıstaki sanat ustalıklarının kaynağı da, doğuştan getirdiği ve daha sonra çalışmakla zenginleştirdiği sanat becerileridir, kabiliyetleridir."[267]

"İnsanlık hakikatı, birer kelime mesabesindeki; hayatı, duyguları, huyları, yaratıcımızın isim ve sıfatlarını anlamak için ölçü ve ayna oluşu, vasıfları, ahlâkı, yeryüzüne halife oluşu, Allah'ın isimlerine fihrist oluşu, enâniyeti, câmî yaratılışı, değişik değişik ibâdetleri, çok sayıdaki ihtiyaçları, sınırsız muhtaçlık, âcizlik ve eksikliği ve sayılamayacak istidat ve kabiliyetlerinin dilleriyle, varlığı zarurî, bütün kâinatta ve her bir şeyde birliği görünen Allah'tan başka hakîkî ilâhın olmadığına şehâdet ediyor."[268]

Tezimizin bu bölümünü Cevşen'den bir dua ile bitiriyoruz.

"Ey yeryüzünü yarattıklarına beşik yapan, Ey dağları dünya gemisinin direkleri yapan, Ey güneşi kâinat sarayına lamba kılan, Ey Ay'ı semâ tavanına nurlu bir kandil kılan, Ey geceyi örtü yapan, Ey gündüzü çalışıp kazanma vakti yapan, Ey

[266] Uç, a.g.e., 51
[267] Uç, a.g.e., 332
[268] **Büyük Cevşen**, 387

uykuyu istirahat vesilesi kılan, Ey gökleri bir bina gibi inşâ eden, Ey varlıkları dişi-erkek olarak çift yaratan, Ey cehennemi, oraya gireceklere gözcü yapan Rabbim."[269]

3.2.ALLAH'IN YARATMAYLA İLGİLİ İSİMLERİ

3.2.1. el-Bâis

Yaratıcımızın yeniden yaratmayla ilgili olan el-Bâis ismi de yaratmayı anlattığı için konumuza dâhil edilmiştir. "Sözlükte '*göndermek, birini uykusundan uyarmak, teşvik etmek, diriltmek, salıvermek, uyanık olmak, uykusuz olmak ve getirmek anlamlarındaki 'b-a-s'* kökünden türeyen '*ba'ıs'* gönderen, dirilten demektir."[270]

Karagöz şöyle der: "Allah'ın sıfatı olarak *'el-baıs'* ismi; kıyamet kopunca ölüleri dirilten, kabirlerinden kaldırıp mahşer yerine sevk eden, uyarıcı ve müjdeciler olması için insanlara peygamberler gönderen, kıyamette şahitler getiren, suçluların üzerine azap indirmesi demektir."[271]

Kur'an'da *"Diriltme"* kelimesi on bir defa[272] geçmektedir.

Yurdagür ise şöyle der: "İslam akaidinin temel konularından birini teşkil eden ahiret inancının önemli bir unsuru olan *'ba's'* olayı, Ehl-i Sünnet bilginlerine göre naslarla sabit, aklen de mümkün olan ve inkârı dinden çıkmakla sonuçlanan bir olaydır."[273]

Kur'an'da el- Bâis isminin geçtiği bazı ayetler;

"(Kalben) ölüleri (ancak) Allah diriltir(onlara iman verebilir.)"[274]

"Kıyamet muhakkak gelecektir, bunda hiçbir şüphe yoktur. Şüphesiz Allah kabirlerdekileri diriltecektir."[275]

---

[269] **Büyük Cevşen**, 115
[270] Karagöz, a.g.e., 205
[271] Karagöz, a.g.e., 205-206
[272] http://www.kurandaara.com (09/10/2016)
[273] Yurdagür, a.g.e., 171
[274] Enam 6/65

"Bir gün Allah hepsini diriltir ve yaptıklarını kendilerine haber verir."[276]

"Ey insanlar! Yaratılmanız ve diriltilmeniz ancak bir insanı yaratmak ve diriltmek gibidir."[277]

Buradaki diriltmeden kasıt hem ruh hem de bedenle diriltmektir. Allah bizi ilk defa nasıl yarattıysa, toprak olduktan sonra da aynı şekilde yaratmaya gücü yeter. Hatta bu, O'nun için daha da kolaydır. Çünkü bir şeyi bir defa yapana ikinci defa yapmak zor gelmez.

3.2.2. el-Fâtır

"Bir şeyi yarmak, bir işi ilk defa icat etmek, orucu bozmak, açmak anlamlarındaki *'f-t-r'* kökünden türeyen, *'fatır'* kelimesi Allah'ın sıfatı olarak, *'yaratan, icat eden, yokken var eden'* demektir."[278]

Kur'an'da *"Yoktan var eden"* kelimesi Haşr, Buruc, Bakara, En'am, Meryem, Yunus, İbrahim, Rum, Yasin, Fussilet, Şura, Tarık surelerinde geçmektedir.

Kur'an'da el-Fâtır isminin geçtiği bazı ayetler;

"De ki gökleri ve yeri yoktan var eden, besleyen fakat kendisi beslenilmeyen Allah'tan başka dost mu tutayım?"[279]

"Ben yüzümü Allah'ı birleyen olarak gökleri ve yerleri yoktan var edene çevirdim. Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim."[280]

"Diyecekler ki: 'Peki bizi hayata tekrar kim döndürecek? De ki: 'Sizi ilk defa yaratan."[281]

---

[275] Hac 22/7
[276] Mücadele 58/6
[277] Lokman 31/28
[278] Karagöz, a.g.e., 195
[279] En'am 6/14
[280] En'am 6/79
[281] İsra 17/51

Bu ayetle ilgili Öz şöyle söyler: "*Diyecekler ki: 'Bizi tekrar kim diriltir?' öldükten sonra kim diriltecek?*[*Deki : 'Sizi ilk kez yaratan.'*] Sizi yoktan var eden ve icad eden yüce ve kadir olan Allah hayata döndürür. Sizin bir örneğiniz, olmadığı ve hayatı koklamamış toprak bulunduğunuz halde yarattı. O yoktan var eden ve öldükten sonra tekrar diriltendir. [Bunun üzerine onlar] taaccüp ve inkâr ile [*sana başlarını sallayacak ve alaylı bir tarzda*: '*Ne zamanmış o?' diyecekler*.] Daha önce, diriltilecek olan tayin edildikten sonra burada tekrar diriltilmenin zamanı sorulmaktadır. [*De ki: 'Yakın olması gerek.'*] Çünkü her gelecek yakındır. Yahut zamanın çoğu geçmiş, çok azı kalmıştır, anlamındadır."[282]

Bediüzzaman'ın Allah'ın el-Fâtır ismiyle ilgili düşünceleri şu şekildedir: "Her şey, umum şuur sahibinin düşünebilecek ve Fâtır-ı Zülcelâlin esmasının varlıklardaki yansımalarını bildirecek birer ayet, mektup, kitap, birer kaside hükmünde olarak, anlamlarını sayısız okuyucularına ifade etmesidir. Sânî-i Zül'celâl, kendi şaşkınlık uyandıran sanatını kendisi temaşa eder, kendi isimlerinin yansımalarına kendi sanat eseri varlıklarına bakar."[283]

Yine Bediüzzaman'a göre: "O, varlıkları icad eden Mûcid, varlığı sonsuza kadar devam eden Bâkî olduğundan, varlıkların geçip gitmelerinde bir beis yoktur. Çünkü mahbubun(sevgilinin) varlığı daimîdir. O her şeyi san'atla yapan Sâni, her şeyi benzersiz ve yoktan var eden Fâtır ve varlığı sonsuza kadar devam eden Bâki olduğundan, san'at eserlerinin geçip gitmeleri üzüntüyü gerektirecek bir hal değildir. Çünkü muhabbet kaynağı olan, onların San'atkârının isim ve sıfatları bâkîdir."[284]

Bu görüşlerden çıkardığımız sonuç şudur: Aslında ne yaparsak yapalım, bu dünyanın ve içindekilerin kalıcı olmadığının farkında olmamız gerekiyor. Eserlerimiz bir gün yıkılacak, biz bir gün bu dünyayı terk edip gideceğiz. Fakat etrafımıza baktığımızda, sonsuz gücüyle, Rabbimizin bizden sonra da yaratmaya devam edeceğini bilmeliyiz. Eserleri ölümsüz olan tek Sanatkârın Rabbimiz olduğunun farkına varmalıyız.

---

[282] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, V, 21
[283] Bediüzzaman, **Lem'alar**, 620
[284] Bediüzzaman, **Lem'alar**, 537

3.2.3. el-Fâilün

Allah'ın yaratmayla ilgili isimlerinden biri de el-Failün'dür. "Bir şeyi işlemek ve yapmak anlamındaki *'f-a-l'* kökünden türeyen *'fa'al'*, *'fail'* isminin mübalağalı şeklidir. Çok aktif çok iş yapan, devamlı iş yapan demektir."[285]

Kur'an-ı Kerimde el-Fâilün isminin geçtiği yerler;

"Gerçekten Rabbin istediğini yapandır."[286]

"O gün göğü kitapları dürer gibi toplarız ilk yaratmaya nasıl başladıksa yine onu öyle çevirir(yok ederiz). Üzerimize söz. Biz mutlaka yaparız."[287]

"Allah dilediğini yapar."[288]

"Allah istediğini yapar."[289]

Yukarıdaki ayetin tefsiri şöyledir: "Ey bilgi sahibi olması gereken kişi! [Görmedin], bilmedin [mi ki, göklerde ve yerde bulunanlar,] yani Allah'ın programlaması ve dilemesiyle melekler, isteyerek ve istemeyerek cinler ve insanlar, kulların yararı için doğup batmak suretiyle [Güneş, ay, yıldızlar] kaynak suları akıtarak ve madenler vererek [dağlar,] gölge vererek ve meyve taşıyarak [ağaçlar] hayret verici düzen ve hareketleriyle [hayvanlar ve taat ve ibadet secdesiyle [insanların birçoğu Allah'a secde ediyor;] her şey Allah Teâlâ'ya, yaratması ve rızık vermesinden dolayı boyun eğiyor. Bu alanda insanlar arasında iyi-kötü, mü'min-kâfir gibi bir ayrım yoktur. Secde; ya insanların yaptığı gibi isteyerek yapılan secde, ya da insanların, hayvanların ve bitkilerin zorunlu boyun eğmeleri anlamındaki secdedir. Boyun eğme, bütünüyle emre amade olmayı ve kontrol altında bulunmayı ifade ettiği için, secdeye benzetilmiştir. Çünkü kâfir insanların anlayışında, azgın cin ve şeytanlarda, itaat ve ibadet secdesi yoktur. Bu secde, sırf Allah için alnı yere koymaktan ibarettir. İrfan sahibi kimseler, isteyerek ibadet secdesiyle secde

[285] Karagöz, a.g.e., 197
[286] Hud 11/107
[287] Enbiya 21/104
[288] Hac 22/14
[289] Hac 22/18

ederlerken, cansız varlıklarla hayvanlar, ihtiyaçtan dolayı boyun eğerek secde ederler.”[290]

Ruhu’l Beyan’da ayetin tefsiri şöyledir: “[O, her an bir iştedir.] Allah Teâlâ her an bir iş üzeredir. Canlıların istedikleri şeyleri vermesi de bu işler cümlesindendir. Devamlı olarak yeni şahıslar yaratır. Başkalarını yok eder. Fakirlik-zenginlik, izzet-zillet, iktidar verme- alma, hastalık- sıhhat gibi halleri getirir ve götürür. Varlıkları halden hale sokar. Bunlar hikmet ve yüce maslahatlara dayanan İlahi istek ve iradeye bağlı olarak tecelli eder.”[291]

Mevlâna bu konuda şunları söylemiştir: “O her gün bir iştedir” i oku. Onu işsiz ve fiilsiz bilme. En küçük işi, her gün bu tarafa üç ordu yollamasıdır: Bir orduyu, rahimlerde hayat bitkisi yetişmesi için, sulplerden annelere doğru; Bir orduyu, erkek ve dişiyle dünyanın dolması için, rahimlerden dünyaya doğru; Bir orduyu da, herkesin amel güzelliğini görmesi için, dünyadan ecele doğru.”[292]

Bediüzzaman’a göre: “Tüm evrenin öncesine dikkat ettikçe, bir ilmin tarifi, sonrasına dikkat edilince bir Sâniin planı ve açık yönlerine baktıkça, bir fail-i muhtarın ve müridin gayet sanatlı bir sanat elbisesi, batınına baktıkça bir Kadîrin gayet intizamlı, düzenli bir makinesini görüyoruz. İşte bu durum ve özellik, zorunlu ve açık şekilde gösteriyor ki, hiçbir şey, hiçbir zaman ve yer, bir tek Celal sahibi yaratıcımızın tasarrufunun dışında olmaz.”[293]

Yine Bediüzzaman’ın anlattığına göre: “Bahar mevsiminde birkaç gün içinde insanların bütününden bin defa daha fazla olan ağaçların bütün yapraklarıyla birlikte önceki bahardaki gibi mükemmel şekilde inşa edilmeleri, çiçek, meyve ve yapraklarıyla geçmiş bahardaki gibi şimşek hızında tekrardan icat edilmeleri… Bu baharın başlangıcı olan sınırsız tohumların, çekirdeklerin, köklerin birden açığa çıkmaları, ayakta ölü gibi dururken bütün ağaçların cenazeleri, bir emirle aniden

[290] Bursevî, **Ruhu’l Beyan Tefsiri**, V, 384
[291] Bursevî, **Ruhu’l Beyan Tefsiri**, VIII, 405-406
[292] Mevlâna, **Mesnevî**, C.I, 136, b. 3070-3074
[293] Bediüzzaman , **Mektûbat**, 329-330

gayet sanatlı bir şekilde ihyaları, kıyamette insanların cesetlerinin inşasına bir misal değil binlerce misaldir."[294]

Bediüzzaman konuyla ilgili şunları söyler: "Evet, işlenmiş bir eser fiilsiz olmadığı gibi, fiil dahi fâilsiz olmaz. Ve isimler müsemmasız olması muhal olduğu gibi, sıfatlar dahi mevsufsuz mümkün değildir. Madem bir sanatın ve eserin vücudu, bedahatle o eseri işleyenin fiiline delâlet; ve o fiilin vücudu, fâilinin ve ünvanının ve eseri intaç eden sıfatın ve isminin vücutlarına delalet eder. Elbette bir eserin kemali ve cemali dahi, fiilin kendine mahsus kemal ve cemaline, o da ismin kendine münasip, muvafık güzelliğine, o dahi zâtın ve hakikatin- fakat zâta ve hakikata layık ve muvafık- kemaline ve cemaline ilmelyakîn ile ve bedahatle delâlet eder."[295]

Bediüzzaman'a göre: "….Anlamlı ve güzel bir kitap ile düzenli bir ev, çok net olarak, yazmak ve yapmak fiillerini; ve güzel yazmak ve intizamlı yapmak fiilleri bile açıkça, yazıcı ve yapı ustası ünvanları ise, yazma ve yapı ustalığı sanatlarını ve sıfatlarını; ve bu sanat ve sıfatlar, açıkça, bir kişiyi gerektirir ki, sıfat sahibi ve sanatkâr, isim sahibi ve işi yapan kişi olsun. Yapanı olmayan bir davranış ve adı olmayan bir isim olamayacağı gibi, mevsufsuz bir sıfat, san'atkârsız bir sanat da mümkün değildir."[296]

Nasıl ki bir resim, heykel, ebru, hat, cami, medrese bakıldığı zaman sanatçısıyla anılıyorsa, bizim de bu evrene ve yaratılmış varlıklara bakarken, bu eserlerin arkasındaki Sanatkârı da anmamız gerekir. Yoksa bazılarının dediği gibi, doğa bunu kendiliğinden yapmamıştır.

Uç ise bu konuda şunları söylemektedir: "Bu güzel sanatlar müzesinde, bir sanat eserleri galerisinde eğer eserlerin ruhu olsaydı, onları iyi anlayan seyircilerin bulundukları yeri, galeriyi, müzeyi terk etmesinden üzüntü duyarlardı. Kâinat İlahî sanat eserleri galerisidir, burada bu büyük eserleri ve eser sahibini iyi değerlendiren kişiler elbette ki buradan gidince hem sanatçı, hem de eserler üzülürler. Dünyada inanan insanların yaşayışı, sanat felsefesi açısından da estetik bir yaşamdır. Çünkü

[294] Bediüzzaman, **Şuâlar**, 64
[295] Bediüzzaman, **Şuâlar**, 113
[296] Bediüzzaman, **Şuâlar**, 198

insan en güzel şekilde yaratılmıştır, âlem de güzel şekilde yaratılmıştır, güzel olan insanın âlemin güzelliğini anlaması ve değerlendirmesi gerekir. Âlem güzel, insan güzel bu güzelliği insanın dile getirmesi gerekir, çünkü âlem galerisinin sahibi eserlerini iyi değerlendirenlere elbette sanattan anladıkları için iyi itibar edecek ve onları daha güzel dünyalara taşıyacaktır."[297]

3.2.4. el-Fâlik

Allah'ın bu ismi de yaratmanın bir evresinden bahsettiği için bu isim önemlidir. "Bir şeyi yarmak, sabahı aydınlatmak anlamındaki *'flk'* kökünden türeyen *'falik'* yaran, açan demektir. Allah'ın sıfatı olarak *'el- falik'*; tohumları ve çekirdekleri çatlatan, yarıp açan, yaratan anlamlarına gelir. Kur'an'da iki ayette *'faliku'l habbi ve'nneva* ve '*falikul-ısbah'* şeklinde geçmektedir."[298]

Hâlıkımız, meyvenin çekirdeği, çekirdek halindeyken tohumu, toprağa girdiğinde dahi korur ve ondan tekrar bir ağaç, ağaçtan da meyve çıkarır. Aslında bu bize Allah'ın her tohumu bir ağaç olabilme yeteneğiyle yarattığının da göstergesidir.

Kur'an'da el-Fâlik ismiyle ilgili bazı ayetler;

"Gerçekten Allah, taneyi ve çekirdeği yarıp açandır."[299]

"O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır."[300]

Yukardaki ayetin tefsiri şöyledir: "Geceyi, insanların yorgunluklarından dolayı dinlenme zamanı yapan, güneş ve ayı belli zaman dilimlerinin ve hesaplamalarının dayanağı yapan O'dur. Ayı ve güneşi öyle hareket ettirir ki, mevsimler ve günler meydana gelir."[301] İşte bu olağanüstü ve hiç şaşmayan nizam, intizam ve düzen, hep Allah'ın yaratmasıyla meydana gelmiştir.

Bediüzzaman bu konuyla ilgili şunları söyler: "Ve't-tahiyyatü: Yani, bütün zihayatların, âsâr-ı hayatlarını muntazaman murad-ı İlâhî dairesinde gösterdikleri

[297] Uç, a.g.e., 257
[298] Karagöz, a.g.e., 193
[299] En'am 6/95
[300] En'am 6/96
[301] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri,** II, 64-65

cihetle Sâni-i Zülcelâllerinin san'atlarını alkışlıyorlar. Nasıl ki, bir zât harika bir makine yapsa, başında bir fonograf, bir fotoğraf gibi ayrı ayrı, kendi kendine işler, konuşur, yazar, muhabere eder cihazat bulunsa, o adamın istediği tarzda işlese, neticelerini güzelce verse, o makineye bakan nasıl ki o adamı '*Maşallah'*, '*Barekallah'*larla alkışlar, manevi hediyeler verir. Aynen, o makine de, kendinden maksud olan neticeleri, eserleri mükemmel izhar etmekle, o cihazatın lisan—haliyle san'atkârını takdir ve tahsinler ve manen *'Maşallah'*larla tebrik edip alkışlar, tahiyyeler ve hediyeler verir. İşte, bütün zihayatın her birisi, başında pek çok muhtelif fonograflar, fotoğraflar, telgraf ve telefon makineleri gibi çok makineler var. Onlar, hilkatlerindeki netaici, maksatları nihayet derecede mükemmel gösterdiklerinden, hayatlarının tezahüratıyla, *'tahiyyat'* tabir edilen manevî alkışlar, hediyeler, tebrikler ve tahsinlerle, Sâni-i Zülcelâlin tesbihatını, hem kemâlâtı san'atını ilan ediyorlar demektir. Et-tahiyyatü diyerek biz de, kendi dilimizle o tahiyyatları anıp, kendi hesabımıza İlahi dergaha ulaştırırız. Dil, o makinelerden birisi olmakla beraber, ondan talep edilen sonuçlardan biri de tercümanlıktır."[302]

Bediüzzaman'a göre: "Her şeyin anahtarı Onun elindedir cümlesiyle, Allah'ın Rablık ve birlik delili görmeyi bilenlere gösterilir. Mesela; koca bir ağacın veya parlak bir çiçeğin cihazlarını ve geleceğini, başına gelecek işlerin programını taşıyan çekirdekler ve tohumların Her şeyin tasarrufunu elinde tutan Allah, bir çekirdeğin kapısını '*Uyan!'* emriyle açtığı gibi zeminin hazinelerini de yağmurla açığa çıkararak, her birini ayrı ayrı anahtarlarla açıyor."[303]

3.2.5. el-Hâlık

Allah'ın el-Hâlık ismi, Kur'an'da en çok geçen isimlerden biridir. "Tahmin etmek, ölçmek, bir şeyi yaratmak, örneksiz meydana getirmek, yalan uydurmak, bir şeyi düzeltmek, yumuşatmak, elbise eskimek, güzel huylu olmak, yumuşak olmak, düz olmak anlamlarındaki *'h-l-k'* kökünden türeyen *'hali'* yaratıcı demektir."[304]

[302] Bediüzzaman, **Lem'alar**, 527
[303] Bediüzzaman, **Şuâlar**, 742
[304] Karagöz, **Esmâ-i Hüsnâ**, 191

Kur'an'da *"Yaratma"* kelimesi elli üç defa; *"Yaratmak"* kelimesi de altı defa geçmektedir.[305]

el-Hâlık ismiyle ilgili olarak Tatlısu, kainat dediğimiz bütün mevcudatın cinsi, sınıfı, zerresi, unsurları, fertleriyle yok iken; Allah'ın bu kainatı yaratmayı istediğini ve her bir canlının rızkını, şeklini, ömrünü verdiğini söyler. Her şeyi tertip ederek, kâinatta hiçbir şeyi başıboş ve rastgele bırakmadığını anlatır.[306]

"O, yaratandır; üstada tabi değildir. Herkesin dayandığıdır; dayanacağı yoktur."[307]

El-Halîmî, Hâlık ismi hakkında şunları söyler: "Halık, varlıkları sınıflandıran her sınıfa bir ölçü koyan ve buna göre büyük-küçük, uzun-kısa, insan-hayvan, yerde sürünen-gökte uçan her şeyi, ölümü ve hayatı, özetle bütün varlıkları var edendir. Şüphesiz yoktan ve örneksiz var etmeyi kabul etmek, yaratmayı kabul etmektir. Çünkü yaratma, örneksiz var etmenin bir şeklidir. Bu yüzden birbirinden ayrılmazlar."[308]

Kur'an'da geçtiği ayetlerden bazıları:

"De ki: Allah, her şeyin yaratıcısıdır."[309]

"O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra (kendine has bir şekilde) semaya yöneldi, onu yedi kat olarak yaratıp düzenledi (tanzim etti). O, her şeyi hakkıyla bilendir."[310]

"O Allah, yaratan, var eden, şekil verendir."[311]

Haşr 24. ayetle ilgili tefsirde; Bazen bu isimlerin aynı manaya gelen eş anlamlı kelimeler olduğu ve hepsinin de, yaratmak, var etmek manasına geldiği

---

[305] http://www.kurandaara.com (09/10/2016)
[306] Tatlısu, a.g.e., 50
[307] Mevlânâ, **Mesnevî,** C. I, s. 89, b. 1631
[308] Beyhakî, **el-Esmâ ve's-Sıfat**, Darul- Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1410, 25(nakleden: Osman Arpaçukuru (Editör), **Esmâü'l-Hüsnâ**, Karınca ve Polen Yay., İstanbul 2007, 137)
[309] Rad 13/16
[310] Bakara 2/29
[311] Haşr 59/24

sanılır. Böyle olması doğru olmaz. Doğrusu şudur: Yokken var olan her varlık, öncelikle takdir görmeyi hak eder, sonra takdire uygun şekilde yaratmaya, üçüncü olarak da şekle bürünmek ihtiyacındadır. Yaratıcımız, *"Hâlık"*tır çünkü kendisi yaratır, *"Bârî"*(eşsiz yaratan)dır çünkü hiç olmayan bir canlıyı yaratır. Hiç yokken yarattıklarını mükemmeliyetle şekillendirmesi yönüyle de *"Musavvir"* ve mûciddir. Bu, bir binanın yapılmasına benzer. Çünkü bina yapılmadan önce projeyi çizecek bir mukaddire, mühendise ihtiyaç vardır. Mühendis gerekli malzeme ve kaplayacağı sahanın hesabını yapar, projeyi çizer. Sonra resme döker, şekillendirir. Sonra binanın kaba inşaatını meydana getirecek ustalara ihtiyaç duyulur. Sonra binanın içini ve dışını süsleyip nakşedecek sanatkârlara sıra gelir. Hâlbuki Allah'ın fiillerinde durum böyle değildir. Allah hem takdir edip projeyi çizendir, hem var edendir, hem de nakşedip süsleyendir.[312]

Kur'an'da geçtiği diğer ayetler:

"Allah'tan başka yaratıcı mı var?"[313]

"Attığınız meniyi gördünüz mü? Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa biz miyiz?"[314]

"O yaratandır."[315]

Bu ayetin tefsiri şöyledir: "Yaratan kelimesiyle Allah-u Teâlâ'nın vasfedilmesi, peygamberine verilen ilk nimetini hatırlatmak ve hayat diye bir şeyin kokusunu dahi almamış olan bir maddeden insanı yaratmaya kadir olan, canlı olan birisine okumayı öğretmeye de kadir olacağına işaret etmek içindir. *'Yaratan'* demek, yaratma fiili kendine mahsus olan ve kendisinden başka hiçbir yaratıcının olmadığı, demektir."[316]

[312] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, VIII, 604
[313] Fatır 35/3
[314] Vakıa 56/58-59; Tur 52/35
[315] Ala 87/2; Alak 96/1
[316] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, X, 105

"O sudan insan yaratandır."[317]

"Allah yeryüzünü ve gökleri yaratandır."[318]

"O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır."[319]

Bu ayetin tefsirine gelince: "Kur'an'ın lafzının delalet ettiğine göre, yörüngeler durmakta, yıldızlarsa yörüngelerde balığın suda yüzdüğü gibi akmaktadırlar. Bil ki, Allah göğü yaratıp da gecenin, gündüzün, sıcak ve soğuğun birbiri ardınca olması suretiyle diğer menfaatlerin görülmesi ve belli olması için güneşi ve ayı yaratmamış olsaydı, kulları üzerine nimetleri tamamlanamazdı. Şüphesiz ki O'nun güneş ve ayın yörüngelerinde hareket etmeleriyle olgunlaşır. Bundan dolayıdır ki, bunlardan her biri bir yörüngede yüzmektedirler."[320]

Altıntaş, "Hâlık manasına; içinde bulunduğumuz halk âleminin karşısında bir de emir âlemi vardır. Yüce kitabımızın ifadesiyle: '*Haberiniz olsun yaratmak da emir de Yalnızca Onundur*'[321] ayetinde halk ve emir âlemi açıkça Allah'a izafe edilir. "Sanatçı insani eksiklerini bilmek şartıyla içinde yaşadığı bu dünyada, evrende yapmak ölçüp biçmek manasında bir şey yaratabilir. Yani, bir nesnenin tasvirini ya da bir binayı yapabilir. Sanatçının yaratılışında ilahi ruhtan esinti vardır. Yaratıcımızın, kuluna en büyük emanetidir bu. Tüm insanların içinde var olan bu özelliği bazısı eğitimle geliştirerek daha ileri bir boyuta taşıyabilir. Asıl önemli olan, en büyük Sanatçının, yaratıcımızın sanatına karşı olacak davranışlardan uzak durmaktır. Ne kadar uğraşsak da Rabbimizin yaratıcı özelliğiyle yarışamayacağımız aşikârdır. Allah, en güzel yaratıcıdır."[322]

[317] Furkan 25/54
[318] İbrahim 14/32
[319] Enbiya 21/33
[320] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, V, 314
[321] Araf 7/54
[322] Altıntaş, a.g.e., 132-133

Sözler'de yer alan bir örnek ne güzel anlatır bize yaratılışın muhteşemliğini: "Dağ gibi bir çam ağacının özelliklerini vermek için fabrika ve tezgâhlar yerine küçücük çekirdek bize gösteriyor ki; İşte bu ağaç bundan çıkmış." [323]

Bediüzzaman'a göre: "Bizim Hâlıkımız ve Musavvirimiz ve bizi hediye veren Kadîr-i Zülcemâl, Hakîm-i Bîmisal, Kerîm-i Pürneval her şeye kâdirdir. Hiçbir şey ona ağır gelmez. Hiçbir şey daire-i kudretinden hariç olmaz. Kudretine nispeten, zerreler, yıldızlar birdir. Küllî, cüzî kadar kolaydır. Cüz, küll kadar kıymetlidir. En büyük, en küçük kadar kudretine nispeten rahattır. Küçük, büyük kadar san 'atlıdır; belki, san'atça, küçük büyükten daha büyüktür. Bütün mazideki acaib-i kudreti olan vukuat şehadet eder ki, o Kadîr-i Mutlak, bütün istikbaldeki acaib-i imkânata muktedirdir. Dünü getiren yarını getirdiği gibi, maziyi icad eden o Zât-ı Kadîr, istikbali dahi icad eder. Dünyayı yapan o Sâni-i Hakîm, âhireti de yapar. Evet, Mâbud-u Bilhak yalnız odur. İbadet ona mahsus olduğu gibi, hamd-ü senâ dahi ona hastır."[324]

Yaşadığımız dünyaya ve evrene alıcı gözlerle, düşünen gözlerle baktığımızda; yaratıcımızın ne mükemmel surette yaratmaya muktedir olduğunu, bu varlıkları Yaratan Hâlıkımızın, daha nice göremediğimiz şeyleri de yarattığını ve yaratmanın O'na kolay geleceğini de anlayabiliriz. Bu evreni yaratmaya güç yetiren Rabbimizin, elbette başka âlemleri de yaratması kolaydır.

Bediüzzaman şöyle der: "Tohum olacak bir habbe veya bir çekirdekteki garip, acayip, muntazam vaziyete bakınız ki, o habbe, tohumu olacak cismin bütün eczasıyla alakalı olduğu gibi, nev'iyle, yani ebnâ-yı cinsiyle de ve bütün mevcudatla da münasebetleri vardır. Ve onlara karşı o münasebetleri kadar görevleri vardır. Eğer o tohumcuk habbenin kadir-i Mutlaktan nispeti kesilip kendi nefsine isnad edilirse, yani kendi kendine olmuştur denilirse, her bir tohumda, her şeyi görecek bir gözün ve her şeye muhit bir ilmin bulunmasını itikat etmek lâzım gelir. Bu ise, sabık

[323] Bediüzzaman, **Sözler**, 131
[324] Bediüzzaman, **Mektubat**, 338-39

temsilde, her bir şeffaf zerrede hakikî bir şemsin vücudunu iddia etmek gibi gülünç bir hamakattir."[325]

Yine Bediüzzaman'ın ifadesiyle: "Sinek, örümcek, pire gibi küçük hayvanlar, fil, camus, deve gibi büyük hayvanlardan daha zeki, hilkatçe daha güzel, san'atça daha tam oldukları halde, bunların ömrü kısa, onlarınki uzun, bunların zahiren menfaatleri yok, onlarınki var. Bu durum, hilkat-i eşyada Sâniin külfeti olmadığına ve her şeyin vücuda gelmesi ancak *'Kün'* emriyle olduğuna bâhir bir burhandır."[326]

Bütün bu sanatlı varlıkların güzelliklerine, olgunluklarına, Allah'ın gücüne bir tanık, bir düşünür lazımdır ki, hayran olsun. Sonra da sanatlı yaratan Rabbimizin sanatına hayret etsin. Bu görevi ifa edecek kişi de insandır. Çünkü insan, kâinatta aklını kullanabilen te varlık olarak yaratılmıştır.

Bediüzzaman'ın konuyla ilgili diğer görüşü şöyledir: " Dünyada çiçekleri güzelce yaratan zat, onları beğenecek kişileri de yaratır. Bu güzellikleri yaratan, güzelliklere hevesli ve istekli kişileri de yaratacaktır. Mülkün sahibi yaratıcımız, mutlaka bu mükemmel, mucizevî, kıymetli şeyleri, harika manzaraları, izleyenlerden, şahit olanlardan, âşık ve iştiyak gösterenlerden sahipsiz bırakmayacaktır. Pek çok şeyle alakalı olması nedeniyle, olgun insan, işte bu toparlayıcılığı dolayısıyla, âlemlerin, feleklerin yaratılışına elde edilmesi için çalışılan maksada, kâinatın yaratılışının da mahsulü, verimi ve sonucu olmuştur."[327]

Arabi şöyle der: "Allah Teâlâ önce eşyanın var olması noktasında bilgi oluşturarak, eşsiz ve mükemmel surette bir varlık yaratır, sonra insan eliyle bunu ortaya çıkartır, böylece bu varlık, Allah takdiriyle yaratılmış olur."[328]

Mevlâna, Allah'ın yaratmasıyla ilgili şu dizeleri söylemiştir:

"Ey filan! Onun için her imkânsıza '*ol, oldu'* olan Hakkın eli gerekir.

Her imkânsız, onun eliyle mümkün olur; her azgın sakinleşir.

---

[325] Bediüzzaman, **Mesnevî-i Nuriye**, 23
[326] Bediüzzaman, **Mesnevî-i Nuriye**, 245
[327] Bediüzzaman, **Mesnevî-i Nuriye**, 248
[328] Arabî, a.g.e., 58-59

Anadan kör ve cüzamlı ne olur? Ölü dahi o azizin efsunuyla dirilir.

Ölüden daha ölü olan yokluk, onun yaratma elinde çaresiz olur."[329]

Bu isimden vardığımız sonuca göre; Âlemlerin Yaratıcısı, Hâlıkı, Rabbimizin her şeyi yerli yerinde yarattığını, varlıklara gereken her bir şeyi verdiğini, bunları yaratan zatın daha nice âlemler yaratabileceğini, gören göz, düşünen akıl ve kalp gözüyle bilmemiz çok zor olmasa gerektir.

3.2.6. el-Muhric

Allah'ın yaratmayı doğrudan olmasa da ifade eden isimlerinden biri de el-Muhric ismidir. "*h-r-c* kökünden türeyen *'muhric'*; bir yerden dışarı çıkmak, ilim ve sanatta becerikli olmak, anlamlarının yanında, alacaklı olmak anlamındaki bir şeyi dışarı çıkaran, ifraz eden demektir. Allah'ın sıfatı olarak '*muhric'* bir varlıktan başka bir varlık var eden, gizli şeyleri ortaya çıkaran anlamındadır."[330]

Kur'an-ı Kerim'de el-Muhric ismi dokuz yerde[331] geçmektedir.

Kur'an'da el-Muhric isminin geçtiği ayetler;

"Allah, gizlediğinizi ortaya çıkarandır."[332]

"Allah, çekindiğiniz şeyi ortaya çıkarandır."[333]

"O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır."[334]

Yukarıdaki ayetin tefsiri şöyledir: "Arz, dünyanın yaygısı ve dünyadır. Bir şeyin yaygısı demek, onun denizleriyle çepeçevre kuşatılması demektir. Ayette yer alan *'döşek'* ifadesi, kara parçasının su yüzüne çıkıp yükselmesidir. Gerçi böyle olmakla beraber bu, dibe çökmeye müsaittir. Aynı zamanda bu, katılıkla yumuşaklık

[329] Mevlâna, **Mesnevi**, C. I, 136, b. 3066-3069
[330] Karagöz, a.g.e., 201
[331] http://www.kuranmeali.com (09/10/2016)
[332] Bakara 2/72
[333] Tevbe 9/64
[334] Bakara 2/22; En'am 6/95; Ala 87/4

arasında bir halde bulunur. Bu anlamıyla dünya, üzerinde oturmaya, uyumaya ve yaşamaya elverişli bir yerdir. Yüce Allah göğü de kubbemsi olarak yaratmıştır. *'Gök'* (sema), insanın üst tarafında, yüksekte yer alan ve insanı gölgeleyen tavan anlamındadır. Semanın her bölümü diğerinin üzerine gelerek, sanki bir kubbe meydana getirmiştir."[335]

"O, sizi (önce) topraktan, sonra az bir sudan (nutfeden), sonra alakadan yaratan, sonra sizi (ana rahminden) çocuk olarak çıkaran, sonra olgunluk çağına ulaşmanız, sonra da ihtiyarlamanız için sizi yaşatandır."[336]

Ruhu'l Beyân'da yukarıdaki ayetin tefsiri şöyledir: "Aslınız Âdem'i topraktan, sonra da sizi nesiller boyu nutfeden(spermden) yaratan O'dur. Ya da her birinizi topraktan yaratan odur. Bu mana her bir insanın meniden yaratılmış olması itibariyledir. Çünkü meni kandan oluşmaktadır. Kan ise hayvani ve bitkisel gıdalardan yapılır. Hayvani gıdalar sonunda mutlaka bitkisel gıdalara varır. Aksini düşünürsek o zaman hayvanların sonsuza dek teselsül etmesi gerekir. Bu da bâtıldır. Bitkiler ise ancak sudan ve topraktan meydana gelirler. O halde sonuç olarak meniden yaratılan her bir insan, topraktan yaratılmış olur."[337]

Bediüzzaman şöyle der: "Nasıl ki ceset ruha dayanır, ayakta durur, hayatlanır; ve lafız manaya bakar, ona göre nurlanır; ve suret hakikata istinad eder, ondan kıymet alır. Aynen öyle de bu maddi ve cismanî olan âlem-i şehâdet dahi bir cesettir, bir lafızdır, bir surettir, âlem-i gaybın perdesi arkasındaki esmâi İlâhiyeye dayanır, hayatlanır, istinad eder, canlanır, ona bakar, güzelleşir. Bütün maddî güzellikler kendi hakikatlerinin ve manalarının manevi güzelliklerinden ileri geliyor. Ve hakikatleri ise, esmâ-i İlâhiyeden feyz alırlar ve onların bir nevi gölgeleridir. Ve bu hakikat, Risale-i Nurda kat'î isbat edilmiştir."[338]

Bediüzzaman'ın bu konudaki diğer görüşleri şöyledir: "Varlığı kesin olan Allah'ın sıfatları diğer varlıkların sıfatlarından oldukça fazladır ve hiçbir varlığa

[335] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, I, 99
[336] Mü'min 40/67
[337] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, VII, 378
[338] Bediüzzaman, **Şuâlar**, 115

benzemez. Aynen bu şekilde, yaratıcının Cemali, yaratılmışların güzelliğine benzemez ve kat be kat daha yüksektir. Bu demektir ki, envai çeşit güzellikler, Allah'ın esması sayesinde işareti, emaresi olmaktadır."[339]

Uç'un bu konudaki görüşleri şöyledir: "Allah'ın yarattıklarında sanat güzelliği ve suretlerin süs ve güzelliği gösteriyor ki, onların sanatkârında ehemmiyetli bir güzellik isteği, iradesi ve süsleme talebi vardır. Bir eserdeki güzellik, o güzelliği gerçekleştiren sanatçıda güzelliğini gösterme ve süsleme isteği olduğundan ileri gelir. İçinde güzel resimler yapma isteği olan bir kişi onu dışarı çıkarmak için resim yapar. Âlemdeki sanatlı canlıların sahibi de onlardaki güzellikleri istediği için gerçekleştirir ve onları süsler. Güzelliğini dışarı yansımasını isteyen, ortaya çıkardığı güzel canlıyı ve güzelliği sever. Sevmese ortaya çıkarıp, güzelleştirip, süslemez."[340]

Bediüzzaman'ın bu konudaki görüşü şöyledir: " Nasıl yüzlerce mahareti, sanatı ve güzellikleri olan birisi bu maharetlerini, güzel eserlerini, hünerli kişiliğini insanlara göstermek ve takdir toplamak istediği için, harika bir saray inşa etmiştir ve bu mucizevi, mükemmel suretteki sarayı ve içindekileri izleyen herkes, bu sarayın ustasını takdir ederek O'nun sanatında ulaştığı olgunluğuna, ustalığına, hayran olur ve inanır. Her yönüyle maharetli olmayan bir kişi, böyle bir sanat eserini icat edemez, taklit etmeden yapamaz, benzeri görülmemiş derecede yaratamaz."[341]

Dünya da başkasının güzelliğini, sanatını, kudretini göstermek için bu şekilde yaratılmıştır. Bunu gerçek anlamda bakan göz, işiten kulak ve hisseden kalp anlayabilir. Eğer bu gözle bakarsa elbette. Yoksa bakış açısı insanın bazen gözüne perde indirir kalbiyle bakmayı bilmezse insan, bu muhteşem ve sanatlı yaratılmış kâinatın asıl Sanatkârını bulamayacaktır.

[339] Bediüzzaman, **Şuâlar**, 115
[340] Uç, a.g.e., 266
[341] Bediüzzaman, **Şuâlar**, 118

3.2.7. el-Muhyî

"Yaşamak anlamındaki *'h-y-y'* kökünden türeyen *'el-muhyi'* yaşatan, varlıklara hayat veren, onları ölümünden sonra dirilten, canlandıran; *'muhyi'l mevta'* ise ölüleri dirilten demektir."[342] "Bu da aşağı yukarı icat manasındadır. Ancak şu farkla: mevcut yani var olan eğer hayat ise bunu yapmaya ihya etmek diriltmek denir; yok eğer mevt yani ölüm ise bunu yapmaya imâte yani öldürmek tesmiye edilir"[343]

İhya fiili Kur'an'da 49 yerde tekrarlanmıştır ve fâili birkaç istisna dışında Allah'tır.[344]

Yurdagür bu isimle ilgili olarak şöyle der: "İslam ulemasının ittifakla Esmâü'l-Hüsnâ arasında kabul ettiği *'el-Bedî'* isminin anlamı konusunda, birbirinden farklı iki görüş vardır. Başta Ebû Mansur el-Maturidî olmak üzere, Ebu'l Hasan el-Eş'arî, Halîmî, Abdü'lkâhir el-Bağdadî ve Fahrettin er-Razî gibi pek çok Ehl-i Sünnet âliminin yanı sıra bazı Mutezile bilginlerinin de benimsediği birinci görüşe göre bedî', *'Bütün varlıkları, başka bir şeyden değil, yoktan(lâ şey') yaratan varlık'* demektir. Başta Gazali olmak üzere bir kısım Sünnî kelamcı tarafından benimsenen ikinci görüşe göre ise '*bedî*', '*benzeri bulunmayan yegâne varlık'* anlamına gelmektedir."[345]

Kur'an'da el-Muhyî isminin geçtiği ayetler;

"O, yaşatan ve öldürendir."[346]

"O, size hayat veren, sonra sizi öldürecek, daha sonra da diriltecek olandır."[347]

"Ondan başka ilah yoktur. O yaşatır ve diriltir."[348]

---

[342] Karagöz, a.g.e., 203
[343] Gazalî, a.g.e., 173
[344] Yurdagür, a.g.e., 191
[345] Yurdagür, a.g.e., 247
[346] Mü'minun 23/80
[347] Hac 22/66

"Allah'ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor! Şüphe yok ki O, ölüleri de elbette diriltecek olandır. O her şeye hakkıyla gücü yetendir."[349]

Ayetin tefsiri şöyledir: "[Kuşkusuz O,] arza ölümünün ardından hayat vermeye gücü yeten ve yüce olan Allah, [ölüleri de,] ahirette [mutlaka diriltecektir.] Kuşkusuz bu yaratma, yapılarında canlı olma özelliği taşıyanları yaratması gibidir. Yeri diriltmesi de, bitkisel özelliğe sahip olan şeyleri diriltmesi gibidir. [Onun her şeye gücü yeter.] Dolayısıyla insanları ölümlerinden sonra kıyamet günü tekrar diriltmeye de gücü yeter. Bil ki, Allah Teâla, arzı kudretinin eserleriyle, fiil ve hikmetinin nurlarıyla süslemiş, böylece yeşilliği bitirmiş ve çiçekleri açtırmıştır. İsrail Oğulları Hz. Musa (a.s.)'ya *"Rabbin boyar mı?"* diye sorunca şöyle cevap vermiştir: *"Evet meyvelerin ve güzel kokulu bitkilerin renklerini kırmızı, sarı ve beyaza boyar."* Gökten yağmurun inişini görme anında, günahkârların sırat üzerindeki ağlamalarını hatırlatmak gerekir."[350]

Bediüzzaman el-Muhyî ismiyle ilgili olarak şöyle der: "...Zât-ı Hayy-ı Kayyum'un Muhyî isminin cilve-i azamı ile, yeryüzünde ve denizin içindeki zihayatların İlahi kudret ile parlayıp, arkalarından gelenlere yer vermek için *'Yâ Hayy!'* deyip perde-i gaybda gizlenmeleri; bir hayat-ı sermediye sahibi olan Zât-ı Hayy-ı Kayyûmun hayatına ve vücûbu vücuduna şehadetler, işaretler ettikleri gibi, umum mevcudatın tanziminde eseri görünen ilm-i İlahîye şehadet eden bütün deliller ve kâinata tasarruf eden kudreti isbat eden bütün burhanlar ve tanzim ve idare-i kâinatta hükümferma olan irade ve meşîeti isbat eden tüm deliller ve kelam-ı Rabbanî ve vahy-i İlâhinin medârı olan risaletleri isbat eden bütün alametler, mucizeler ve hâkezâ…yedi sıfat-ı İlâhiyeye şehadet eden bütün delâil, bil ittifak Zât-ı Hayy-ı Kayyumun hayatına delalet, şehadet, işaret ediyorlar."[351]

Yine Bediüzzaman'ın bu konudaki görüşüne göre: "Madem dünyanın her tarafında tasarruf eden ve nakışları ve cilveleri görünen Hakîm, Rahîm, Musavvir,

---

[348] Duhan 44/8
[349] Rum 30/50
[350] Bursevî, **Ruhu'l Beyan**, VI, 332
[351] Bediüzzaman, **Sözler**, 83-84

Müdebbir, Muhyî, Mürebbî gibi isimler ve hikmet ve rahmet ve inayet gibi şe'nler ve tasvir ve tedvir ve terbiye gibi fiiller birdirler. Her yerde aynı isim, aynı fiil birbiri içinde, hem nihâyet mertebede, hem ihatalıdırlar. Hem birbirinin nakşını öyle tekmil ederler ki, güya o isimler ve o fiiller ittihad edip, kudret ayn-ı hikmet ve rahmet ve hikmet ayn-ı inâyet ve hayat oluyor. Meselâ hayat verici ismin bir şeyde tasarrufu göründüğü anda, yaratıcı ve tasvir edici ve rızık verici gibi birçok isimlerin aynı anda, her yerde, aynı sistemde tasarrufatları görünüyor. Elbette ve elbette bedahetle şehadet eder ki, o ihatalı isimlerin müsemmâsı ve her yerde aynı tarzda görünen şümullü fiillerin fâili birdir, tektir, vâhiddir, ehaddir. Âmennâ ve saddaknâ."[352]

3.2.8. el-Mübdi'/ el-Muid'

Allah'ın yaratma ile ilgili isimlerinden ikisini beraber değerlendireceğiz. "Bir şeyi önce yapmak, yaratmak, icat etmek anlamındaki '*b-d-e'* kökünden türeyen *'mübdi'* bir şeyi ilk defa icat eden, var eden demektir. Geri dönmek, tekrar etmek, hastayı ziyaret etmek anlamındaki *'a-v-d'* kökünden türeyen *'mu'id'* ise; bir şeyi geri döndüren, tekrarlayan, yeniden yapan demektir."[353]

Allah-u Teâlâ bütün varlıkları hiç yoktan yaratarak varlıklar dünyasına getirmiştir. Şu anda isterse tekrar yok etme gücüne sahiptir. İkinci defa öldürüp diriltme de O'nun için kolaydır. Sonuç olarak bir defa yaratan tekrar yaratmaya da muktedirdir. Tekrar yaratılanlar da kendi şekliyle aynen yaratılacaktır. Yani bu demektir ki insan, ahirette de aynı olacaktır.[354]

Kur'an'da el-Mübdi' ve el-Muid isimlerinin geçtiği ayetler şöyledir:

"O, yaratmaya başlayan, sonra onu iade edecek olandır. Bu, Ona daha kolaydır."[355]

"O, ilk defa yaratır, sonra iman edip salih amel işleyenleri adaletle mükâfatlandırmak için iade eder(yaratmayı tekrar eder)"[356]

---

[352] Bediüzzaman, **Şuâlar**, 222
[353] Karagöz, a.g.e., 207
[354] Arpaçukuru, a.g.e., 298
[355] Rum 30/27

"Yoksa başlangıçta yaratmayı tam yapan, sonra onu tekrarlayan mı?"[357]

Ayetin tefsirine bakacak olursak: "[yoksa önce] ilk defa [yaratan] öldükten [sonra yaratmayı tekrar eden] yani, öldükten sonra yeniden dirilten [ve sizi hem gökten, hem yerden rızıklandıran], size yağmur yağdıran, ekin ve bitkiler çıkaran [mı?] İnkârcılar, suyun indirilmesi ve bitkilerin bitirilmesi gibi deliller ortada iken yeniden dirilmeye inanmamalarıyla birlikte kendilerine ilk defa yaratılmaları ve daha sonra tekrar var edilmeleri konusu sorulmuştur. Akıl, ilk yaratmadan sonra yeniden yaratmanın mümkün olduğuna hükmeder. Onlar da ortada yokken var edildiklerini biliyorlar. Oysa ilk yaratılmalarında sonra yeniden var edilmeleri daha kolaydır."[358]

Allah'ın yeryüzünde önceden yarattığı her tür bitkiyi sonbahar geldiğinde öldürmesi sonra ilkbaharda tekrar canlandırması, yeni filizler, dallar, yapraklar vererek yaratmasını tekrar etmesi, öldükten sonra diriltmesi, Onun yaratmasının aynı şekilde olmasının devam ettiğini bize gösteriyor.

"Bak kitab-ı kâinatın safha-i rengînine,

Hâme-i zerrîn-i kudret, gör ne tasvir eylemiş!

Kalmamış bir nokta-i muzlim, çeşm-i dil erbabına,

Sanki âyâtın Hudâ, nur ile tahrir eylemiş!

Bak, ne mu'ciz-i Hikmet, iz'ân-rubayı kâinat,

Bak, ne âlî bir temâşâdır fezâ-yı kâinat;

Dinle de yıldızları, şu hutbe-i şirinine,

Nâme-i nurîn-i Hikmet, bak ne takrir eylemiş!

Hep beraber nutka gelmiş, Hak lisanıyla derler;

---

[356] Yunus 10/4
[357] Neml 27/64
[358] Bursevî, **Ruhu'l Beyan**, VI, 172

Bir Kadîr-i Zül'celâl'in haşmet-i sultanına,

Birer bürhân-ı nur-efşânız vücub-u Sâni'a, hem vahdete, hem kudrete şâhidleriz biz.

Şu zeminin yüzünü yaldızlayan nâzenin mu'cizâtı çün melek seyranına.

Bu semânın arza bakan, Cennete dikkat eden, binler müdakkik gözleriz biz.

Tûba-yı hilkatten semâvât şıkkına, hep Kehkeşan ağsânına,

Bir cemîl-i Zülcelâlin dest-i hikmetiyle takılmış, binler güzel meyveleriz biz.

Şu semâvât ehline birer mescid-i seyyar, birer hane-i devvar, birer ulvî âşiyâne,

Birer misbah-ı nevvâr, birer gemi-i cebbar, birer tayy.areyiz biz.

Bir kadir-i Zülkemâlin bir Hakîm-i Zülcelâlin, birer mucize-i kudret, birer harika-i san'at-ı hâlıkâne,

Birer nâdire-i hikmet, birer dâhiye-i hilkat, birer nur âlemiyiz biz.

Böyle yüz bin dil ile yüz bin burhan gösteririz, işittiririz insan olan insana.

Kör olası dinsiz gözü, görmez oldu yüzümüzü, hem işitmez sözümüzü, Hak söyleyen âyetleriz biz.

Sikkemiz bir, turramız bir, Rabbimize musahharız, müsebbibiz, abîdâne

Zikrederiz, Kehkeşanın halka-i kübrâsına mensub birer meczuplarız biz."[359]

Bediüzzaman'ın bu konudaki görüşleri şöyledir: "İşte bu dünyada böyle hayattar dünyaları ve vazifedar kâinatları kemâl-i ilim ve hikmet ve mizanla ve muvazene ve intizam ve nizamla ihdas ve icad edip Rabbânî maksatlarda ve İlâhî gayelerde ve Rahmanî hizmetlerde kadîrâne istimal ve rahimâne istihdam eden bir

[359] Bediüzzaman, **Sözler**, 441-442

Zât-ı Zülcelâlin vücub-u vücudu ve hadsiz kudreti ve nihayetsiz hikmeti, bilbedâhe güneş gibi, akıllara görünüyor. Hudûs mesâilini Risâle-i Nur'a ve muhakkikin-i kelâmiyenin kitaplarına havale ile o bahsi kapıyoruz."[360]

Ezeli hayata sahip olan ölümsüz yaratıcımız O'dur. Delil olarak şunu söyleyebiliriz: Dalgalanan bir denizin yüzeyinde nasıl ki sürekli kabartılar oluyor ve bu böyle devam edip duruyorlarsa, ölüp ölüp arkalarından yenileri nasıl ki geliyorsa, onların ölümü daimi bir güce delilse, işte bu şekilde zaman içinde bütün varlıklar da yok oluyor, ölüyor, yenileri geliyor ve bu döngü böyle devam edip gidiyor.[361]

3.3. ALLAH'IN GÜZELLİKLE İLGİLİ İSİMLERİ

3.3.1. el-Cemîl

Yaratıcımızın sanatla ilişkilendirebileceğimiz bir diğer ismi de el-Cemîl'dir. Güzel yaratmaktan bahsettiği için konumuza dâhil edilmiştir. Anlamına gelince: "Şekli, yaratılışı ve ahlakı güzel olmak anlamındaki *'cml'* kökünden türeyen *'cemil'*; iyilik ve güzellik sahibi, güzel, ihsan ve iyilik demektir. Allah'ın sıfatı olarak *'el-Cemil'*; söz, davranış ve işleri iyi ve güzel, iyilik ve ihsan sahibi gibi anlamlara gelir. Yaratıcının her eseri, her yarattığı ve her işi iyi ve güzeldir. Peygamberimiz yüce Allah'ı *'Allah güzeldir, güzeli sever'* şeklinde tanıtmıştır."[362]

Allah'ın cemil ismi Kur 'anda geçmemekte, sadece Hadislerde geçmektedir. "Yüce Allah, Cemil(güzel)'dir, O'ndan daha güzel bir varlık yoktur. Hatta bütün varlıkların güzelliği bir adamda toplansa ve hepsinde bu adamın güzelliği bulunsa yine de onların bu güzellikleri, Allah'ın güzelliğinin yanında, güneş ışığı karşısında zayıf bir kandil ışığına benzer."[363]

Kur'an'da *"En yüce örnekler Allah'a aittir."* buyurulur.[364]

Ruhu'l Beyan tefsirinde bu ayetin tefsiri şöyledir: "Yaratılan varlıkların sahip oldukları özelliklerden uzak olarak en temiz ve yüce sıfatlar, meziyetler ve özellikler

[360] Bediüzzaman, **Şuâlar**, 193
[361] Bediüzzaman, **Şuâlar**, 740
[362] Karagöz, a.g.e., 134
[363] Arpaçukuru , a.g.e., 78
[364] Nahl 16/60

Allaha aittir. Çünkü Allah, her şeyden üstün, gücünün olgunluğuyla tektir ve hikmet sahibidir. Yaptığı her şeyi hikmet gereği olarak yapar."[365]

Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz Allah güzeldir, güzelliği sever."*[366]

"Allah'ın Kutsal Kitabımız Kur'an-ı Kerimde kullandığı ifadeler, Onun güzel olduğunu ve güzel yarattığının adeta ispatıdır. Allah'ın cennete girenlerin yüzlerini aydınlık yapması, elbiselerinin güzel olması, ödüllerin hep bu güzel şeylerden seçilmesi… Yaratıcımızın çirkinlikten hoşlanmadığını, güzellikten hoşlandığını belirtiyor."[367]

Kur'an'da *"Sizin için onlardan ayrıca akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken bir güzellik(cemal) vardır."* buyurulur.[368]

Allah'ın yarattıklarının bu kadar çeşitli, eşsiz, renkli olması Allah'ın yarattıklarının yalnızca bir kısmıdır. Yüce yaratıcımız bu cemil sıfatına, bütün güzellerden daha layıktır. En üst derecede olması gereken kişi, bu kâinata güzellik, mükemmellik veren kişi olmalıdır. İşte bu yüzden Allah, zatı, isimleri, sıfatları ve fiilleri ile güzeldir.[369]

"Şu büyük kâinat kitabı, nasıl Vahdet ve Vücuda dair yaratılış ayetlerini bize ders veriyorsa, aynen onun gibi Zât-ı Zülcelâlin bütün kemal ve cemal ve celal vasıflarına da şahitlik ediyor. Kusursuz ve eksiksiz Zâtın kemalini ispatlıyorlar bize."[370]

Bediüzzaman şöyle söyler: "Çünkü bir eserin menşe' ve mebdei olan fiilin kemâline işaret eder. Fiilin kemali ise ismin kemaline ve ismin kemali, sıfatın kemaline ve sıfatın kemali, şe'n-i zâtinin kemâline ve şe'nin kemâli, o zât-ı zîşuunun kemaline, hadsen ve zarureten ve bedâhaten delâlet eder. Meselâ; nasıl ki kusursuz

---

[365] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, IV, 464
[366] Müslim, "İman", 147; İbn Mace, "Dua", 10
[367] Arpaçukuru., a.g.e., 81-82
[368] Nahl 16/6
[369] Ramazan Altıntaş, **Tevhid ve Estetik İlişkisi**, Pınar Yayınları, İstanbul 2002, s. 156
[370] Bediüzzaman, **Sözler**, 227

bir kasrın mükemmel olan nukuş ve tezyinâtı, arkalarında bir usta ef'alinin mükemmeliyetini gösterir. O efalin mükemmeliyeti, o fail ustanın rütbelerini gösteren ünvanları ve isimlerinin mükemmeliyetini gösterir ve o esmâ ve ünvanlarının mükemmeliyeti, o ustanın san'atına dair sıfatlarının mükemmeliyetini gösterir ve o sanat ve sıfatlarının mükemmeliyeti, o sanat sahibinin şuun-u zâtiye denilen kabiliyet ve istidat-ı zâtiyesinin mükemmeliyetini gösterir ve o şuun ve kabiliyet-i zâtiynin mükemmeliyeti, o ustanın mahiyet-i zâtiyesinin mükemmeliyetini gösterdiği misillu, aynen öyle de: Şu kusursuz, fütursuz *'hel ter âmin futur'* sırrına mazhar olan şu âsar-ı meşhude-i âlem, şu mevcudat-ı muntazama-i kâinatta olan san 'at ise; bil müşahede bir müessir-i zil iktidarın kemal-i efaline delalet eder."[371]

Uç'a göre: "Allah, rububiyet faaliyetlerini icra ederken bir maksadı vardır: Güzelliğini göstermek yani cemalini açığa çıkarmak. Aslında evrendeki her şey kendi güzelliğini görmek ve göstermek isteyen düşüncenin görüntüleridir. Allah, yarattığı güzellikleri adeta bir teşhir yerindeymiş gibi insanların nazarına sunmaktadır."[372]

Yukarıda aktardığımız görüşlerden vardığımız sonuç şudur: insanoğlunun erişemeyeceği, yalnızca taklit etmekle yetineceği bir sanatla karşılaşıyoruz. Allah'ın yaratmasındaki incelik, renk, mükemmel uyum, geometrik düzen, koku, tat ve lezzeti aynı anda insan eserlerinde bulmak çok zor bir iştir. Teknolojinin baş döndürücü gelişme ve ilerlemelerine rağmen, hala bile, Allah'ın yarattığı bazı varlıklar çözülememiştir. Yine Allah'ın verdiği akılla bütün icatları ve buluşları yapmakta olduğumuzu da unutmamak gerekir. Allah nasıl bir beyin yaratmıştır ki, insanoğlu bu beyinle yenilikler üretmeye devam etmektedir.

3.3.2. el-Muhsin

Allah'ın güzel yaratma ile ilgili tespit ettiğimiz bir diğer ismi de el-Muhsin'dir. "Güzel ve iyi olmak anlamındaki ahsene fiili, *'h-s-n'* kökünden türemiştir. Muhsin ise sözlükte bir şeyi iyi, güzel, sağlam ve kaliteli yapan; iyi, doğru

[371] Bediüzzaman, **Sözler**, 227-228
[372] Uç, *a.g.e.*, 180-81

güzel ve yararlı iş yapan; ila ve be edatlarıyla kullanıldığında iyilik yapan, ikram ve ihsanda bulunan demektir."[373]

Kur'an-ı Kerim'de yüz yetmiş sekiz yerde[374] *"Güzel"* kelimesi geçmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de el-Muhsin isminin geçtiği bazı ayetler şöyledir:

"Allah da onlara hem dünya nimetini hem de ahiretin güzel mükâfatını verdi. Allah, güzel davrananları sever"[375]

"Güzel amelleri en iyi bir şekilde yapın çünkü Allah Muhsinleri sever."[376]

"(Allah), yarattığı her şeyi iyi, güzel ve muhkem yapandır."[377]

Bursevî bu ayetin tefsirini şöyle yapar: "Kuşkusuz Allah Teâlâ'nın her sanatı ve işi güzel olmasına rağmen, O, güzelliğin yanında ve çirkinliği de yaratmış ve bu yaratma vasfı ile kendini överek şöyle buyurmuştur: *'Yaratan (Allah), yaratmayan(putlar) gibi olur mu'?*[378] fakat övgü yerinde Allah Teala maymunların, domuzların, akreplerin vb. çirkin ve zararlı varlıkların yaratıcısıdır ifadesi söylenmez. Doğrusu şöyle denir: O, her şeyin yaratıcısıdır. Çirkin olan, onun yaratılması ve var edilmesi değil, aksine güzel olanla karşılaştırılmasına oranla çirkindir, bizatihi çirkin değildir."[379]

Bediüzzaman'a göre: "Usta bir sanatçının, güzel, plaksız konuşan bir fonografı icat ettiğinde nasıl bir haz duyarsa; Sâni-i Zül'celâlimiz, yaratıcımız, koca bir kâinatı öyle mükemmel yapmıştır ki, insan bu sanat ve mükemmeliyet karşısında hayretten parmağını ısırıyor."[380]

Bediüzzaman bir başka yorumunda: "Nasıl ki işlenmiş bir eserin güzelliği, işlenmesinin güzelliğine; ve işlemek güzelliği, ustalığın o sanattan gelen ünvanın

---

[373] Karagöz, a.g.e., 214
[374] http://www.kurandaara.com (09.10.2016)
[375] Âl-i İmran 3/148
[376] Bakara 2/195
[377] Secde 32/7; Nahl 16/17
[378] Nahl 16/17
[379] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, VI, 390-91
[380] Bediüzzaman, **Sözler**, 455

güzelliğine; ve ustadaki sanatkarlık ünvanının güzelliği, o sanatkarın o sanata ait sıfatının güzelliğine; ve sıfatının güzelliği, kabiliyet ve istidadının güzelliğine; ve kabiliyetinin güzelliği, zatının ve hakikatının güzelliğine derece-i bedahatte gayet kat'î bir surette delâlet ettiği gibi, aynen öyle de, bu kâinatın baştan başa bütün güzel mahluklarında ve yapılışları güzel umum masnularındaki hüsün ve cemal dahi, San'atkâr-ı Zülcelâldeki fiillerinin hüsün ve cemaline kat'î şehadet; ve ef'alindeki hüsün ve cemal ise, o fiillere bakan ünvanların, yani isimlerin hüsün ve cemaline şüphesiz delalet; ve isimlerin hüsün ve cemali ise, isimlerin menşei olan kudsî sıfatların hüsün ve cemaline….. şehadet eder."[381]

Uç, insanın evrenin haritası gibi küçük bir örneği olduğunu söyler. Ülkelerin nasıl ki haritaları yapılıyorsa, insan da yaratılan varlıklar içinde en estetik varlıktır. Bizim bu kadar güzel olmamız, yaratıcımızın/sanatkârımızın da bizden daha güzel olduğu anlamına geliyor. Çünkü güzel olan, güzel yapar/yaratır. Yüzyıllardır insan üzerine çalışmalar yapılmasına rağmen, hala insanın yeni güzellikleri ve sırları keşfedilmektedir. Bu da, yaratıcımızın nasıl mükemmel yarattığının kanıtıdır.[382]

3.3.3. el-Mülevvin

Allah'ın isimlerinden bir diğeri de, el-Mülevvin ismidir."(Levn. den) Boyanan, renk veren, telvin eden"[383] gibi anlamlara gelmektedir.

Kur'an'da *"Renkli yaratmak"* ve *"Boyamak"* ile ilgili ayetlerden bazıları şöyledir:

"Allah'ın (verdiği) rengiyle boyandık. Allah'tan daha güzel rengi kim verebilir? Biz ancak O'na kulluk ederiz (deyin)."[384]

"Yeryüzünde sizin için rengârenk yarattıklarında da öğüt alan bir toplum için gerçek bir ibret vardır."[385]

---

[381] Bediüzzaman, **Şuâlar**, 112-13
[382] Uç, a.g.e., 259
[383] http://www.osmanlicaturkce.com (09/10/2016)
[384] Bakara 2/138
[385] Nahl 16/131; Nahl 16/68-69; Fâtır /27-28; Zümer /21

"O'nun delillerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için (alınacak) dersler vardır."[386]

Ruhu'l Beyan'da Rum/22 ayetinin tefsirine göre; Dillerin farklı olması konuşma ve namelerin değişik olduğuna işaret eder. Her insanın kendine özgü bir görüntüsü olduğu gibi, kulağa farklı gelen bir sesi de vardır. İnsanların renklerine gelince de; birçok insan olmasına rağmen, her insan özel bir şekle ve renge sahiptir. Bu, durum da Allah'ın ne kadar güçlü olduğunun kanıtıdır. İkizler dahi tamamen birbirine benzememektedir.[387]

Kâinatı rengârenk yaratan Mülevvin olan Cenab-ı haktır. Allah(cc.) mülevvindir, yani her şeyi ayrı renklerde yaratır. Kâinata baktığımızda her şeyin bin bir türlü renkler içinde adeta raks ettiğini görürüz. Her varlıkta renklerin bin bir tonunu, uyumunu, güzelliğini görürüz. Bitkiler, yeşilin, kırmızının, pembenin, beyaz, mavi ve siyahın her tonu hâkim olduğu gibi, hayvanlar, denizler, karalar, gökler ve yıldızlar da aynı ölçüde binlerce çeşit renklerle iç içe geçmiştir.[388]

3.3.4. el-Müzeyyin

Allah'ın yaratmayla ilgili isimlerinden bir diğeri de el-Müzeyyin ismidir. "Tezyin eden, süsleyen, ziynetlendiren."[389] gibi anlamlara gelir.

Kur'an Meâlinde *"Süs"* kelimesi otuz iki ayet mealinde; *"Zinet"* kelimesi sekiz ayet mealinde[390] geçiyor.

Uç'un bu konudaki görüşü şöyledir: "Evrenin inşası, halkı akla dönük bir inşadır, hikmettir. Ama yaratılanın Sani ve Müzeyyen isimleri ile süslenmesi ve sanatlı hale getirilmesi her ne kadar akla hitap ederse de, kalbi ve duyguları ilgilendirir. Allah bunları, mümtezic, birbiri ile kaynaşmış bir şekilde yapmıştır.

---

[386] Rum 30/22
[387] Bursevî, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, VI, 310-311
[388] Kösmene, a.g.e., 318-19
[389] http://www.osmanlicaturkce.com (09/10/2016)
[390] http://www.kurandaara.com (09/10/2016)

Dolayısıyla yaratılışta kalp ve akıl imtizacı vardır. Ama aklın ve kalbin eğitilmesi ile gerek varlığın yorumu, gerek kalbe dönük eylemlerin yorumu zenginlik kazanır.”[391]

“Ey en güzel şekilde yaratıp düzene koyan, Ey her şeyi maddî-manevî ölçüleriyle takdir eden ve yaratılış gayelerine sevk eden, Ey belaları kaldıran, Ey gizli konuşma, duâ ve niyazları işiten, Ey maddî-manevî hastalara şifa veren, Ey hem öldüren hem dirilten, Ey hem güldüren hem ağlatan, Ey hem saptıran hem hidâyete erdiren Rabbim’’[392]

[391] Uç, a.g.e., 20
[392] **Büyük Cevşen**, 91

SONUÇ

Geçmişten günümüze oluşan sanat tanımları, sürekli değişim gösteren sanat akımları, sanatın kullandığı yöntem ve teknikler, bugünümüze bakıldığında bizim sanat anlayışımızı tam olarak ifade etmemektedir. Tezimizi yazarken bu fikrimizi defaatle ifade ettik.

Evrenimize araştıran gözlerle baktığımızda, Yaratıcımızın muhteşem sanat eserleriyle karşılaşıyoruz. Eşsiz, örneksiz, taklit edilmesi pek de mümkün olmayan bu "Sanat eserleri" olağanüstü renk, desen, koku, tat, simetrisiyle bizlere : "Bir yaratıcımız var!" diye haykırıyor adeta. Başımızı nereye çevirirsek çevirelim, ayağımızın altında, üstümüze serilmiş gökyüzünde, kısacası her yerde Allah'ın isimlerini, ayetlerini görmemiz mümkün. Hatta bir tek yer yoktur ki O'nun bir eserini görmeyelim. Yeter ki bakış açımızı değiştirebilelim. Belki fiziki gözümüzle değil, kalp gözümüzle bakmayı denersek, bu daha kolay olabilir.

Batı'nın kültür ve medeniyet telakkisi nasıl farklıysa, İslam'ın kültür, medeniyet ve tarihi de çok farklıdır. Ayrıca, dinimizin emir ve yasakları sebebiyle, bunun hayatımıza yansımaları vardır. İslam dini sadece kültürel olarak yaşanan bir din değil; aynı zamanda hayatımızın her alanını da etkileyen bir dindir. Bütün bu nedenlerle, karşımıza çıkan sanat anlayışını kabul etmek yerine, kendi sanat anlayışımızı oluşturmamız gerekmektedir. Bunu yaparken de elbette başlangıç noktamız, her şeyi örneksiz biçimde, sanatlı, benzersiz Yaratan Hâlıkımız, Musavvirimiz, Mülevvinimiz…. olmalıdır.

O'nun yaratmadaki üstünlüğünü kavramadan, evrendeki varlıklara birer sanat eseri olarak bakmadan, bu varlıkların ne kadar kusursuz, harika, düzenli ve renkli olarak yaratıldığını görmeden, sanat anlayışımız eksik kalmaya devam edecektir. Sâniimizin sanat eserlerini incelemeden, yaratılış gayelerini anlamadan, bu eserleri takdir etmeden yapacağımız her sanatsal çalışma, deneme, tanımlama gerçek anlamını bulmakta güçlük çekecektir. Yaratıcımızı tanımaya da O'nun isimlerinden başlamamız gerekiyor. O'nun isimleriyle yarattıkları arasındaki bağlantıları araştırarak sanata bakış açımızı bir kez daha gözden geçirmeliyiz. Bu iş, sanatın

tarihini, literatürünü kısacası sanatla ilgili tüm bilinenleri değiştirecek olsa bile; kendi kültürümüze, inancımıza, geleneklerimize ait bir sanat anlayışı oluşturmalıyız.

Evet, insanlardan, bitkilerden, hayvanlardan kısacası evrenden de önceki Vâcibü'l Vücud, olan Allah'a dönerek, O'nun yaratmayla ilgili isimlerinin ışığında, eserlerini bir kez daha *"Kalp gözüyle"* görmeye çalışarak sanatımıza, ruhumuza, yaşantımıza daha da güç ve anlam katabiliriz.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim

ALBAYRAK, Ahmet Kürşat, "Estetik Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme", **The Journal of Academic Social Science**, 10, 612-620

ALTINTAŞ, Ramazan, **İslam Düşüncesinde Tevhit ve Estetik İlişkisi**, Pınar Yay., İstanbul 2002

ARABÎ, İbnü'l, **Allah'ın İsimlerinin Sırları ve Manalarının Keşfi**, Çev. Ramazan Biçer, Gelenek, İstanbul 2010

ARPAÇUKURU, Osman(Ed.), **Esmâü'l-Hüsnâ**, Karınca ve Polen Yay., İstanbul 2007

ARSLAN, Ahmet, **İlkçağ Felesefesi Tarihi Sofistlerden Platon'a**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008

AYVAZOĞLU, Beşir, **Aşk Estetiği**, Ötüken, İstanbul 1995

BADİOU, Alain, **Başka Bir Estetik Sanatlar İçin Küçük Bir Kılavuz**, Çev. Aziz Ufuk, Metis, İstanbul 2010

BAYER, İsmail, **Kur'an ve Sanat**, Yüksek Lisans Tezi, Danışman Lütfullah Cebeci, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1998

BEDİÜZZAMAN, Said Nursî, **Lem'alar,** Söz Basım Yayın, İstanbul 2006

……...., Said Nursî**, Mektubat**, Söz Basım Yayın, İstanbul 2006

……, Said Nursî, **Mesnevî-i Nuriye**, Söz Basım Yayın, İstanbul 2007

……, Said Nursî, **Sözler**, Acar Matbaacılık A.Ş., İstanbul 2005

……...., Said Nursî, **Şuâlar**, Söz Basım Yayın, İstanbul 2006

BUHARİ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, **Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi I-XIII,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984

BURSEVÎ, İsmail Hakkı, **Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi**, Haz. Selim Çakıroğlu, Sûfî Kitap, İstanbul 2004

……., İsmail Hakkı, **Ruhu'l Beyan Tefsiri**, Çev. Yahya Alkın-Mustafa Aydın-Cüneyt Gökçe- İlyas Karslı- Süleyman Mollaibrahimoğlu- Abdullah Öz-Halit Sevimli- Ali Rıza Temel-İbrahim Tüfekçi- Harun Ünal, Damla Yayınevi, İstanbul 2004

CEMAL, Ahmet, **Sanat Üzerine Denemeler**, Can, İstanbul 2000

CEVİZCİ, Ahmet, **Felsefe**, Sentez Yayınları, İstanbul 2008

COŞKUN, İbrahim, "İslam Düşüncesi Açısından İnanç- Sanat İlişkisi Üzerine Bir Deneme", **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları**, 2, 1-35

ÇÜÇEN, Abdülkadir, **Felsefeye Giriş**, Asa Kitabevi, Bursa 2003

DEMİRALP, Didem, "Sokrates Etiği ve Sanat", **AÜİFD**, 2008, XLIX, 237-243, www.dergiler.ankara,edu.tr (13.10.2016)

Dinî Kavramlar Sözlüğü, "Esmâü'l-Hüsnâ", Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006

ECO, Umberto, **Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik**, Çev. Kemal Atakay, Can, İstanbul 1999

EFLAKİ DEDE, Ahmet Şemseddin, **Menâkıbü'l Ârîfîn I**, Çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1973

ERİNÇ, Sıtkı M., **Sanat Psikolojisine Giriş**, Ayraç, Ankara 1998

GAZALİ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, **Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi**, Çev. M. Ferşat, Merve Yayınları, İstanbul

……., Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, **İhyâ-u Ulumid'din**, Çev. Mehmet A. Müftüoğlu, Pırlanta Yayınevi, İstanbul 1981

……., Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, Kimyây-ı Saâdet Mutluluk ve Saadet Hazinesi, Çev. Ali Arslan, Merve Yayınları, İstanbul 2014

GOMBRICH, E.H., **Sanatın Öyküsü,** Çev. Erol Erduran- Ömer Erduran, Remzi Kitabevi, İstanbul 2002

GRABAR, Oleg, **İslam Sanatının Oluşumu**, Çev. Nuran Yavuz, YKY, İstanbul 1998

GÜLGEN, Hicabi, **Anahatlarıyla Türk- İslam Sanatları Tarihi**, Emin Yay., Bursa 2013

GÜN, Recep, Yılmaz CAN, **İslam Sanatına Giriş**, Dem Yay., İstanbul 2012

HEIDEGGER, Martın, **Sanat Eserinin Kökeni**, Çev. Fatih Tepebaşılı, Deki Basım, İzmir 2008

İBN MÂCE, Muhammed bin Yezid el-Kazvinî, es-Sünen, I-II, İstanbul 1981

İKBAL, Muhammed, **Peyâm-ı Meşrık**, Çev. Ali Nihat Tarlan, Ankara 1956

KAGAN, S. Moıssej, **Estetik ve Sanat Notları**, Çev. Aziz Çalışlar, Karakalem Kitabevi, İzmir 2008

KANDINSKY, Wassily, **Sanatta Ruhsallık Üzerine**, Çev. Gülin Ekinci, Altıkırkbeş Yayın, İstanbul 2001

KARAGÖZ, İsmail, **Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâü'l-Hüsnâ**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2007

KOÇ, Turan, **İslam Estetiği**, İSAM, İstanbul 2008

KONUK, Ahmet Avni, **Füsus'ul-Hikem Tercüme ve Şerhi I-IV,** Haz. Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın, İFAV Yayınları, İstanbul 1992

KÖSMENE, Süleyman, **Allah'ın Güzel İsimleri Risale-i Nur'da Esmâü'l-Hüsnâ**, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2004

LEAMAN, Olıver, **İslam Estetiğine Giriş**, Çev. Nuh Yılmaz, Küre Yay., İstanbul 2004

LYNTON, Norbert, **Modern Sanatın Öyküsü**, Çev. Cevat Çapan-Sadi Öziş, Remzi Kitabevi, İstanbul 2015

MATURÎDÎ, Ebu Mansur Muhammed bin Muhammed, Kitâbü't-Tevhid, Haz. Fethullah Huleyf, Hicret, İstanbul 1981

MEVLÂNA, Celâleddin Muhammed, **Mesnevî I**, Haz. Adnan Karaismailoğlu, Yenişafak Kültür Hizmeti, Ankara 2004

MUTLUEL, Osman, **Seyyid Ahmet Arvasi'de İslam Estetik ve Sanatı**, Bilgeoğuz, İstanbul 2012

MÜLAYİM, Selçuk, **Sanat Tarihi Metodu**, Bilim Teknik, İstanbul 1994

MÜSLİM, Ebu'l Hüseyin b. El-Haccâc, **Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi I-VIII**, Sönmez, İstanbul 1977

NIETZCHE, Frıedrıch, **Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu**, Çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Say, İstanbul 2009

Platon, **Diyaloglar I**, (çev.), Teoman Aktürel, Remzi Yayınevi, İstanbul 1996

Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, "Sanat", Remzi Kitabevi, İstanbul 2003

SHİNER, Larry, **Sanatın İcadı**, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., İstanbul 2004

SÖNMEZ, Ramazan, **Esmâü'l-Hüsnâ**, Konevî Yay., Konya 2010

TATLISU, Ali Osman, Esmâü'l-Hüsnâ Tanrı'nın Gönülleri Nurlandıran Doksan Dokuz Adı, Diyanet İşleri Reisliği, Ankara 1957

TENİK, Ali, "Tasavvufî Perspektifte Nesnedeki Sanat ve Estetik Algısı", **İslam ve Sanat**, Pasifik Ofset, İstanbul 2015, 493-507

TİMUÇİN, Afşar, **Estetik**, Bulut, İstanbul 2006

TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed bin İsa bin Sevre, el-Câmiu's-Sahih, I-V, İstanbul 1981

TOKAT, Latif, "Sanat Kutsalın İfşası Mıdır?", **Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, 2005, 29, s.137-163

…….., Latif, "Varoluşun Estetik Boyutu ve Din", **İslam ve Sanat**, Pasifik Ofset, İstanbul 2015, 123-142

TOLSTOY, Lev N., **Sanat Nedir?**, Çev. Kabil Demirkıran, Şule Yay., İstanbul 2000

TOPALOĞLU, Bekir, "Allah", **DİA**, C.II, TDV, İstanbul 1989

……, Bekir, "Bârî", **DİA**, C. V, TDV, İstanbul 1992

……, Bekir, "Esmâü'l-Hüsnâ", **DİA**, TDV, C. XI, İstanbul 1995

TOPRAK, Mehmet, "Cevşen", DİA, VII, TDV, İstanbul 1993

TURAN, Esra Yıldız, "Platon'un İdealar Kuramı Ekseninde Mimesis Olarak Sanat", **Tarih Okulu Dergisi**, 2015, XXII, 1-8, www.johschool.com (13.10.2016)

TURANÎ, Adnan, **Çağdaş Sanat Felsefesi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003

TURÂBÎ, Vuslat, Hakikatin Sonsuzluğunda Vedûd'a Yolculuk, Şehbal Ana Vakfı Yayınları, İstanbul 2013

TURGUT, Kürşat, "Meşşai Felsefesinde Allah'ın Sıfatları Meselesi", **Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, 21, 1-21

UÇ, Himmet, **Kur'an Estetiği**, Merak Yay., Ankara 2014

ULUDAĞ, Süleyman, "Celâl", DİA, VII, TDV, İstanbul 1993

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Eski Yunan'dan Çağdaş Düşünceye Doğru İslam Felsefesi**, Ülken Yay., İstanbul 2004

WÖLFFLİN, Heinrich, **Sanat Tarihinin Temel Kavramları**, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990

YARIMBAŞ, Emine, "Ku'ran-ı Kerim'de Esmâü'l-Hüsnâ ve Mesajları", (Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2000

YILDIRIM, Haydar, **Büyük Cevşen ve Meali**, Define Yayınları, İzmir 2009

YILDIRIM, Suat, Kuran'da Ulûhiyet, Kayıhan Yay., İstanbul 1987

YURDAGÜR, Metin, **Ayet ve Hadislerde Esmâü'l-Hüsnâ Allah'ın İsimleri**, Marifet Yay., İstanbul 2006

ZECCÂCÎ, Ebü'l-Kāsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî, İştikak Esmâillah, Abdulhusayn el-Mubarek, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1986

Web Tabanlı Kaynaklar ve Erişim Tarihleri

http://www.kuranmeali.com(09/10/2016)

http://www.kurandaara.com(09/10/2016)

http://www.osmanlicaturkce.com(09/10/2016)